În stepa nesfârșită

O copilărie petrecută în Siberia

Chiar și în cele mai întunecate locuri poate exista un licăr de speranță.

ESTHER HAUTZIG

LITERA

folio

ESTHER HAUTZIG

În stepa nesfârșită

O copilărie petrecută în Siberia

Traducere din limba engleză
MIHAELA-MAGDALENA DUMITRU

LITERA
București

Această poveste nu ar fi putut fi scrisă fără ajutorul
multor oameni.
Le este dedicată lor, cu recunoștință.

CAPITOLUL 1

În dimineața în care s-a întâmplat – când a venit sfârșitul lumii mele minunate – nu am udat tufa de liliac din fața biroului tatălui meu.

Anul era 1941, luna iunie, iar locul era Wilno, un oraș din capătul nord-estic al Poloniei. Aveam zece ani și nu mă îndoiam că, în toată lumea, oamenii își petreceau o asemenea dimineață îngrijindu-se de grădină. Bombele se opreau la porțile grădinilor, războaiele se desfășurau departe de zidurile care le înconjurau.

Grădina era centrul lumii mele, dintre toate, locul unde doream să rămân pe vecie. Casa în care locuiam era construită în jurul acestei grădini, iar acoperișul său din țiglă roșie era aplecat spre grădină. Era o casă foarte mare și respectabilă, cu o fațadă din ipsos alb. Locuitorii ei erau familia mea, părinții mei, bunicii din partea tatălui, mătușile și unchii și verii mei. Casa aparținea bunicului, iar bunica o conducea;

locuiau pe picior mare în propriul lor apartament, iar noi, ceilalți, locuiam în șase apartamente separate. Separate, dar nu izolate. Nu existau uși închise; intram și ieșeam din apartamentele celorlalți pentru a împrumuta câte ceva, pentru a bârfi, a ne lăuda sau a ne plânge sau pentru a relata ultima anecdotă familială. Era o familie mare, exuberantă, ocupată, iubitoare și un adevărat paradis pentru un copil singur la părinți. În spatele ferestrelor care dădeau spre grădină nu erau nici străini, nici dușmani, nici pericole ascunse.

Dincolo de grădină și de șoseaua străjuită de copaci pe care locuiam se afla Wilno, orașul meu. Pentru a vedea mai bine panorama orașului, urcam Dealul Castelului și mereu o rugam pe Miss Rachel, guvernanta mea, să mă ducă acolo. Construit de-a lungul malurilor râului Wilia, într-un bazin de dealuri verzi, Wilno a fost numit o capitală împădurită. Este oraș universitar, un oraș al parcurilor și bisericilor albe cu turnuri aurii și roșii, ridicate de arhitecți italieni într-un stil baroc opulent, un oraș al caselor vechi și fermecătoare, strânse una într-alta la poalele dealurilor. Era un oraș vesel și plin de viață pentru un copil care creștea.

De pe dealul acesta puteam zări jumătatea de stradă pe care o ocupa afacerea familiei mele, sinagoga unde mergeam, drumul care ducea către zona idilică a lacurilor unde se

afla casa noastră. Când stăteam pe vârful acestui deal, totul mi se înfățișa așa cum trebuia să fie, în cea mai bună dintre toate lumile posibile, lumea mea.
Nu aș fi schimbat nici cel mai mărunt detaliu. În diminețile în care mergeam la școală, micul-dejun era alcătuit dintr-o chiflă cu unt – moale, pufoasă – și o cană de cacao; consideram orice încercare de a modifica acest meniu drept o conspirație menită să mă otrăvească.
Luam micul-dejun la o masă rotundă din sufragerie, împreună cu tinerii mei părinți sau cu draga mea Miss Rachel. Tata era persoana mea preferată din întreaga lume, un secret pe care credeam că trebuie să îl țin ascuns de mama. Tata era vesel și amuzant și făcea multe glume, dar râdea și la glumele mele – indiferent dacă erau sau nu haioase.
Și mama era veselă și avea o cuceritoare capacitate de a râde din orice, dar încă de la o vârstă fragedă am descoperit că era o femeie hotărâtă, care considera că un singur părinte indulgent era îndeajuns pentru un copil fără frați sau surori. Prima dată ne-am înfruntat când aveam patru ani. Abia începusem să merg la o grădiniță progresistă, iar într-o dimineață, în timp ce vreo zece-douăsprezece fetițe făceau exerciții de gimnastică pe podea, am avut parte de o descoperire uluitoare. Pe când toate fetele își roteau picioarele pe spate, peste cap,

atingând podeaua cu degetele, aruncându-mi privirile dintr-o parte în alta, am văzut că toți pantalonașii dați la iveală astfel erau din mătase – albi, roz, albaștri, galbeni, un curcubeu superb de pantalonași din mătase, unii chiar și cu margini din dantelă – cu excepția pantalonașilor mei. Ai mei erau din bumbac, sobri și neîmpodobiți. I-am spus mamei că această situație trebuie corectată de îndată. Părerea ei era că nu. Am declarat că dacă nu purtam pantalonași din mătase, refuzam să mă mai duc la grădiniță. Mama a spus: „Foarte bine. Nu te duce". Și nu m-am mai dus; am stat acasă până când am împlinit șapte ani și a venit vremea să merg la școala primară.

Iar când a trebuit aleasă școala, mama a decis că o școală unde sunt copii din toate păturile sociale ar întări caracterul unui copil dintr-o familie bogată. Am mers la Școala Sophia Markovna Gurewitz, unde am învățat idiș și am pătruns în literatura și cultura poporului meu.

Îmi erau foarte dragi atât școala, cât și ordinea din viața mea. Zilele îmi erau planificate cu precizia unui orar feroviar. Lunea, după școală, aveam lecții de pian; marțea, ora de dans; miercurea mergeam la bibliotecă și, de fiecare dată, mă certam cu bibliotecara care îmi recomanda cărți pentru copii, pe când eu voiam cărți pentru adulți, mai ales romane polițiste, și cu cât mai

înspăimântătoare, cu atât mai bine. Joia, eu și verișoarele mele făceam gimnastică cu o doamnă musculoasă, care parcă ne pregătea pentru admiterea la academia militară prusacă, ceea ce ne provoca explozii de chicoteli. Iar vinerea aveam voie să o ajut pe mama și pe bucătăreasă să pregătească masa de Sabat – să împletesc challah, pâinea ritualică, și să mărunțesc tăieței. Vinerea, din cele șapte bucătării ale casei noastre se ridicau aromele încântătoare ale celor șapte mese de Sabat, la care se serveau aceleași mâncăruri – pâine, cozonac, pui și supă de pui.

Dar în 1939 armatele lui Hitler au invadat Polonia în pas de marș.

Când au căzut primele bombe peste Wilno, am fost îngrozită, desigur. Însă am avut noroc; bombele nu au căzut în grădina noastră.

Grădina noastră era invulnerabilă.

Desigur, se petreceau schimbări.

Tata a fost recrutat în armata poloneză pentru a lupta împotriva invadatorilor germani. Dar mama m-a asigurat că se va întoarce. A continuat să o facă și în fața covârșitoarelor dovezi care reflectau contrariul. Și cum aveam enormă încredere în mama, o credeam. Eram singura care o credea.

La scurtă vreme după plecarea tatei, s-a zvonit că întregul său batalion fusese șters

de pe fața pământului. Familia a fost lovită de o suferință adâncă, de neconsolat. În afară de mama și de mine. Mama le-a spus să nu mai plângă, pentru că tata era în viață. Au ridicat ochii spre ea și au implorat-o să își vină în simțiri și să accepte realitatea cumplită. Înțelegeau că această aberație venea din marea iubire pe care i-o purta soțului ei, dar când a ajuns până într-acolo încât să se certe cu rabinul din cauza aceasta, au fost copleșiți de durere.

Într-o dimineață de luni, mama s-a trezit și i-a anunțat pe toți cei dispuși să o asculte că tata se va întoarce joi la Wilno. I-a sfătuit pe toți să nu mai plângă și să se pregătească pentru întoarcerea lui.

– Vezi să-mi faci rost de niște brânză de la țărani, dintr-aceea care îi place, i-a spus sărmanei sale mame, care plângea acum nu numai după ginerele pierdut, dar și pentru nebunia care luase mințile fiicei sale.

Mama a făcut casa lună de sus până jos și a umplut cămara cu alimentele preferate ale tatei.

Joi, tata s-a întors, așa cum prezisese mama. Dar, ca să-i pregătească pe toți pentru surpriză, s-a oprit mai întâi la casa soacrei sale. Bunica mea a deschis ușa, s-a uitat la stafia care stătea în prag și a exclamat:

– Vai, Doamne Dumnezeule, nu am cumpărat brânza!

La opt ani, deja nu aveam nici o îndoială privind puterile paranormale ale mamei.
Tata ne-a povestit de multe ori cum umblase pe jos din sat în sat, după împrăștierea batalionului său. Celor câtorva supraviețuitori li se spusese să se întoarcă la casele lor cum puteau. Acoperit cu o pătură și cu o beretă pe cap, prefăcându-se nebun, tata scăpase ca prin urechile acului de câteva ori înainte de a ajunge înapoi acasă.
Ce-i drept, era acasă, dar în următorii doi ani s-au petrecut și alte schimbări. În 1940, rușii, care au fost aliați cu nemții din 1939 până în iulie 1941, au ocupat Wilno. Autoritățile comuniste ne-au confiscat afacerea familiei și proprietățile, dar nu ne-au evacuat din casă și grădină. Servitorii au plecat, iar Miss Rachel s-a căsătorit. Nu aveam parte de mici extravaganțe, dar nu le duceam dorul.
Lumea mea era neschimbată și nu aveam nici cea mai firavă premoniție că urma să se sfârșească.
În dimineața în care a venit sfârșitul, m-am trezit foarte devreme, din nu știu ce motiv. Școala se terminase și aveam voie să dorm până mai târziu. Dar, în mod firesc, ca să te poți bucura de un asemenea privilegiu special, trebuia să fii treaz.
În clipa în care am deschis ochii și am văzut perdelele roz cu alb fluturând în adierea blândă venită dinspre Wilia, am știut că va fi

o zi frumoasă, o zi perfectă de iunie. Ținând seama de tradiția familiei noastre, am avut grijă să cobor din pat cu piciorul drept înainte. Piciorul drept înainte aduce noroc pentru toată ziua; cu stângul înainte, ai ghinion. În Polonia trebuia să îți asculți familia, dacă voiai să ai noroc.
M-am dus la fereastră ca să văd dacă bunicul se afla în grădină. Grădina aceasta era mândria și bucuria vieții sale. El dădea ordine grădinarilor, el îi certa când un copac nu era bine curățat de uscături și tot el îi copleșea cu laude când salvau o plantă bolnavă.
– Să nu uitați, copii, ne spunea mie și verilor mei, nu uitați că oamenii care iubesc florile au ceva bun în ei.
În dimineața aceea, bunicul nu era în grădină. Dar m-am aplecat peste fereastră timp de un minut, ca să admir trandafirii, bujorii și tufa de liliac, pe care îmi închipuiam că urma să le ud peste vreo oră sau două.
Trebuie să fi fost ora șase.
Am luat cartea polițistă pe care o păstram pentru o dimineață ca aceasta și m-am întors cu ea în pat. După prima propoziție, am uitat de tot ce mă înconjura. De aceea nu am auzit nimic.
Eram cufundată în carte când a năvălit în odaie mama.

– Trezește-te imediat, a spus ea, trăgând așternuturile de pe mine.
– Dar de ce? *Mamă*... Eram indignată.
– Esther, fă și tu o dată cum ți se spune fără să pui întrebări. Grăbește-te!
Am sărit din pat.
– Mamă... ce este?
– Întrebări, întotdeauna întrebări. Vorbește încet.
Ea vorbea în șoaptă.
– Esther... se întâmplă ceva. A sunat unchiul David. A zis că... a zis că soldații ruși mișună prin apartamentul bunicului. Tatăl tău s-a dus acolo în mare grabă. Nici nu s-a oprit să se îmbrace. Este încă în pijama. Și nu s-a întors nici până acum. Te rog, îmbracă-te cât poți de repede și vino în camera mea.
Soldați ruși! Nu am mai comentat; am făcut ce mi-a spus, împletindu-mi părul în drum spre camera mamei. Am găsit-o stând pe pat, cu o cutie mare de chibrituri în poală. Ce Dumnezeului avea de gând să facă cu chibriturile acelea în dormitor? Și de ce mă privea atât de ciudat? Oare era înspăimântată?
– Trebuie să duci cutia aceasta acasă la mama mea, Esther, la bunica ta Sara. Fără întârziere.
– O cutie cu chibrituri? La bunica Sara? De ce?

– Esther! Vocea îi tremura. Nu mai pune întrebări! Fă cum ți se spune. Du cutia la bunica ta. Am senzația că noi nu vom mai avea nevoie de ceea ce am pus înăuntru. Vreau să rămână la bunica. Ieși pe poarta din grădină. Să nu mergi pe strada principală. la-o pe alei. Du-te iute și întoarce-te cât poți de repede. Mă auzi? Să nu stai la bunica nici măcar un minut. Aproape că am scăpat cutia din mână. Esther, a zis mama, iar vocea i se făcuse blândă, Esther, îmi pare rău că te-am certat, dar grăbește-te, pentru numele lui Dumnezeu, grăbește-te.
Eram speriată. Mai speriată decât atunci când fusese bombardat Wilno. Chiar și un copil învață repede ce este un bombardament, începe să înțeleagă ce s-ar putea întâmpla și să fie ușurat atunci când nu se întâmplă. Dar acum nu știam ce se întâmpla. Nu știam cum să îmi spun rugăciunile, cum să negociez cu Dumnezeu. Trebuie să vorbești limpede, credeam eu pe atunci – „Doamne, Dumnezeule, te rog, fă să nu cadă bombele pe casa familiei Rudomin de pe marele bulevard Pogulanka din Wilno. Dacă vei fi atât de bun încât să nu lași să se întâmple una ca asta, promit că mâine nu îi voi mai răspunde urât mamei…“
În timpul bombardamentelor nemțești din 1939, încercasem să negociez corect. Dar acum nu mă puteam ruga. Nu mai aveam nici adăposturi antiaeriene întunecoase, nici

poala mamei în care să îmi îngrop fața când bombele cădeau prea aproape, nici cuvintele ei de alinare, care să domolească teroarea sticlei sparte și a cărămizilor surpate.
Am traversat în fugă biroul tatălui meu și am ieșit în grădină. În clipa în care am închis ușa, am înțeles că făcusem o greșeală. Păsisem cu stângul. Am vrut să mă întorc și să o iau de la capăt cu dreptul, dar îmi era teamă de timpul pierdut. În timp ce fugeam, am atins florile de liliac și le-am mirosit parfumul. Le putea uda mai târziu. Grădina nu se schimbase; grădina mea era la fel de frumoasă și la fel de ocrotitoare ca întotdeauna. Ca și cum acolo nu putea exista nicicând vreo primejdie, mă aștepta să mă întorc din această misiune de neînțeles. M-am îndreptat spre poarta din spate și am ieșit pe alee.
Am gonit de-a lungul aleii. Din fericire, era pustie în dimineața aceea. Fugind cât puteam de repede, în zece minute am ajuns la casa în care locuia bunica. Dar, odată ajunsă acolo, a trebuit să mă opresc și să îmi recapăt răsuflarea, înainte de a urca scările două câte două.
Nu a răspuns nimeni, nici prima dată când am sunat, nici a doua oară. Am lovit în ușă cu tocul pantofului. Într-un final am auzit vocea somnoroasă a bunicii.
– Cine-i acolo?
– Eu, bunico. Deschide ușa!

A deschis-o și a tăbărât pe mine cu întrebările: De ce o vizitam atât de devreme? De ce gâfâiam? Ce era în cutie? Voiam să țip la ea așa cum țipase mama la mine: Fără întrebări! Nu am răspunsuri! Însă i-am spus ce știam, că soldații erau în casa bunicului Solomon, iar tata s-a dus acolo în pijama.
– În pijama? a întrebat ea, de parcă acesta ar fi fost lucrul cel mai înfricoșător dintre toate.
– Da, în pijama, am repetat eu, începând să simt aceeași teroare.
I-am întins cutia, iar când a deschis-o, am rămas amândouă cu gurile căscate de mirare. În cutia aceea de chibrituri se aflau smaraldele mamei mele și alte bijuterii – lănțișorul, cerceii și toate inelele ei. Păreau atât de stranii, cum zăceau așa, scoase din cutiile lor de catifea, ca niște imitații de jucărie.
Bunica a închis cutia. A strâns ochii și a început să murmure o rugăciune.
– Bunico! Trebuie să plec, bunico. Mama a zis să mă întorc repede. Bunico... Cred că mama a avut un motiv să îți trimită dumitale bijuteriile ei...
Ea și-a continuat rugăciunea. M-am ridicat pe vârfurile picioarelor și am sărutat-o pe obraz. Am îmbrățișat-o și mi-am lipit obrazul de brațul ei. Tare mult aș fi vrut să-i spun cât o iubeam, cât însemna pentru mine, că îmi aminteam bine toate zilele pe care le petrecea cu mine când eram mică,

decupând păpuși din hârtie și construind din carton case pentru păpuși. Dar nu era timp. Nu am reușit să spun decât: „Te iubesc, bunico. Te iubesc foarte mult“.
– Ah, copila mea… spune-i mamei tale…
S-a oprit și m-a sărutat pe creștet.
– Ne vedem curând, bunico, i-am spus, ieșind pe ușă.
Coborând treptele în goană, mi-a venit un gând îngrozitor: că nu o voi mai vedea niciodată pe bunica. Doamne, m-am rugat eu, nu mă lăsa să am asemenea gânduri teribile.
Am alergat tot drumul până acasă. Când am ajuns la portița grădinii, am auzit soneria de la intrare sunând și tot sunând. Unde era mama?
Mama era în sufragerie, așezată la masa goală, cu bărbia sprijinită în palmă.
– Mamă, sună la ușă. Nu auzi? Să deschid?
– Nu. O să deschid eu singură. Dar tot nu s-a mișcat. Stai jos, Esther. Ai respirația tăiată. I-ai dat cutia bunicii?
– Sigur că da. Mamă… soneria…
– Da, soneria.
S-a ridicat încet și, înaintând cât putea de lent, a deschis ușa.
Tata era în prag, cu mâinile la spate. Alături de el stăteau doi soldați ruși, cu baionetele pregătite.
Nu s-a spus nici o vorbă. Tata și mama au schimbat o privire precaută, dar tata și-a

ferit ochii de mine, de parcă i-ar fi fost rușine că îl vedeam în pijama și cu baionetele la spate. Cu pași mici și în tăcere, tata a traversat holul, a trecut pe lângă suportul de umbrele în care erau bastoanele lui și a intrat în sufragerie. Pașii soldaților răsunau grei alături de el. Ajunși în mijlocul camerei, tăcerea a fost spartă. Unul dintre soldați a strigat:

– La podea! Cu toții! Sunteți arestați!

Eram convinsă că, înainte să facem un gest atât de prostesc, tata va explica totul, iar soldații vor pleca. Nu făcuse nimic rău – nici nu furase, nici nu omorâse, nu încălcase legea – nu îl puteau aresta. Va insista să i se ceară iertare. Dar el a rămas tăcut. Ne-am așezat pe podea – mai întâi tata, apoi eu. Timp de o clipă, am crezut că mama va refuza. Probabil că și tata a crezut la fel, pentru că i-a șoptit numele încetișor:

– Raya…

Cu stângăcie, dar hotărâtă să își țină spatele drept, mama s-a așezat pe podea.

Cum putea fi arestat fără să fi făcut nimic rău? Trebuia să înțeleg.

– De ce ne arestează? am întrebat eu.

Mama a ridicat o mână ca să mă prevină, dar era prea târziu.

Soldații s-au uitat la mine, apoi la părinții mei, care păliseră brusc, și după aceea au schimbat o privire între ei. Cel care dăduse ordinul avea ochi mici, sticloși, și un nas

lătăreț, neobișnuit; tot el a scos o foaie lungă de hârtie și a citit de pe ea.
– „... sunteți capitaliști și, prin urmare, dușmani ai poporului... Veți fi trimiși în altă parte a măreței și întinsei noastre patrii...“
Soldatul a continuat să citească, iar cuvintele păreau să izvorască din nările lui imense – prea multe cuvinte și prea obtuze. Cele mai multe îmi erau neclare. Ce era acela un capitalist? Singurele cuvinte pe care le înțelegeam erau cele care puneau capăt lumii mele. Urma să fiu luată din casa mea, să plec din orașul în care mă născusem, departe de oamenii pe care îi iubeam. Nu mă simțeam un dușman al poporului, ci numai un dușman al acestor soldați odioși. Îi uram. Îi detestam. Îi disprețuiam. Le doream moartea.
Mama a întins o mână și a încercat să-mi descleștеze pumnii.
– Nu am nimic, mamă, mă simt bine, am zis eu, mai mult ca să mă liniștesc pe mine, decât pe ea.
Soldatul s-a oprit din citit; părea satisfăcut că își îndeplinise admirabil datoria și a reîmpăturit hârtia, cu gesturi care lăsau să se înțeleagă că era un document foarte prețios.
Mama mi-a vorbit apoi pe o voce calmă:
– Esther, du-te în camera ta și adună-ți hainele.
Nu m-am mișcat. Nu aveau de gând să se opună? Să insiste? Adulții nu aveau de gând

să intervină?
Mama mi-a dat un ghiont și ne-am ridicat amândouă de pe podea. Când tata a spus că voia s-o ajute pe mama să strângă hainele și a dat să se ridice la rândul lui, celălalt soldat a înclinat baioneta spre el și i-a zis:
– Nu te mișca. Rămâi unde ești!
Tata s-a supus, dar și-a luat capul între palme.
Când am ajuns în camera mea, am vrut să închid ușa.
– Lasă ușa larg deschisă, fetițo! a strigat soldatul.
Am lăsat-o. Am intrat în dormitorul meu și am privit în jur. Aceasta era camera mea: perdelele se ridicau, în adierea vântului; tapetul își continua germinația bobocilor de trandafir; păpușile mele erau ghemuite ca de obicei, una într-alta pe divan; cărțile erau pe rafturi; romanul polițist pe care îl citeam zăcea cu fața în jos pe pat. Refuzam să părăsesc această cameră. Nimeni nu mă putea obliga. Preferam să cad grămadă la pământ, moartă, decât să o părăsesc de bunăvoie.
Iar dacă asta nu funcționa, voiam să mă arunc pe pat și să urlu. Dar ușa era deschisă și soldații erau dincolo. Nu știu dacă din teamă sau din bravadă, dar mi-am stăvilit lacrimile și am început să-mi fac bagajul.
De ce haine ar avea cineva nevoie în acea „altă parte a măreției și întinsei noastre

patrii“? Șifonierul meu din stejar deschis la culoare era plin cu fuste, bluze, uniforme de școală și rochii de petrecere. Lăsată de capul meu, eram mulțumită să mă îmbrac într-o pereche veche de pantaloni scurți și o cămașă. Gândul acesta mi-a readus lacrimi în ochi; pantalonii scurți și cămășile însemnau distracție și libertate, zile lipsite de griji la țară, vacanțe la mare. Am pus mâna pe albumele cu fotografii de familie, amintiri din zilele petrecute alături de ai mei – picnicuri în pădure cu mătușile, unchii și verii mei, bălăceala la mare, poze cu bebeluși, petreceri aniversare, fotografii cu adulții îmbrăcați în ceea ce noi, copiii, numeam haine de pe vremuri, care ne provocau chicote de râs. Deodată, acest album a devenit cel mai important obiect aflat în posesia mea și l-am pus pe pat împreună cu câteva cărți, inclusiv romanul polițist pe care nu-l terminasem.

Albumul mi-a atras atenția asupra unui lucru foarte straniu. Casa era cufundată în tăcere, o tăcere neobișnuită. Unde erau cu toții? În vârful picioarelor, m-am apropiat de fereastra dinspre grădină. Unde era unchiul David? Dar mătușa Bertha? Mătușa Sonia? Unde erau toți? Grădina era pustie și nu se auzea nici un zgomot; de la ferestre nu răzbăteau nici voci, nici râsete.

M-am întors la șifonier cu un sentiment teribil în suflet... nu teamă, nici furie, ci

ceva mai rău și fără nume.
Mi-am adunat câteva haine și le-am azvârlit pe pat.
În sufragerie, tata era încă așezat pe podea. Avea umerii căzuți și mă privea cu ochi întunecați și goi. În decursul unei singure dimineți, într-o zi de iunie perfectă, tatăl meu cel tânăr îmbătrânise. Privind în jos la el, i-am ignorat pe soldați și dreptul lor de a-mi spune ce am voie și ce nu am voie să fac și i-am cerut voie tatălui meu să mă duc la mama. A încuviințat din cap și m-a mângâiat pe mână.
Și mama se schimbase. De obicei era stăpână pe sine și foarte îngrijită, dar acum chipul îi era îmbujorat, iar cosițele împletite într-o frumoasă coroană se desfăcuseră. Imensul șifonier din mahon și biroul ei, de obicei aflate într-o ordine desăvârșită, erau acum într-o neorânduială sălbatică. Rochiile alunecaseră de pe umerașe și zăceau grămadă pe podea; din sertare se revărsa lenjeria. Într-o stare de frenezie, mama îngrămădea haine pe pat, făcând zeci de drumuri de la birou la șifonier și apoi la pat. Am rugat-o să-mi spună ce să fac; terminasem de strâns lucrurile mele și simțeam nevoia disperată să fiu ocupată cu ceva. Era prea înfricoșător să stau degeaba.
– Du-te și întreabă-l pe tatăl tău. Nu vezi că sunt ocupată?

Și-a ferit fața de mine și mi-am dat seama că era pe punctul de a izbucni în plâns. Lacrimile nu erau permise în casa noastră; la noi acasă ne împărtășeam bucuriile și ne ascundeam supărările. Întotdeauna fusese o orânduială severă; acum îmi părea de-a dreptul crudă. De ce nu puteam să plângem ca alți oameni?

– Dacă ai nevoie de mine, bănuiesc că știi unde să mă găsești.

Mama nu a părut amuzată. Era o glumă proastă izvorâtă dintr-un reproș vechi, cum că dispăream întotdeauna, că fugeam întotdeauna la joacă atunci când era nevoie de mine.

În sufragerie era o tăcere apăsătoare; răsuflarea soldaților părea nejustificat de grea, a tatălui meu căznită. Când a sunat telefonul, am tresărit cu toții, chiar și soldații. Tata s-a ridicat mașinal, dar a fost împins la loc cu bruschețe. Un soldat a ridicat receptorul.

– Aici, tovarășul Iurenco. Da. Da. Mama și tatăl și copilul. Da. Numai doi bătrâni. În celălalt apartament, cu tovarășii Ivanov și Filipov. Restul au plecat. Nu. Nu știu. Apartamente goale. Nu e nevoie decât de zece minute.

A închis telefonul trântind receptorul.

Iurenco i-a ordonat tatălui meu să se îmbrace și să își facă valiza. Eu nu știam ce să fac și unde să mă duc. Am hotărât să rămân în hol, lângă camera părinților mei.

Mi s-a părut că nu trecuseră decât câteva secunde, când Iurenco a întrebat dacă suntem gata.
– Bineînțeles că nu, a zis mama. Nici pe departe, tovarășe.
Am admirat curajul mamei, dar mă temeam că întrecuse măsura.
– O să fiți gata. În fix zece minute plecăm. Nici o clipă în plus.
Cu înțelepciune, mama nu a comentat. L-a rugat pe tata să pregătească un coș din răchită cu așternuturi de pat, o cuvertură, perne, o oală, două, și niște tacâmuri. Pentru a le folosi unde? mă întrebam eu. Într-un fel sau altul, înainte de a ieși din dormitor, a reușit să-i șoptească tatei că avea niște bani ascunși în pudrieră.
Când a intrat în camera mea, ducând în brațe niște haine de-ale ei, m-am apropiat de ea în grabă.
– Mamă, sunt camioane în fața casei, le-am văzut.
A rămas nemișcată o clipă.
– Așa... sunt camioane. De ce nu ți-ai pus lucrurile într-o valiză?
– Mamă, va trebui să mergem în camioane? Ca armăsarii?
– Nu știu. Ce mai contează? Esther... Esther, de ce nu ai făcut ce ți s-a spus? Adu imediat un geamantan.
Nu am putut să-i spun că îmi era peste puteri să închid geamantanul peste lucrurile

mele, că voiam să amân cât mai mult finalitatea acelui gest.
– Mamă, unde sunt toți? Mătușa Sonia și unchiul David?
– Taci, Esther! Au plecat. Au plecat când i-au auzit pe soldați. Esther, nu poți să iei astea cu tine, a zis, ridicând albumele cu fotografii. Avem nevoie de cât mai mult spațiu pentru haine.
– Ah, te rog, te rog, am neapărată nevoie de ele. Vorbesc serios. O să le pun la fundul valizei și îmi iau mai puțină îmbrăcăminte. Nu am nevoie de atâtea haine. Prefer să merg desculță...
Mama nu m-a luat în seamă și a început să sorteze hainele mișcându-și mâinile cu o grabă tensionată. În pragul isteriei, o rugam, o imploram. Și-a pierdut răbdarea, iar într-un final a pus piciorul în prag; nu puteam lua albumele. După ce a aruncat o privire peste umăr, mi-a spus că, mai devreme sau mai târziu, cineva avea să ne întrebe despre oamenii din acele fotografii. Deși nu înțelegeam ce implica acest lucru, ceva din vocea ei m-a redus la tăcere. Înghițindu-mi lacrimile, am pus albumele înapoi pe raft. Le-am mângâiat pe furiș, luându-mi rămas-bun.
Mama a plecat, iar eu mi-am îndesat hainele în geamantan de-a valma. Hainele mele erau câteva perechi de chiloți, maiouri și furouri, o cămașă de noapte, câteva șosete și batiste,

o fustă albastră, de școală, din lână, o bluză albă din bumbac, un pulover din lână, albastru cu roșu, și trei rochii din bumbac. Am îndesat cu greu un palton de iarnă și mi-a trecut prin cap să renunț la el. Din fericire, nu am făcut-o. În dimineața aceea, purtam o rochie albastră din bumbac, șosete subțiri, albastre, și pantofi negri.
Cineva a sunat la sonerie și am simțit cum crește în mine un val de speranță: cineva venea să ne salveze! Am dat fuga în sufragerie și am privit în hol. Iurenco tocmai deschidea ușa. Mama a trecut pe lângă mine, spre vestibul.
– Cine e bărbatul acesta? a întrebat Iurenco.
Mama a țintuit cu privirea chipul alb al fratelui ei Liusik și a spus, vorbind rar:
– Nu știu. Nu l-am văzut niciodată.
Soldatul a închis ușa cu piciorul. Mama s-a întors cu fața spre mine, am vrut să o întreb de ce spusese asta, dar mi-am amintit de albumele de fotografii și m-am abținut.
Iurenco s-a uitat la ceas.
– S-au terminat cele zece minute. Pregătiți-vă!
M-am repezit să îmi iau bagajul chiar în clipa în care tata ieșea din dormitor. Încărcat cu două valize din piele de porc, căptușite cu marochin, părea un domn bine, plecat în călătorie, unul care avea mare nevoie de o vacanță. Mama venea în urma lui, ducând coșul din răchită.

Când am ieșit din casă și ne-a întâmpinat lumina puternică a soarelui, mi-am dat seama că pășisem din nou cu stângul înainte. Însă de-acum știam că nici un pas făcut cu dreptul, nicăieri în lume, nu ne mai putea salva. Mai era un singur camion care ne aștepta pe noi. Era plin cu oameni tăcuți, pe care îi vedeam ca prin ceață. Dar se auzea un murmur dinspre zecile de curioși adunați pe trotuar. Nu înțelegeam ce spuneau și nici nu conta.

Iurenco ne-a ordonat să urcăm în camion. Tata a lăsat valizele jos și m-a ridicat în brațe. Mi-am îngropat fața în umerii lui, iar el m-a strâns cu putere. M-a așezat cu grijă lângă o femeie îmbrăcată într-o rochie din mătase. Femeia nu s-a clintit. Tata a ajutat-o pe mama, care își ținea capul drept, dar obrajii îi ardeau din cauza situației jenante de a fi săltată în brațe. Au urmat valizele și coșul, iar apoi tata. Prin ceața de chipuri, i-am văzut pe bunicul și bunica. Nu erau alți membri ai familiei noastre în camion. Am făcut un semn cu mâna spre bunicii mei, dar ei nu au dat de înțeles că m-au văzut. Mi-am coborât privirea. A fost mai bine, pentru că îmi era mai ușor să înfrunt mulțimea care se holba la noi de pe stradă. Pe lângă asta, a făcut ca toate lucrurile să se îndepărteze tot mai tare de mine, cufundându-mă ca într-un vis pe jumătate real.

– Raya! am auzit pe cineva strigând numele mamei.
Bunica Sara era lângă camion. S-a uitat la mama, apoi și-a acoperit chipul cu palmele.
Ușa din spate a camionului a fost zăvorâtă, iar motorul a pornit. Camionul a pornit hodorogit de-a lungul bulevardului Pogulanka, trecând pe lângă casa noastră albă cu ușa din mahon – o perdea fâlfâia bătută de vânt la fereastra sufrageriei – pe lângă zidul grădinii, pe bulevardul unde cunoșteam toate casele, toți copacii, toate pietrele din pavaj. Pe sub pleoapele coborâte, am privit cum lumea mea dispare pentru totdeauna.
Am auzit cum cineva ne striga isteric numele:
– Raya... Samuel... Esther... ce se întâmplă? Unde vă duc?
Vocea s-a stins, dar am recunoscut-o pe mătușa Sonia, care alerga după camion, cu brațele întinse și cu părul fluturând în vânt.
– Ah, Sonia! i-am strigat eu și am început să plâng cu suspine.
Mama m-a luat de umeri și, cu o voce blândă, m-a rugat să mă opresc din plâns. I-am auzit și pe alții din camion șoptind moale: „Șșș... Șșș...!“ Dar nu m-am oprit. Mi-am zis că era momentul potrivit ca să plâng.
Toți ceilalți tăceau. Huruind de-a lungul străzilor, pe lângă parcurile verzi și prin piața

din Wilno, îi priveau în lumina puternică a soarelui pe concetățenii lor care își vedeau de treburile zilnice – mergeau la piață, se opreau să bârfească, se bronzau pe o bancă la soare. Martori la sfârșitul lumii lor, oamenii încărcați în acest camion rămâneau tăcuți.
La gară era o zăpăceală imensă: o mulțime uriașă de oameni se învârtea fără rost; camioane, cu sutele, soseau din toate direcțiile, toate pline cu oameni. Am căutat un chip cunoscut, dar vedeam numai fețele înspăimântate ale unor străini. Persista întrebarea: „De ce noi?“
S-a apropiat de camionul nostru un soldat cu pieptul înțesat de medalii, un erou. Ne-a spus că ne va striga numele și că trebuia să îi ascultăm cu atenție ordinele. Am ascultat. Lista părea interminabilă, dar ne aflam pe ea. Într-un târziu, am auzit:
– Rudomin Samuel, Raya, Esther. La al doilea tren. Rudomin Anna. La al doilea tren. Rudomin Solomon. La primul tren.
Bunica a țipat. Nicicând în viață nu am auzit un urlet mai îngrozitor, nici măcar într-un coșmar. Ieșit din această femeie fragilă, dar mândră, urletul venea dintr-o durere cumplită, dar și din furie și deplină consternare. Am privit către bunicul meu. Se uita peste talmeș-balmeșul de oameni, de camioane și soldați și nu vedea nimic.

Bunica îl implora pe soldatul-erou, bunica mea care, în viața ei, nu ceruse nimănui nimic.
– Pentru numele lui Dumnezeu, lasă-mă să mă duc cu el. Vreau să mă duc cu soțul meu. Refuz să plec fără el. Pentru numele lui Dumnezeu, te implor…
Medaliile au zornăit pe pieptul soldatului, când a scuturat din umeri.
– O să faci cum ți se spune. Nu vreau să mai aud nimic, babo!
Cu tot zbuciumul ei, bunica a părut uluită că cineva i-ar putea vorbi astfel. A dus o batistă la gură și nu a mai scos nici un sunet. Tata a încercat să stăruie pe lângă soldat, dar glasul i-a fost înăbușit de ordinele pe care acesta continua să le strige.
Într-un final, a strigat ultimul nume. Cei care urmau să plece cu primul tren și-au luat un scurt rămas-bun de la familiile lor și au coborât din camion. Bunicul a trecut pe lângă noi încet, fără nici un cuvânt.
– Sol-o-mon…
Bocetul bunicii a pierit încet-încet.
Mi-am făcut loc între bunica și tata. Cu o mână mângâiam brațul bunicii, care hohotea fără fereală, iar cu cealaltă mă agățam de tata, mă agățam îngrozită că și el ar fi putut fi luat de lângă mine. Cum puteam ști că soldatul nu se va răzgândi?
Când toți cei care urmau să călătorească cu primul tren au fost conduși spre peron,

hohotele de plâns ale bunicii s-au amestecat cu plânsetul mut al oamenilor rămași în camion.
Soldatul ne-a ordonat să ne așezăm pe două șiruri și am fost mânați de la spate către al doilea tren. Am mers împreună cu mama, în timp ce tata o sprijinea pe bunica. Fiecare dintre noi ducea un geamantan – mama ducea coșul –, iar al meu se tot lovea de piciorul meu sau al mamei. În fața noastră, trenurile pentru vite își așteptau încărcătura umană.

CAPITOLUL 2

Vagonul puțea a animale, iar soarele care strălucea atât de blând deasupra orașului îl transformase într-un cuptor încins. Lumină și aer nu intrau decât prin patru pătrate mici, tăiate la colțurile de sus ale vagonului și prin lufturile dintre șipcile de lemn ale pereților jegoși. Drept e că vacile nu aveau nevoie de un vagon de lux în drumul către abator. Chiar și în lumina aceea slabă se vedeau zgârieturile lăsate pe podea de celelalte bestii când își treceau greutatea de pe un picior pe altul, în decursul incomodei lor călătorii.
Acum, noi eram cei care ne târșâiam dintr-o parte în alta, vreo patruzeci de oameni privind în jur neliniștiți. Stăteam adunați în mijlocul vagonului, foindu-ne de pe un picior pe celălalt. Nimeni nu vorbea.

Nu se vedea mare lucru. Vagonul fusese împărțit în două, lăsând un culoar de trecere între șirurile duble de priciuri suprapuse, improvizate. În scurtă vreme, aveam să descopăr că aceste scânduri din lemn erau paturile, mesele, scaunele și locuințele noastre.

Nimeni nu știa ce să facă. Tata și-a asumat sarcina de conducător al acestui grup de oameni panicați și derutați. Fiind un bărbat blând, dar cu o mare capacitate de a-și face simțită prezența și de a impune respect, i-a îndemnat pe bătrâni să ocupe paturile de jos, iar pe cei tineri să urce pe cele de deasupra.

Mulțimea a oftat. Victime ale tiraniei, aveau nevoie de o persoană cu autoritate care să le spună ce să facă. Au început să își aleagă paturile cu cât mai multă precizie; nimeni nu avea chef să se agite. Deși tata îmi spusese să sui pe o scară șubredă către un pat aflat deasupra, am rămas jos ca să arunc o privire la tovarășii noștri de călătorie, la capitaliștii asemenea nouă. Îmi imaginam, poate, că, studiindu-i, voi descoperi secretul propriei noastre ticăloșii, că voi aduce o urmă de rațiune, oricât de nemiloasă, în această nebunie. Ceea ce am văzut nu a făcut decât să îmi sporească nedumerirea; privind pe sub una din cosițele mele, nu am văzut oameni ticăloși, ci numai niște țărani – femei acoperite cu șaluri, bărbați îmbrăcați în jachete din bumbac și pantaloni care

semănau cu cei de călărie. Am văzut țărani polonezi, dar nici un capitalist bogat printre ei; luați cu forța de pe pământurile lor, își cărau averea în saci, în șaluri, în cutii din carton. Pe fețele lor înmărmurite vedeam același șoc care ne lovise și pe noi.
Mai târziu, au ajuns la noi relatări despre mai bine de un milion de polonezi deportați sub acuzația de a fi „dușmani de clasă".
Trenul s-a smucit violent și a prins să înainteze. M-am urcat în grabă pe patul de deasupra și m-am ghemuit într-un colț, lângă una din deschizăturile care avea să ne servească drept fereastră. De la această deschizătură tăiată într-un vagon de vite priveam pentru ultima dată orașul Wilno.
Wilno îmi fusese prezentat de străbunica mea maternă, Reisa, ca o bijuterie de familie. Și, într-un fel, chiar așa era. Wilno, cel mai vechi leagăn al culturii evreiești din Europa de Est, Ierusalimul Europei, era și locul unde se afirmaseră mulți dintre strămoșii mei. Printre ei se numărau rabini, profesori, învățați și făptuitori de reforme sociale. În tot orașul se găseau templele în care predicaseră aceștia, școlile pe care le înființaseră, bibliotecile unde li se adăposteau cărțile.
Străbunica Reisa era istoricul familiei, cronicarul său. Wilno era subiectul ei preferat. Era o femeie bătrână, care semăna cu o ducesă spaniolă, îmbrăcată întotdeauna

în negru, cu perle la gât și o mică eșarfă din dantelă neagră peste părul încărunțit. Era foarte evlavioasă și foarte excentrică. (În casa ei cea mare, găinile care urmau să fie tăiate pentru cină aveau o cameră numai a lor: „Unde scrie că găinile trebuie ținute în coteț? *Unde?*“) Iar în ochii unui copil era o povestitoare fascinantă și convingătoare; de fiecare dată când mergeam pe străzile din Wilno, strămoșii mei mergeau alături de mine datorită ei. Mai târziu, când acestei femei de optzeci și cinci de ani i s-a spus că naziștii veneau să o scoată din casa ei și să o trimită într-un lagăr de concentrare, sau chiar mai rău, ea a spus așa:

– Naziștii ăia nu îmi vor face una ca asta. A venit timpul să mor, și eu hotărăsc când și unde. Nu ei. Așa că voi muri astăzi, aici, în casa mea.

Și așa a făcut: s-a întins în pat, îmbrăcată în mătase neagră și cu perle la gât, în casa ei, în orașul ei iubit, alegându-și ea însăși clipa morții. Nu a fost sinucidere; printr-un act suprem de voință, această bătrână le-a răpit naziștilor dreptul de a o ucide.

La străbunica Reisa mă gândeam privind prin deschizătura din peretele vagonului.

Mă simțeam epuizată și amorțită, dar am rămas lipită de deschizătura aceea. Nu după multă vreme, am ajuns să urăsc încetineala chinuitoare cu care înainta trenul, dar deocamdată îmi dăruia o panglică de

amintiri din copilăria mea, scenele din jurul orașului Wilno – o ultimă privire spre Dealul Castelului, pădurile unde mergeam la picnic, râul Wilia, unde sălciile păreau cu adevărat să plângă astăzi, orășelele, fermele, casele de vacanță. Casele de vacanță? Într-o clipă va apărea și a noastră. Mi-am încordat privirea, până când aproape că nu am mai văzut; iată cotul râului, iată stejarul care ne era casă la jocul de-a leapșa și iată acoperișul casei noastre simple de țară. L-am privit cum dispărea în depărtare și mi-am îngropat fața în palme.

Oamenii din vagon au început să plângă. De sub mine, i-am auzit pe bunica, pe care o podidise din nou plânsul, și pe tata, care încerca să o aline. Mama era întinsă lângă mine, ca o siluetă într-un sarcofag, cu mâinile sub cap, cu ochii închiși. Secătuit de culoare, chipul ei – puternic și frumos – era mai spaniol decât oricând, aducând cu al bunicii ei Reisa. Am privit-o și am înțeles că refuza să plângă. Dacă ea nu plângea, nu aveam să plâng nici eu. Dar efortul de a-mi înăbuși lacrimile, plânsetul celorlalți oameni și legănarea trenului m-au adormit. Somnul avea să devină un stil de viață; în următoarele câteva săptămâni urma să înlocuiască viața.

Am dormit, de la mijlocul acelei zile de iunie, toată noaptea și nu m-am trezit până în zorii zilei următoare. Când m-am

deșteptat, am văzut-o pe mama stând în colțul patului, cu privirea pierdută în gol. Am întrebat-o unde ne aflăm și dacă ne opriserăm undeva în timpul nopții. Nu știa unde suntem și nu-și amintea ce s-a petrecut peste noapte. Ce conta? Dar eu simțeam nevoia să fiu mângâiată, așa că am coborât la tata. Arăta complet epuizat; bunica se sprijinea de el și părea să fi petrecut întreaga noapte în aceeași poziție. Ieri, în mijlocul terorii, această pasăre fragilă își părăsise casa îmbrăcată ca pentru un prânz la restaurant: purta una din obișnuitele ei rochii de mătase, de data aceasta cu un imprimeu delicat, iar pe cap își pusese una din numeroasele ei pălării cu boruri mari, stil Garbo, aceasta fiind neagră, din paie. Nu uitase nici mănușile, unele albe. Peste noapte îmbătrânise îngrozitor. Rochia îi era boțită, iar mănușile aveau dungi de mizerie. Când m-a văzut, a început să scâncească slab, dar lacrimi nu mai avea. Pentru că nu voiam să o văd în halul acesta, am întors capul. Dimineața era momentul când micuța mea bunică elegantă își făcea rondul prin casă. Gătită cu pălărie și mănuși, venea, chipurile, să ne dea bună dimineața; însă, cel mai probabil, venea să vadă ce făceau bucătăresele. Așa cum am mai spus, bunica Anna conducea casa în chip grandios. Dar era veselă și nimeni nu se supăra.

Tata m-a asigurat că, la următoarea oprire, va încerca să afle unde ne aflăm, ba chiar a reușit să-mi zâmbească. Tata îi înțelegea pe copii; înțelegea că au nevoie să știe unde se află. Cum altfel să priceapă încotro se îndreptau? Chiar și într-un vagon de vite încuiat, aveau nevoie de această informație. Chiar și aici? Mai ales aici. Zâmbetul lui m-a ajutat; mi-am îndreptat atenția către nevoile cunoscute, cotidiene. Trebuia să merg la toaletă. Voiam să îmi schimb hainele mototolite, să mă spăl pe față și pe dinți.
Poate că mama nu știa – sau nu îi păsa – unde ne aflam, dar cu siguranță știa unde era toaleta. M-am urcat din nou lângă ea. Spre marea mea surprindere, mi-a șoptit că nu exista toaletă și că îmi va explica totul mai târziu. Mai târziu? Eram îngrozită. Mai târziu putea fi prea târziu.
– Taci! Îți leg eu cozile.
Un substitut nesatisfăcător pentru toaletă, mi-am zis eu.
După ce m-a pieptănat, mama mi-a spus așa:
– Poate vom primi niște apă și săpun mai târziu. Între timp, te poți primeni cu puțin parfum.
Mi-a întins micul flacon din argint și cristal, plin cu parfum, pe care îl purta mereu în geantă. M-am tamponat ușor în spatele urechilor, pe la tâmple și încheieturile mâinilor, așa cum o văzusem pe ea făcând. Cât de adultă m-aș fi simțit acasă dacă mi s-

ar fi permis să folosesc parfum! Într-o clipă, amestecat cu duhoarea și căldura din vagonul de vite, am simțit vestita și seducătoarea aromă a parfumului L'Heure Bleu, de la Guerlain. Ironia numelui mi-a scăpat în acel moment.
Mă simțeam mai bine și, cu toate că nevoia de a merge la toaletă era din ce în ce mai presantă, mi-am dat seama că îmi era o foame cumplită. Nu mâncasem de peste douăzeci și patru de ore și stomacul îmi chiorăia zgomotos.
În paturile vecine cu ale noastre, țăranii mâncau. Își înveliseră în șalurile lor bucăți imense de brânză și șuncă fiartă.
– Mi-e foame, am șoptit eu.
Mama m-a redus din nou la tăcere și mi-a spus că vom lua ceva de mâncare când trenul va opri. Auzind acest schimb de replici, una din femei mi-a oferit o bucată de șuncă și niște brânză. Am întins mâna, dar, spre nefericirea mea, mama a clătinat din cap.
– Nu, mulțumesc, am fost silită să spun. Nu mi-e chiar așa de foame acum.
Femeia a apărut ofensată și m-am grăbit să o asigur că îi apreciam bunătatea – ceea ce era adevărat, mai mult decât apreciam sensibilitatea mamei mele. Femeia a ridicat din umeri și a continuat să mănânce, plescăind din buze și ștergându-se pe mânecă.

În ceea ce avea să fie amurgul perpetuu din acest vagon, am văzut că toți țăranii mâncau. Am încercat să văd dacă mai erau și alți copii, dar cei mai tineri erau adolescenți de șaptesprezece-optsprezece ani. Nu mai plângea nimeni, dar nici nu se vorbea. Nu se auzeau decât plescăitul buzelor, scârțâitul scândurilor, zgomotul ascuțit al roților de tren și pufăitul locomotivei. Cineva a strănutat și nici un alt strănut nu mi s-a părut vreodată mai omenesc.

Deși era dis-de-dimineață, în vagon era o căldură toridă, iar aerul devenise și mai fetid, oricât de neverosimil ar fi părut. Patruzeci de ființe omenești – majoritatea neîmbăiate de curând – nu aveau darul de a îmbunătăți duhoarea animalelor. Căldura și mirosul aveau să devină din ce în ce mai greu de suportat.

Într-un final, trenul s-a oprit. Inima îmi bătea cu putere. Unde ne aflam? Urma să fim eliberați din acest infern?

Zăvorul a fost tras și ușa s-a deschis. Aer proaspăt. Tras în piept de patruzeci de perechi de plămâni. Am dat să mă ridic de pe pat; ținta era ușa deschisă. Dar un soldat a sărit înăuntru și ușa s-a închis în spatele lui. Ducea o găleată cu apă și un polonic. Ne-a spus că apa era pentru băut și ca să ne spălăm pe față. A arătat spre o deschizătură în formă de V aflată de cealaltă parte a ușii. Acolo urma să ne spălăm, iar deschizătura

aceea era toaleta noastră. Toaleta? Nu-i de mirare că sărmana mea mamă refuzase să sufere această umilință animalică. Soldatul ne-a spus că urma să primim ceva de mâncare. A deschis ușa și a sărit pe un peron acoperit cu noroi. Ne opriserăm într-o mică haltă de provincie.
Ușa a fost din nou închisă și zăvorâtă.
Așadar, nu urma să fim eliberați. În scurtă vreme aveam să renunț la speranța că vom mai fi vreodată eliberați.
Însă libertatea era o abstracțiune; hrana era reală, iar eu eram hămesită. Când a venit mâncarea, era grețoasă. Soldatul se întorsese cu o găleată ruginită, plină cu supă; în spatele lui venea un alt soldat, care ducea boluri din lemn și linguri. Mirosul jilav de supă de varză era copleșitor. Nu îndrăzneam să refuz, dar de îndată ce soldatul s-a întors cu spatele, am așezat bolul de supă lângă mine, mi-am prins nasul cu degetele și m-am întors cu fața spre fereastră. Mama a încercat să mă convingă să mănânc; m-a avertizat că nu va mai fi nimic de mâncare ore întregi, dar nimic nu mă putea convinge să înghit zeama aceea portocalie, în care pluteau ca niște gunoaie bucățele de roșii, morcovi și varză.
Mă străduiam să nu vomit. M-am întins pe pat și m-am întors cu spatele. L-am auzit pe tata întrebându-l pe soldat unde ne aflam, dar nu-mi mai păsa. Mama și-a mâncat supa

și a întins porția mea neatinsă tatei, sugerându-i să o mănânce el sau să i-o dea bunicii.
– Mai bine o lăsăm în pace, a zis ea.
O decizie înțeleaptă, mi-am spus eu, care încă mă luptam cu greața. În același timp, o decizie dificilă pentru mama, care, ca tot restul familiei noastre, nu reacționa bine când un copil refuza să mănânce.
Mama s-a aplecat peste mine și mi-a șoptit că acum puteam merge la toaletă. De ce s-a deranjat să șoptească o informație care era publică? Încă nu eram obișnuită cu șoptitul ca stil de viață. Tata, mi-a zis ea, reușise să încropească un paravan dintr-unul din neprețuitele cearșafuri pe care le luaserăm cu noi. Greața înecase orice altă senzație și uitasem de toaletă. Dar m-am dus.
Odată încheiată această aventură, m-am întors în patul de sus și am adormit ținându-mă de nas, ca să nu mai simt mirosul de varză.
Și așa ne-am continuat călătoria – pe o rută și cu o destinație necunoscute. În amurgul sinistru din acel vagon, timpul a devenit și el o noțiune abstractă, dar una de care adulții se agățau de parcă era tot ce le rămânea dintr-o lume normală; ba chiar se ciondăneau între ei pe tema timpului.
– Trebuie să fie Sabatul. Nu-i așa? întreba bunica.

Mama o contrazicea, ceea ce o supăra pe bunica; iar tata încerca să facă pace. Toți rămâneau nemulțumiți. Era sau nu Sabatul? Nimeni nu putea spune cu siguranță. Ziua era cenușie și noaptea era neagră, dar care zi? Care noapte?
O dată pe zi, soldații aduceau o găleată cu supă și o găleată cu apă; te întrebai de ce se mai deranjaseră să facă din apă o zeamă lungă căreia îi ziceau supă, dar chiar și eu am început să o accept uneori ca pe ceva ce putea fi mâncat. Alteori puteam cumpăra brânză proaspătă de țară și pâine neagră din câte o gară rurală. O posibilitate flravă: prețurile erau revoltător de mari și era nevoie de o întreagă echilibristică. Mama sau tata scotea capul prin deschizătură, striga la țăranii prost îmbrăcați, care alergau dintr-o parte în alta a peronului cu produsele lor, și începea să se tocmească gălăgios și cu o grabă disperată. Odată stabilit prețul, arunca banii pe peron și apoi începea misiunea anevoioasă de a prelua alimentele.
De obicei, un copil suit pe umerii unui țăran ridica produsele până la brațele întinse ale părinților mei. Uneori, chiar și o carafă de lapte făcea acest drum nesigur. Niciodată nu s-a întâmplat ca banii să fie dați și să nu ne primim mâncarea. Țăranii din Polonia și Rusia știau să negocieze la sânge, dar cel puțin erau cinstiți.

Dormeam; oamenii din acel vagon de vite dormeau la nesfârșit. Se auzeau puține conversații – câte un cuvânt despre ploaia care pătrundea prin cele patru deschizături, sau un val de căldură care ne aducea în pragul sufocării, și, din când în când, câte un „Bună dimineața!“ rostit pe un ton sardonic. Ne păstram temerile pentru noi. Ce se întâmplase cu bunicul Solomon? Unde era dragul meu văr Musik? lubita mea Miss Rachel? Câteodată, noaptea, când mă uitam prin deschizătura din perete, vedeam luna. Când eram mică, credeam că luna era Dumnezeu. De obicei, deși eram un copil aproape prea cuminte, reușeam totuși să fac o listă de fapte rele comise – vreo vorbă nepotrivită adresată mamei la nervi, o minciună spusă unei prietene de joacă – și i Le recitam lui Dumnezeu când apărea sub formă de lună, apoi Îi ceream iertare. Acum, când vedeam luna, nu puteam decât să întreb: cu ce am greșit?
Soldații refuzau să răspundă la întrebări: Unde suntem? Încotro mergem? Cât timp vom mai fi ținuți închiși? De la o vreme, nu i-am mai întrebat. Dar, după accentul țăranilor care ne vindeau mâncare și după numele gărilor, tata își dădea seama cam în ce zonă ne aflam. Călătoream prin Belarus, Ucraina, Rusia Centrală, înaintând cu aproximativ șaisprezece-douăzeci de kilometri pe oră, iar uneori rămâneam ore în

șir pe o linie secundară, probabil ca să lăsăm să treacă un alt tren, alteori fără nici un motiv aparent, în afară de dorința de a ni se prelungi suferința.
Într-o zi, în a treia sau a patra săptămână a acestei călătorii, tata, care se uita afară prin deschizătură, m-a chemat la el. M-am cățărat repede până în patul lui, iar el s-a dat într-o parte, ca să pot privi afară. Ne apropiam de un lanț muntos. Văzute dintr-un vagon de vite, vârfurile acoperite cu zăpadă și pădurile virgine, de pini, erau de o frumusețe atât de chinuitoare, încât aproape c-am izbucnit în plâns. Tata a spus cu mirare că aceștia trebuie să fie Uralii și că, odată trecuți de ei, vom fi în Asia. În Asia! am exclamat, cu răsuflarea tăiată. Asia! Asta însemna că, în scurtă vreme, aveam să văd femei în costume colorate, bărbați cu bărbi și turbane pe cap, iar aerul urma să se umple de aroma condimentelor. Încă îmi permiteam să visez – în zadar.
De cealaltă parte a Uralilor, în Asia, oamenii pe care îi vedeam în gări erau și mai zdrențăroși decât cei dinainte, iar supa mirosea încă a varză, și nu a condimente.
Priveliștile de o parte și de alta a căii ferate erau mai sălbatice și mai pustii, iar opririle noastre, mai rare. Rația zilnică de supă și apă ne era servită neregulat și devenea tot mai dificil și tot mai scump să cumpărăm pâine și lapte. În rarele ocazii când ni se oferea

mâncare în gări, o vedeam pe mama cum număra banii cu o teamă care mă îmboldea să mă prefac că nu mi-e foame. Înțelegeam că banii erau pe sfârșite.
Făcusem febră – foarte probabil nu eram singura – și, din cauza asta, a căldurii, a duhorii și a păduchilor, mă mânca în permanență tot corpul. Cozile mele împletite erau murdare și lipsite de viață. Mersul la toaletă și schimbatul hainelor – purtam pe rând cele câteva veșminte nespălate pe care le aveam – cereau mari eforturi. Gândul la o baie, la spălatul părului, la haine curate devenise obsesiv.
Când nu dormeam cuprinsă de febră, îmi petreceam zilele privind nefericită prin deschizătură și rugându-mă să se oprească odată trenul. Cui îi păsa ce se afla la capătul acestei călătorii? Măcar să se sfârșească odată. Îmi era tot timpul foame, iar odată cu foamea a venit și oboseala cronică. Dacă trenul se va opri și vom ieși la aer, mă voi simți mult mai bine, mă asiguram eu.
Într-o zi, după ce trenul oprise într-un oraș unde gara din lemn nevopsit era ceva mai mare, unde decorațiunile de sub cornișe erau mai elaborate și unde turnul de apă era mai impunător, soldatul care ne aducea de obicei mâncarea într-o tăcere desăvârșită nu s-a putut abține: i-a șoptit tatălui meu că germanii invadaseră Rusia de-a lungul unui front imens. Acum și Rusia se afla în război,

alături de Marea Britanie! Mama a vrut să știe ce însemna asta pentru noi, captivi ai rușilor. Tata a ridicat din umeri. Cine putea ști?
Soldatul s-a cufundat iar în mutenie și nu am mai auzit nimic despre război.
După socoteala tatei, călătoream de șase săptămâni, când trenul s-a oprit. Eram obișnuiți cu așteptările lungi, așa că nimănui nu i s-a părut ceva nefiresc. Trenul urma să se pună din nou în mișcare; de fiecare dată se petrecea la fel. Am auzit agitație și, dintr-un motiv sau altul, mi-am închipuit că erau probleme cu locomotiva, ceea ce nu putea decât să ne prelungească drumul.
M-am ridicat în capul oaselor și, spre uimirea mea, am văzut că, în această gară mică, o mulțime de oameni se foiau în dreptul primelor vagoane ale trenului. Pe lângă vagoanele dinspre capăt, unde ne aflam noi, nu era multă lume, cu excepția câtorva soldați ici-colo.
Apoi am văzut că se deschid, rând pe rând, ușile, iar oamenii sar din vagoane. Încă nu-mi venea să cred că și noi, cei din acest vagon, aveam să fim eliberați. Pur și simplu nu-mi venea să cred.
De data asta, nu ni s-a dat supă și apă. În schimb, un soldat ne-a citit dintr-un document care suna foarte asemănător cu cel pe care îl auzisem – oare cu secole în urmă – la Wilno.

Ajunseserăm la destinație. Ne aflam în Rubțovsk, pe teritoriul Altai din Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă, din marea și puternica Uniune Sovietică.
Nu au izbucnit urale în acel vagon. Patruzeci de oameni și-au adunat lucrurile în tăcere, aproape cu frenezie, de parcă ușa ar fi fost în pericol să se închidă la loc, iar ei să rămână în vagon.

CAPITOLUL 3

Trenul se oprise, dar nu și pământul; peronul noroios se clătina sub picioarele mele. Mă așteptam să fiu în culmea fericirii; în realitate, însă, nu simțeam nimic. Aidoma unei bătrânele – căci, din multe puncte de vedere, asta devenisem –, simțeam dureri în tot corpul, din cap până în picioare, și, ghemuindu-mă – ca și cum corpul își asumase această poziție –, m-am așezat pe geamantanul meu.
După săptămâni de obscuritate, lumina se dovedea a fi prea mult – prea puternică, prea stranie.
În jurul meu simțeam, mai degrabă decât vedeam, prezența sutelor de oameni, o masă nevolnică de indivizi la fel de amorțiți ca și mine.
Deodată s-a auzit o voce care striga la noi. Venea, probabil, dintr-un difuzor primitiv și am ciulit urechile să pricep cuvintele neclare: ni se spunea să ne adunăm boccelele; să pornim în marș, câte patru pe rând, în

spatele soldaților, către sat. Care sat? Unde se afla?
Am început să observ ce se întâmplă în jurul meu. De câteva săptămâni, întrebarea era încotro ne îndreptam. Acum ajunseserăm la destinație. Dar unde se afla această destinație? Gara de provincie era ca toate celelalte prin care trecuserăm, de această parte a Uralilor – o clădire mică, din lemn, ridicată pe un peron din pământ, cu decorațiuni sculptate sub fiecare cornișă.
Iar dincolo de ea? Dincolo de ea se întindea eternitatea. O lume întinsă, nesfârșită, stearpă, lipsită de copaci.
– Tată!
– *Lalinka!*
Tata m-a prins o clipă de mână și apoi am intrat în șir, toți patru pe un rând.
Sute de oameni își târau picioarele pe drumul îngust și prăfuit, către un mănunchi de clădiri abia vizibile. Se părea că acolo în depărtare, la orizont, era satul. Fără adăpostul vreunui copac, soarele de iulie se abătea ca o torță peste capetele noastre. Cu siguranță, fiecare dintre noi visase la momentul în care vom respira din nou aer curat. Dar aerul acesta, în ciuda nemărginirii, era mai degrabă fierbinte decât proaspăt.
Când a leșinat prima bătrână, un murmur de teamă s-a ridicat dinspre mulțimea aflată în marș. Oare leșinase sau căzuse moartă?

Leșinase doar și, indiferent dacă o dorea sau nu, a fost readusă în simțiri, ca să continue marșul. M-am uitat cu teamă către bunica: rochia ei din mătase era pătată de sudoare, dar pălăria ridicolă pe care o purta peste părul încărunțit era ca un stindard zdrențuit, stindardul familiei noastre, simbolul că eram încă laolaltă. Această siluetă firavă avea să supraviețuiască marșului: încercam să-i insuflu voința de a reuși. A supraviețuit – fără ajutorul meu, având ea însăși o voință dârză. Dar cel puțin douăsprezece bătrâne – și bătrâni – au căzut morți în drum, ridicând în aer norișori de praf.

Înaintând cu greu pe drumul acesta ca un fir de păr peste câmpia stearpă și cenușie, de dimensiuni incredibile, mă simțeam prea mică pentru o întindere de o asemenea vastitate. Din când în când, vedeam câte o colibă mică de tot, cu o singură cameră, ridicată pe marginea drumului. Colibele acestea erau pătrățoase, făcute din lut și bălegar, după cum aveam să aflu din proprie experiență. Câte o femeie de vârstă incertă, zdrențăroasă și desculță, ne fixa cu priviri curioase; uneori era însoțită de copii cu fețe aproape solemne; dar nici o femeie și nici un copil nu au ridicat mâna în semn de salut.

După un marș de vreun kilometru și jumătate prin soarele dogoritor, colibele au început să se îndesească, iar acum vedeam,

din loc în loc, și câte o casă din lemn, cu prispa văruită.
În 1941, Rubțovsk nu era decât un sat, indiferent cum ar fi fost catalogat oficial. Faptul că, în decurs de douăzeci de ani, acest grăunte din pustiu a devenit un oraș de o oarecare importanță industrială se datorează oamenilor care au făcut lucrul acesta posibil, printre ei numărându-se și sutele care au ajuns aici în ziua aceea de iulie. Și încă ce contribuție au adus!
Prima dată când am zărit Rubțovskul, era un sat de frontieră, construit în linii drepte în jurul unei piețe mari, deschise, ca și cum drumeagurile din pământ ar fi fost dispuse în așa fel încât să poți juca „X și Zero". În jurul pieței se aflau tarabele, niște magazii deschise, făcute din lemn. În ziua aceea erau goale. Difuzorul a cârâit din nou, cu o voce autoritară; de data aceasta ni s-a ordonat să ne grupăm pe familii în piață și să așteptăm noi instrucțiuni. Întrucât familiile rămăseseră laolaltă, ordinul a fost îndeplinit cu promptitudine.
În piață era și mai cald decât pe drum, căci soarele se reflecta în pietrele din caldarâm, de toate formele și dimensiunile. M-am lipit de mama.
– Mamă, am șoptit eu, asta nu-ți amintește de *Coliba unchiului Tom*?
Și-a șters sudoarea de pe față și a încercat, zadarnic, să zâmbească.

– Poate că da... poate.
Tata a reușit să schițeze un zâmbet trist.
– Nu-ți face griji, *lalinka*! Nu o să ne cumpere nimeni. Din fericire, nu prea dispun de bani pe șin...
Lalinka. Am oftat. Eram încă fata tatei; piața părea mai puțin îngrozitoare, iar acum aveam nevoie să merg la toaletă. Sărmana mama! În mijlocul cataclismului, ea a trebuit să se confrunte în mod repetat și cu vezica unui copil – sau cu setea acestuia, căci da, îmi era și sete. Și nu, nu puteam căuta o toaletă și apă printre tarabele din piață.
– Dar am nevoie...
– Trebuie să așteptăm. Nu te pot pierde din ochi. Vrei să te rătăcești?
Ca să nu mă mai gândesc la toaletă – o sarcină deloc ușoară –, am privit la oamenii din jurul nostru. Țărani, oameni de la oraș, ca noi, femei, bărbați, adolescenți și copii, o adunătură de oameni șifonați, murdari și trași la față, deprinși cu suferința. O imagine ireală. Nici soldații care stăteau de gardă de jur împrejurul pieței nu păreau mai reali. Eram atât de tăcuți, atât de nemișcați încât, așteptând în piața aceea stranie, în imensitatea aceea, cu ochii mijiți din pricina soarelui nemilos, păream o gloată care aștepta detunătura unei arme. Uneori, când privirile ni se întâlneau, câte un cap încuviința vag, în semn de recunoaștere –

era de preferat să nu ne știm din trecut? –, iar mișcarea sa părea excesivă în acea tăcere. Într-un final, a început să se miște ceva la marginea pieței. Soldații au făcut loc unui grup de bărbați, vreo douăzeci la număr, care au înaintat grăbiți spre mijlocul pieței și s-au separat pătrunzând în mulțime.
L-am privit pe cel care se apropia de noi și am strâns mai tare mâna tatălui meu. Era înalt și oacheș, cu o înfățișare răuvoitoare și un chip plin de ură și ciupit de vărsat.
– Tu! a arătat el spre tata cu un deget murdar și cu unghia netăiată. Ce faci? Cu ce te ocupi?
– Sunt inginer electronist de profesie.
Omul părea că nu a auzit niciodată o informație mai plictisitoare. I-a adresat aceeași întrebare și mamei, și când ea a răspuns că în trecut predase arte și meserii, dar acum era casnică, a pufnit batjocoritor, ca pentru a spune: „Pe cine ne-au trimis pe cap de data asta, drojdia societății?“
– Iar tu ce știi să faci? m-a privit chiorâș, de parcă aș fi fost ultima lui speranță.
– Ce să știe, nu e decât un copil, a zis mama, panicată. Un copil. Merge la școală.
Odată distracția terminată, s-a prezentat că fiind Popravka și ne-a spus că era de la mina de ghips, aflată la depărtare de douăzeci de kilometri de sat. Înainte de a pleca, ne-a avertizat să nu îndrăznim să ne urnim din loc înainte de întoarcerea lui. De parcă am fi

avut unde să ne ascundem pe tărâmul acela sterp.
Când s-a întors Popravka, ne-a anunțat că cei mai mulți dintre noi urma să mergem la mina de ghips împreună cu el, dar că unii vor fi trimiși la ferma colectivă. Fermă? În minte mi-a răsărit imaginea încântătoare a unei vieți bucolice, cu vaci, găini și plimbări în căruța plină cu fân. Mina părea un loc înspăimântător; erai întemnițat în vintrele pământului și trimis la moarte sigură.
– Ce este acela ghips, tată? am șoptit eu.
Dar el îl asculta cu atenție pe Popravka, în vreme ce acesta din urmă împărțea oamenii la mină sau la fermă. La fermă, la fermă, la fermă, mă rugam eu în tăcere; pentru mai multă eficiență, țineam și degetele încrucișate.
– La mină! a zis Popravka, arătând spre tata, mama și spre mine. La fermă! a continuat, arătând spre bunica.
Mi-a pierit orice speranță. La mină sau la fermă, ce conta? Important era să ni se permită să rămânem împreună; nu ne aveam decât unii pe alții.
Bunica a început să se roage de el, așa cum făcuse și în gara din Wilno. De data aceasta, rugăciunile noastre au fost ascultate.
I s-a permis să meargă cu noi, dar a fost avertizată că munca va fi grea și că trebuie să lucreze cot la cot cu ceilalți. Ea și-a îndreptat demnă spinarea, etalându-și, în toată

splendoarea, statura ei de un metru și jumătate, și l-a asigurat că era mai puternică decât multe femei tinere. Calmul ei era convingător.
Dar alții nu au fost la fel de norocoși. În jurul nostru erau familii care implorau să li se permită să stea împreună. Când nu li se dădea voie, urmau bine cunoscutele vaiete; când li se îngăduia, o îmbrățișare.
Popravka ne-a spus să ne luăm bagajele, care erau la fel de prăfuite ca și noi, și să îl urmăm. Ușor de spus, greu de făcut; eram împovărați de genți și coșuri și boccele de tot felul și unde mai pui că nimănui nu-i vine ușor să alerge după temnicerul său. La marginea pieței am întâlnit zeci și zeci de camioane, cu remorca deschisă, unele deja pline de oameni. Când am ajuns la al nostru, mama a fost cuprinsă de emoție.
– Uite cine-i aici, a șoptit ea. Privește! Doamna Marșak!
De data aceasta, mama a sărit în camion fără ajutor și, uitând de aerul ei rezervat, a îmbrățișat-o deschis pe această prietenă din Wilno. Doamna Marșak, o femeie cunoscută pentru austeritatea ei, a primit îmbrățișarea cu lacrimi de bucurie. În scurtă vreme am înțeles că făcuse călătoria de șase săptămâni în vagonul de vite fără nici un prieten și nici o rudă, în afară de Boris, băiețelul ei în vârstă de cinci ani. Boris, care pierduse mult din rotunjimea chipului în timpul călătoriei,

îl fixa cu ochii lui verzi, migdalați, pe tata. Când tata i-a întins mâna, gestul acesta l-a transformat în părintele, eroul, prietenul și mentorul lui Boris.
Popravka s-a așezat lângă șofer și am pornit la drum, stârnind în jur nori mari de praf. Odată am văzut prin colb un strat de flori, lângă o colibă. Mi-am amintit ce spunea bunicul Solomon despre oamenii care iubesc florile și m-am gândit că o persoană care iubea florile într-atât încât să le cultive aici trebuie să aibă un suflet tare bun.
Monotonia peisajului era uluitoare. Cât vedeai cu ochii, nici un deal; doar o mare enormă și impasibilă de iarbă uscată, lipsită de viață.
– Tată, de ce e pământul atât de neted aici?
– Trebuie să fie stepa, Esther.
– Stepa? Dar stepa este în Siberia.
– Asta e Siberia, a zis încet.
Nici dacă mi s-ar fi spus că fuseserăm transportați pe lună nu aș fi fost mai uimită.
– Siberia? am replicat cu o voce nesigură. Dar în Siberia e numai zăpadă.
– Așa va fi, a zis tata.
Siberia! Siberia era la capătul lumii, un loc de unde nimeni nu se întorcea. Siberia era pentru infractori și adversari politici, unde pedepsele erau incredibil de severe și unde oamenii mureau pe capete. Vară sau nu – și cine vorbea vreodată despre Siberia în toiul

verii? –, Siberia însemna tundră și furtuni de zăpadă. Siberia însemna *lupi*.
Fusesem neglijentă. Nu mă gândisem să mă rog la Dumnezeu să ne salveze de o mină de ghips din Siberia.

CAPITOLUL 4

Ghipsul, după cum s-a dovedit, era un praf de un alb-cenușiu, scos din pământul sterp de oameni disperați. Era extras pentru a fixa oasele fracturate ale soldaților răniți.
Imaginea minei era dezolantă, atât de dezolantă încât, prin comparație, satul Rubțovsk părea de-a dreptul pitoresc. Lângă terenul scobit, se înșiruiau în linie dreaptă douăsprezece colibe din chirpici. Erau străjuite, de o parte și de alta, de o clădire mare din lemn și de o alta mai mică, tot din lemn; fără decorațiuni la cornișe. De jur împrejur, se întindea stepa siberiană nemărginită, lipsită de copaci, pârjolită de soarele dogoritor, fără nici un nor care să o protejeze. Cât vedeai cu ochii, nu se zărea nici o legătură cu restul lumii.
Vreo sută cincizeci de oameni – patru camioane pline – fuseseră repartizați la această mină, iar acum eram trimiși la clădirea mai mare din lemn. Ajunși înăuntru, ne-am dat seama că era o școală din care se scosese totul, în afară de tablele de scris și patru portrete imense ale lui Lenin, Stalin, Marx și Engels. Șase încăperi dădeau într-un coridor principal, iar noi, cei douăzeci și șase

de nou-veniți din același camion, am intrat în șir într-una din încăperi.
Popravka ne-a invitat să ne facem comozi. Doar el, gazda noastră, a izbucnit în râs – un râs hârâit – la gluma lui sinistră. Încăperea era complet lipsită de mobilă – nu erau nici scaune, nici masă și nici urmă de pat.
Copiii nu mai conteneau cu întrebările.
– Unde o să dormim, tată? Pe podea?
Până și tatăl meu și-a pierdut răbdarea.
– Nu, Esther, a zis el tăios, o să dormim pe tavan, ca muștele.
– Tavanul e deja plin de muște, nu mai avem loc, am replicat, îmbufnată.
Într-adevăr, muștele roiau peste tot.
– Du-te, Esther, du-te și bea apă, du-te la toaletă… du-te…
Tata, ca de obicei, era un optimist incurabil.
L-am găsit pe Popravka pe coridor.
– Scuzați-mă, domnule Popravka…
– *Tovarășe* Popravka, a țipat el. Tovarășe, întotdeauna tovarășe de acum înainte… Înțelegi?
– Da, tovarășe, am răspuns cu sfială. Vă rog, tovarășe Popravka, de unde pot să beau o gură de apă, tovarășe, și unde este baia, vă rog, tovarășe?
– Nu repeta de atâtea ori tovarășe, a țipat el și mai tare. O dată sau de două ori e de ajuns. Iar baia este o latrină afară – ceea ce,

sugeră el îndreptându-și umerii, era o altă victoria asupra capitalismului.
Nu știam ce este o latrină, dar îmi era teamă să îl întreb pe acest tovarăș. Am aflat în scurtă vreme.
Eram unul din cele patru grupuri norocoase: tata ne găsise un locșor în colțul încăperii. Într-o cameră goală, două ziduri de care să te sprijini și un colț în care să te ghemuiești erau un lux. Doamna Marșak și Boris erau în cealaltă parte a camerei și era liniștitor să le vedem chipurile cunoscute. Străinii din jurul nostru nu ne erau chiar atât de străini ca cei din vagonul de vite; cu excepția câtorva țărani, cei mai mulți erau oameni din trecutul nostru – proprietari de mici magazine și profesioniști de clasă mijlocie din Wilno. Singurul capitalist adevărat, după definiția sovietică, era tatăl meu care, împreună cu familia sa, deținea o afacere foarte mare. Toată lumea părea mulțumită că tata, care îi ajutase cu bagajele, era un cetățean de renume în Wilno.
Nici aici nu era nimeni de vârsta mea.
Așezați direct pe podea, ne foloseam cu toții bagajele pe post de perne sau speteze. Și așteptam. Chiar și eu, o copilă, începusem să mă simt urgisită. Nu aveai dreptul nici măcar să îți iei un pahar cu apă de unul singur. Se aștepta ca apa să fie distribuită. Se aștepta. Muștele care bâzâiau prin aerul

încins erau libere. Le uram, nu pentru că erau muște, ci pentru că erau libere.
Într-un sfârșit, ușa s-a deschis. A apărut un băiat care căra o găleată cu apă și o cană mică din tinichea. Avea fața bronzată și zâmbea. Era prietenos. Îmi venea să-l strâng în brațe.
– Vrea cineva de băut? a întrebat el.
Aproape că au sărit pe el.
A băgat cana în găleată și a scos-o plină. Zeci de mâini s-au întins după ea.
– Așteptați o clipă! a zis el, privind în jur.
Un băiat care aducea apă avea și el o anumită autoritate. Apoi a venit spre noi și i-a întins cana bunicii, care a luat o înghițitură. Reconfortată de apă, dar și mai mult de respectul arătat de băiat, bunica a ridicat capul și a devenit figura matriarhală – cel puțin în acel moment.
– Ai grijă să primească toată lumea apă, a zis ea.
Băiatul nu a pus la îndoială dreptul unei femei în vârstă de a da ordine; a încuviințat din cap. Încurajată, mama a ridicat glasul, prima oară de săptămâni întregi.
– Să bea mai întâi bătrânii, apoi copiii, iar ce rămâne vom bea noi.
Aceasta a fost procedura, bunica hotărând cine era bătrân și cine nu. Așteptându-mi rândul, setea îmi devenise atât de grozavă, încât am fost cât pe ce să contest deciziile bunicii: mi se părea că alegea niște bătrâni

cam prea tineri. Va mai rămâne vreun strop de apă și pentru mine? Nimeni, nici măcar mama mea care era tare pretențioasă, nu părea deranjat de faptul că toată lumea bea din aceeași cană. Când mi-a venit rândul, am luat o înghițitură atât de mare, încât am fost silită să îmi umflu obraji pentru a reține apa, până când am reușit să o înghit puțin câte puțin, ca să o fac să dureze cât mai mult. Cât le invidiam pe cămile!

Apa din găleată s-a terminat, iar eu am rămas impresionată de grupul nostru. Nimeni nu provocase vreo ceartă, nimeni nu scosese cuțitul, nimeni nu făcuse vreunul din lucrurile pe care am văzut că le fac oamenii însetați în filme.

Popravka a intrat și ne-a spus din nou să nu ne mișcăm din loc, căci urma să fim chemați la o întrunire. Teama lui Popravka de a nu pierde cumva vreun prizonier friza nebunia. Nu ne-am mișcat din loc; am așteptat. Bătrânii moțăiau; unii s-au întins, cu capetele sprijinite în palmele încleștate, privind în gol. Mi-am lăsat capul în poala tatălui meu, iar el îmi răsucea o codiță în jurul nasului. Mama, care în mod normal ar fi obiectat că părul murdar mă va face să strănut, de data aceasta ne privea tristă.

Oare mă schimbasem și eu la fel de mult ca mama, tata și bunica? Păreau atât de bătrâni, de murdari și de distruși. Am ridicat o mână.

Era neagră de mizerie. Părul îmi mirosea oribil pe la nas și l-am îndepărtat cu o mână. Popravka s-a întors și ne-a ordonat să ieșim și să ne aliniem în fața școlii. Am făcut cum a spus și, din nou, am așteptat. Urma să fim trimiși în mină? Oare nu vom mai vedea niciodată soarele, care era acum mai puternic ca niciodată și ne fierbea de vii?
După puțină vreme, din clădirea cea mică a ieșit un bărbat care s-a oprit în fața noastră. Popravka ni l-a prezentat pe tovarășul Alexandr Ivanovici Makrinin, directorul minei de ghips. Tovarășul Makrinin a stat în fața noastră atâta vreme, încât ni s-a părut că s-au scurs veacuri întregi, trecând cu privirea peste șirurile de chipuri aliniate în fața lui; apoi a lăsat privirea în jos. Inima îmi bubuia în piept și îmi imaginam că aud cum bat inimile tuturor celor din jur.
– Bun venit... Bun venit la mină! a zis el în cele din urmă.
Mulțimea s-a neliniștit. Era un alt exemplu de umor malițios, în stilul lui Popravka? Dar nu, Makrinin vorbise blând, binevoitor; voia să ne ușureze suferința. A continuat să ni se adreseze cu blândețe în rusă. Chiar și eu, care știam puțină rusă, înțelegeam că vorba lui era mai cultivată decât a lui Popravka și mi se părea că aud muzică, după hămăiturile aspre și umilitoare ale soldaților și ale lui Popravka. Pentru prima dată în ultimele săptămâni, cineva ni se adresa ca unor ființe

omenești. Nici o singură persoană dintre cele o sută cincizeci care se aflau acolo nu își dorea să fie primită cu brațele deschise într-o mină, dar vocea blândă a unui temnicer ne făcea să ne simțim mai puțin prizonieri.
Makrinin, un tip îndesat, cu fața rotundă și teșită, continua să vorbească pe un ton amabil și blând, fără înverșunare și fără răutate, mai degrabă cu părere de rău că ne aflam cu toții în această situație îngrozitoare. Ne-a spus să ne grupăm pe familii; apoi va veni să ne împartă sarcinile, iar lucrul va începe de dimineață. Ne-a asigurat că dacă aveam nevoie de ajutor, puteam merge direct la biroul lui din clădirea cea mică. Tot acolo urma să ne primim rațiile de pâine; a ezitat înainte de a adăuga: „... și alte provizii". În seara aceea aveam să găsim găleți cu supă în fiecare cameră; mâine urma să primim pâine.
Când a ajuns la familia noastră, Makrinin l-a salutat pe tata cu un curtenitor *Zdrazvuite,* adică „bună ziua" în rusă.
– Înțeleg că sunteți inginer electronist de profesie. Aici nu avem ceva pe măsura dumitale. Dar... avem nevoie de cineva care să mâne o căruță trasă de cal.
Tata a ridicat din umeri.
– Am călărit cai, dar n-am mânat niciodată unul și nu știu să îi pun harnașamentul. Voi face tot ce pot.
– Da, asta e ideea.

Apoi s-a întors spre mama.
– Dumneata... vei fi la conducerea unui grup de femei.
– Ce fel de muncă vom face?
– Dinamitarea minelor.
– Dinamitare?
Chipul încins al mamei a pălit brusc.
Tata a intervenit:
– Ah, vă rog, de ce să nu fac eu asta? Soția mea ar putea mâna căruța, asta sunt sigur că ar putea face...
Makrinin s-a îmbujorat.
– Ordinul este ca bărbații să mâne căruțele și să muncească în mină. Femeile dinamitează, copiii muncesc pe câmp, iar bătrânii vor încărca ghipsul cu lopata. Era rușinat. Acestea sunt ordinele primite, a zis el, moale. Acum vă puteți întoarce în școală să vă odihniți, dacă vreți.
A întors spatele și a trecut la grupul următor, cât de repede a putut.
Noi ne-am întors în încăperea cufundată în tăcere. Ghemuiți laolaltă în colțul nostru, tata a explodat în cele din urmă.
– Sminteală! Sminteală! Țăranii sunt capitaliști. Inginerii mână cai. Femeile dinamitează. Ce urmează? Ce mai urmează?
– Samuel! Pentru numele lui Dumnezeu, nu vorbi așa de tare. O să te audă careva. Aici pereții au urechi. Nu uita. Șoptise toate astea, desigur, dar acum îmi vorbea mie, direct la ureche. Nu uita asta, Esther. Apoi:

Putea fi și mai rău. Cel puțin nu suntem într-un lagăr de concentrare...
– Ce ai spus? a întrebat bunica. Ce ai spus despre lagărul de concentrare?
– Am spus să fim recunoscători că nu suntem într-un lagăr....
– Solomon se află într-un astfel de lagăr? Ce ascundeți de mine?
Tata i-a aruncat o privire mânioasă mamei.
– Nu, nu, a zis, luând-o de umeri pe mama sa. Tata este cu siguranță într-un loc la fel ca acesta... sunt sigur...
– Halal binecuvântare, a zis bunica, sarcastică. Dar dacă e așa, atunci de ce nu suntem împreună aici? De ce?
– De ce? Pentru că este așa cum am spus. Totul este o sminteală, o nebunie...
Mama arăta neliniștită către pereți, silindu-l să coboare glasul, până când abia dacă se mai auzea ce spune.
– Nu știe stânga ce face dreapta.
Bunica s-a întins pe podeaua din lemn și și-a acoperit ochii cu brațul. I-am văzut buzele care murmurau întruna: Solomon, Solomon...
În familia noastră, ca în mai toate familiile europene din copilăria mea, bătrânii erau tratați cu un respect deosebit. Imaginea acestor bărbați și femei în vârstă, întinși pe podeaua goală, fără nici un strop de tihnă pentru oasele lor bătrâne, părea, mai ales în

ochii unui copil, o încălcare indecentă a rânduielii.
În noaptea aceea, în încăpere a fost aproape la fel de torid ca în vagonul de vite. Nu era nici o lumină și, în beznă, camera părea și mai aglomerată, poate din cauza nemărginirii de afară. Mușteleb âzâiau fără oprire și, ca lucrurile să fie și mai rele, li se alăturaseră și alte insecte. Douăzeci și șase de oameni încercau să doarmă, iar trupurile lor, care se răsuceau de pe o parte pe alta pe podea, făceau scândurile să scârțâie și să geamă. Din când în când, cineva striga prin vis și de fiecare dată când se întâmplă asta, Boris urla de frică. Frica lui era un avantaj pentru mine, căci mă făcea să mă simt adultă și mai puțin înspăimântată prin comparație.
În cele din urmă, a răsărit luna. Mă temeam să mă duc la geam ca să o privesc, dar o rază se răsfrângea peste câteva dintre trupurile întinse. În lumea aceasta, nu poți decât să te mulțumești cu ce ai. M-am întors la vremurile când eram mai mică și vorbeam cu razele lunii. l-am mulțumit lui Dumnezeu că m-a făcut o fetiță care nu va trebui să folosească dinamita în mină sau să încarce ghipsul cu lopata. l-am mulțumit lui Dumnezeu că mi-a permis să muncesc pe câmp. Mi s-a părut că dau dovadă de cucernicie mulțumindu-I din mijlocul acestui loc înfiorător, și așa am adormit.

Pe la ora trei dimineața, am auzit o bătaie în geamul de lângă noi. A auzit-o și tata, care s-a ridicat în capul oaselor, rămânând apoi nemișcat. Încă o bătaie, și apoi a apărut la fereastră – și a dispărut aproape de îndată – chipul unei fetițe. Tata s-a apropiat în vârful picioarelor de geam și s-a aplecat în afară. Două fete din sat furaseră un pepene și îl tăiaseră pentru a-l da polonezilor aduși la muncă silnică. l-au întins feliile tatei, iar acestea au fost trecute de la un om la altul în cea mai mare liniște. Fetele au fugit înainte ca tata să le poată mulțumi cum trebuie.
Aceia dintre noi care au fost atât de norocoși încât să primească o felie de pepene în noaptea aceea – ca mine – probabil că și-o amintesc ca pe cel mai gustos lucru pe care l-au mâncat vreodată.
– Poate... poate că nu va fi totuși atât de groaznic aici, a șoptit tata, înainte de a adormi la loc.
Adevărul este că, în același timp, avea dreptate și greșea, greșea enorm.
A doua zi de dimineață s-a auzit un fluier. La șase dimineața a răsunat ca plesnetul unui bici, care i-a ridicat pe toți în picioare. Cum nimeni nu se schimbase de haine în acea primă seară, toaleta nu a constat decât în netezirea fustei, strângerea curelei sau aranjarea în grabă a părului murdar. Mai târziu, cei care își aduseseră cearșafuri sau cuverturi aveau să le folosească pe post de

vestiare, strecurându-se pe sub ele; cei mai puțin norocoși aveau să se servească în acest scop de paltoane sau de latrina din spate.
Popravka a intrat cu pas greu în încăpere. În lumina zorilor părea mai urâcios ca niciodată, ca și cum ar fi fiert venin în somn.
– Femeile dinamitoare – dreapta. Bărbații mineri – stânga. Bărbații cărăuși – în față. Copiii și bătrânele – în spatele meu.
În ochii mei, toți eram copii până la unul. Căci cine le ordona adulților în felul acesta? Sau bătrânilor? Sau adulților civili?
Am făcut cum ni s-a spus: printre noi nu erau rebeli, nici atunci, nici mai târziu. Afară, stepa se întindea imensă și tăcută – nici măcar un cântec de pasăre nu se auzea în dimineața aceea –, devenind complicea lui Popravka în misiunea lui de a ne reduce la nivelul unor insecte.
– Când veți auzi din nou fluierul, ne-a informat Popravka, peste câteva ore, mergeți la biroul directorului. Acolo veți primi pâine.
Am văzut-o pe mama plecând să dinamiteze, pe tata să mâne o căruță, iar pe bunica să dea la lopată. Nu am avut nici măcar o secundă să ne luăm la revedere. Până în momentul acela, fuseserăm inseparabili zi și noapte, timp de șase săptămâni. Acum, deodată, eram singură. Mă simțeam părăsită. Fusesem crescută în mijlocul unui clan. O avusesem pe Miss Rachel ca însoțitoare permanentă. În cele mai bune circumstanțe,

nu eram un copil care să își facă prieteni cu ușurință. Mă simțeam dezmembrată.
Rămași în spate, părăsiți, eram vreo doisprezece copii – din nou, nici unul de vârsta mea – unul mai murdar și mai neîngrijit decât altul. O fetiță, încă oarecum rotofeie după șase săptămâni de înfometare, a început să urle; o fată mai mare, sora ei, a încercat să o liniștească, însă fără nici un rezultat. Chiar atunci ni s-a alăturat băiatul care zâmbise când ne adusese apa. A aruncat o privire peste umăr înainte de a se apropia de fetiță. Trăgând în jos de pleoapele inferioare și ridicându-și nasul cu un deget, a făcut o față de purcel, ca s-o amuze, ba chiar a și grohăit. A funcționat; fetița a zâmbit printre lacrimi și cu toții ne-am simțit mai bine.
Ne-a condus la o parcelă plantată cu cartofi, iar pe drum s-a scuturat de rolul de pușțan zâmbitor și degajat și a devenit un tânăr serios și grav, dându-ne lecții: Trebuia să ne facem munca bine. Nu! Bine nu ar fi de ajuns, trebuia să ne facem munca la perfecție. Dacă nu plivim cum trebuie, la iarnă nu vom avea cartofi; dacă nu vom avea cartofi, vom muri de foame cu toții. Era printre noi vreunul care voia să moară de foame? a întrebat sever.
– Nu! am strigat noi, din străfundurile burților noastre goale.

Știam că mă voi descurca bine mulțumită bunicului Solomon; ne învățase pe toți copiii să fim buni grădinari.
– Trebuie să băgați mâinile în pământ, ne spunea el.
Dar chiar și plin de pământ până la coate, el tot reușea să arate imaculat în hainele lui de grădinărit, cu barbișonul lui elegant, alb ca zăpada în lumina soarelui. Cei mai sensibili dintre noi au învățat repede să nu-și manifeste dezgustul față de râme; deși bunicul nu insista în mod absolut să iubim râmele, ne era foarte limpede că aștepta de la noi măcar o coabitare pașnică. Dar buruienile nu le tolera.
– Așadar, dragi nepoți, ce preferați? O încâlceală sau o grădină?
– O încâlceală, o încâlceală, o frumoasă încâlceală, răspundea vărul meu Salik, sprijinit de un copac, prefăcându-se istovit.
Salik era preferatul bunicului, un băiat strașnic de voios și de nestăpânit, pe care îl adoram cu toții. Salik... mi-a venit să-l strig tare pe nume, așa cum îl striga bunica pe bunicul. Timp de o clipă, am avut convingerea fabuloasă că, stând acolo, așa de aproape de vârful lumii, unde nimic nu oprește sunetul, aș putea să îi strig pe toți verii mei, unul câte unul, și pe Miss Rachel și că, oriunde s-ar afla, m-ar auzi.
Însă eram un copil cu simț practic; așa că i-am urmat pe ceilalți către parcela cu cartofi.

O singură privire m-a convins că, într-adevăr, vom muri de foame în iarna aceea. În loc să aibă frunzele verzi și floricelele albe și frumoase ale unei culturi sănătoase și bogate de cartofi, plantele acestea erau maronii și uscate. Stomacul mi s-a contractat dureros, de foame. Ca să obții o recoltă aici era nevoie de o baghetă magică. Oare nu știau asta?

O femeie în picioarele goale, care purta o *babușka*, un batic legat sub bărbie, s-a apropiat de noi și a bătut din palme, ca să ne atragă atenția.

– Tovarăși copii!

Indiferent dacă salutul era menit să fie adecvat, sarcastic sau comic, a părut hazliu. Nu s-a prezentat nici atunci și nici mai târziu, dar foarte puțini oameni întâlniți acolo s-au prezentat vreodată. Siberia anului 1941 nu era nici locul și nici momentul potrivit pentru prezentări. În cea mai mare parte, nativii siberieni erau descendenții primilor exilați – infractori (sub domnia țarilor, infracțiunea putând constitui orice, de la faptul că nu ți-ai scos căciula în prezența superiorului până la uciderea acestuia), prizonieri politici, șerbi fugari și autoexilați, care erau aventurieri sau cazaci în căutare de negoț. Oricine și orice ar fi fost strămoșii lor, un lucru aveau în comun acești siberieni nativi – mândria de a fi descendenții primilor coloniști. După

Revoluție, în anii ’20 și ’30, a venit un alt mare val de exilați, culacii. De fiecare dată când părinții mei nu înțelegeau ce era cu vreuna din persoanele din Siberia, bănuiau în mod invariabil că era un culac. Dacă aveau sau nu dreptate, nu vom ști niciodată; de fapt, viața noastră era atât de îngrădită, încât majoritatea celor din jur nu erau decât niște siluete pe un diapozitiv, văzute fără narațiune.

Toate acestea nu ni s-au dezvăluit în acea dimineață. Atunci, cartofii au avut prioritate în fața oamenilor, lucru ce va rămâne permanent valabil în Siberia.

Femeia a repetat avertismentul că dacă nu lucrăm cu sârg, vom muri de foame în iarna următoare. A smuls un fir subțire de iarbă din pământ și l-a ridicat între degete.

– Buruiană! Nu-i bună. Scoateți. Apoi a arătat spre un lujer încâlcit de cartofi. Cartof. Foarte bun. Stă înăuntru. Înăuntru! Nu scoateți cartoful cu buruiana. Trageți ușurel. Trageți cu grijă. Trageți ca să aveți ce mânca în iarna următoare.

Am îngenuncheat pe pământ și am început să plivesc, conștientă fiind că, pentru prima oară, viața mea depindea de calitatea muncii pe care o făceam.

Deodată, spre groaza mea, am văzut că băiatul dinaintea mea scosese câteva frunze de cartofi.

– Hei, am șoptit îngrozită de spaimă. Psst!

– Ce e?
I-am spus. M-am târât până la el. I-am arătat încă o dată care erau buruienile.
– Pentru numele lui Dumnezeu, fii atent....
– Bine... bine că ești tu *fermieră*!
I-am promis că nu îl părăsc dacă promitea să fie mai atent. A zis că sunt o pacoste, dar că el putea plivi cartofii la fel de bine ca o *fată*.
Am muncit fără încetare. Soarele dogorea tot mai puternic. Iar noi nu eram copii obișnuiți cu munca la țară. Dar îmi plăcea. A fost cea mai frumoasă dimineață pe care o trăisem în ultimele săptămâni.
Când s-a auzit fluierul, ne-am ridicat și am așteptat. Femeia ne-a spus să ne întoarcem la școală și la familiile noastre.
Nu am fugit pe drumul de întoarcere – nici unul din noi nu se simțea liber să o facă –, dar ne-am dus cât am putut de iute. Adulții, mamele și tații noștri, au venit de la mină, cu toții foarte asudați, mai răvășiți și mai dezorientați decât înainte. Mama avea părul ciufulit și șchiopăta, iar tata părea că suferă de insolație. Bunica ai fi zis că-i gata să se prăbușească; ochii ei duși în fundul capului, pe fața istovită, erau mai mult tulburați decât răniți. Ce-i în mintea tuturor? păreau ei să spună.
S-a auzit un alt fluier, iar Popravka ne-a spus să ne aliniem în fața biroului lui Makrinin. Acolo a primit fiecare câte treizeci de grame de pâine, care urma să fie rația noastră

zilnică, și o bucățică de brânză de oaie, ținută în butoaie cu saramură. Am văzut ușa magaziei deschisă și m-am dat mai aproape, sperând să zăresc înăuntru altceva decât pâine și brânză. Am văzut saci cu făină și o rezervă foarte mare de sticle imense, pline cu un lichid limpede. Strecurându-mă ușurel mai aproape, am văzut că sticlele erau etichetate „Colonie“. Colonie? Această mulțime înfometată, murdară și plină de păduchi urma să fie scăldată în colonie în loc de apă? Cât rafinament, mi-am zis eu.

Popravka ne-a ordonat să mâncăm repede – dar cât credea că ne va lua să înghițim o bucată de pâine? a mormăit tata în barbă – și ne-a spus că la auzul următorului fluier trebuia să ne întoarcem la muncă. Ne-am așezat pe podea, la locurile noastre din interiorul școlii. Am tăiat pâinea, care cântărea mai mult din cauză că nu era bine coaptă, și brânza pe din două și am mâncat o parte. Cealaltă jumătate am împachetat-o în batiste, fulare, hârtie, cine avea, orice era la îndemână, și am pus-o deoparte pentru cină. De acum, mirosul de brânză se adăuga la mirosurile încăperii. La momentul acela, m-am întrebat dacă vor împărți oamenilor colonia. Și, pedantă cum eram, m-am întrebat chiar dacă mirosul său va fi plăcut.

Am auzit fluierul înainte de a avea timp să schimbăm o vorbă. În timp ce ieșeam din clădire, tata m-a întrebat îngrijorat:

– Te simți bine, *lalinka?*
– Sigur că da și mă și distrez, am replicat eu.
Tata s-a uitat la mine cu o privire care părea să spună că situația era destul de rea și fără ca eu să o iau razna.
După-amiaza ar fi fost mai distractivă dacă s-ar fi terminat cam la o oră după prânz. Dar nu a fost așa. Șirurile deveneau tot mai lungi, pe măsură ce după-amiaza se scurgea încet. Iar căldura devenea tot mai înăbușitoare. M-am străduit din răsputeri să mi-o alung din minte, însă gândurile nu mi se îndreptau decât spre râul din fața casei noastre de vară și spre întrecerile pe care le făceam eu și Musik până la geamandură. Sau la mama, care era o înotătoare minunată și care mă învăța să lovesc apa 1-2-3, 1-2-3, 1-2-3. „Ține genunchii drepți, Esther.“ Dacă țineai genunchii drepți, ajungeai o înotătoare grozavă și frumoasă, ca mama.
Apa râului era rece și limpede și se vedeau peștișorii argintii care se fereau în grabă când Musik înota pe la fundul apei, ca un frumos pește argintiu.
– Un cartof! Ai scos un cartof! a strigat femeia la cineva.
Femeia obosise și ea și era irascibilă din cauza arșiței.
– Nătângule! O să murim de foame. Nătângule, vrei să murim cu toții de foame?
Mi-am aplecat capul mai aproape de lujerii de cartofi; nu voiam să-l văd pe nătâng. Dar

ca parte a unui nătâng colectiv, am răspuns și eu odată cu ceilalți: „Nu, nu“. Nu aveam o atitudine umanitară; eram doar niște copii flămânzi care nu voiau să moară de foame și cred că, laolaltă, am fi fost în stare să-l omorâm cu pietre pe următorul copil care scotea un cartof.
Chiar și în Siberia, lucrurile se încheie până la urmă; într-un final, s-a auzit fluierul.
La sfârșitul acelei zile de muncă, oamenii epuizați din camera noastră obținuseră totuși ceva: câștigaseră o tovărășie rezervată, ceva subtil care părea să spună: „Ne aflăm într-o mină de ghips din Siberia, fără îndoială suntem împreună în situația asta și împreună am supraviețuit până acum“. Au început să își vorbească unul altuia – întotdeauna cu fereală, în șoaptă, dar să vorbească.
Femeile au povestit cum dădeau găuri cu burghiul, despre ciocanul pneumatic care le scotea sufletul din ele și le făcea bășici în palme. Mama, care muncise în sandale, a gemut când și le-a scos; picioarele îi erau bășicate. Coborându-și vocea cât să nu o putem auzi decât noi, a zis că și-ar fi dorit ca femeile pe care le supraveghea să nu fie atât de isterice, pentru că a doua zi urmau să folosească dinamită. Mama credea că au toate șansele să se arunce singure în aer.
– Dar tu ce ai făcut, tată? am întrebat eu repede.

– Speram să-mi pună cineva această întrebare.
Avea chipul supt, și pe obraji, dâre de ghips, iar părul său, odată blond, era acum de un cafeniu urât și i se lipise de cap din cauza sudorii și a mizeriei. Ochii însă îi erau veseli.
– Aveți în fața ochilor un mare căruțaș, un adevărat lehu, a zis el, înclinându-se. Treaba mea era să înham calul la căruță, apoi să o încarc cu ghips și să o duc până la camion. Așa că am înhămat calul la căruță, da? O chestiune cât se poate de simplă, n-am dreptate? Mulți nătărăi au fost în stare să o facă, de ce nu și acesta? Numai că, fiind prima dată, iar eu fiind un bărbat conștiincios, mi-a luat mai mult timp – poate de zece ori mai mult decât i-ar lua altui nătărău. Am muncit din greu, am făcut tot ce era de făcut. Calul, aș putea spune, a fost foarte cooperant. Un animal binevoitor, a stat nemișcat. În sfârșit, am reușit, era înhămat. Iar amândoi eram mulțumiți, foarte mulțumiți. Chit că ești în Siberia sau nu, o muncă bine făcută îți aduce satisfacție. Apoi am încărcat ghipsul în căruță. Ghipsul, după cum am învățat cu toții astăzi, cântărește mai mult decât o pană, dar într-un final am reușit să sui toată încărcătura în căruță.
Tata, căruia îi plăcea să spună povești, chiar și cu vocea abia șoptită, a scos un geamăt și și-a dus mâna la șale. Ceilalți oameni care se

adunaseră să îl asculte au scos și ei, fără să vrea, un geamăt.
– Am sărit în căruță, a continuat el, am luat hățurile în mână și am spus: „Dii, căluțule!“ Calul, fiind un animal foarte ascultător, s-a supus comenzii și a pornit-o la trap. Un singur lucru era în neregulă, un mic amănunt. Pe mine m-a lăsat în urmă. M-a lăsat acolo singur, în timp ce el a pornit-o la trap. Acesta, prieteni, este un cal siberian – un trădător.
S-au auzit râsete sparte, nesigure, râsete siberiene. Dar erau totuși râsete. Multe din lucrurile pe care aveam să le considerăm haioase în zilele care urmau abia dacă ar fi stârnit un vag surâs acasă, în Wilno, dar aveam nevoie să râdem, la fel cum aveam nevoie de pâine.
– Dar ziua dumitale cum a fost, mamă? a întrebat-o tata pe bunica.
– Cum să fie? Am dat la lopată. Cât a fost ziua de lungă, am dat la lopată.
A început să scotocească printre lucrurile ei, căutând, în mod evident, ceva important.
– E la mine valeriana, a zis mama.
Mama luase de acasă valeriană și prafuri pentru migrenele ei; nici un alt medicament. La noi în familie, valeriana se folosea pentru amețeli, stări de leșin, dureri de stomac și sentimente rănite.
– Cine are nevoie de valeriană? a bombănit bunica.

Apoi a răsuflat ușurată; găsise ce căuta. Era micul ei set de manichiură, într-o învelitoare din piele. Așezată pe podeaua unei clase goale din Siberia, acoperită cu praf de ghips din cap până în picioare, bunicuța mea era ocupată să-și îndepărteze cuticulele. Va continua să facă același lucru în fiecare seară, înainte de a se culca. Avea mâini excepțional de frumoase.

În seara aceea, întinsă pe podea, am văzut trecându-mi prin fața ochilor șiruri după șiruri de cartofi. Cartofi copți. Cartofi umpluți. Piure de cartofi. Cartofi zdrobiți. Cartofi prăjiți. Am inventariat toate modurile de a pregăti cartofl, apoi m-am răsucit pe burtă și mi-am culcat capul pe brațe. Probabil că am adormit, căci m-a trezit fluierul.

În dimineața următoare, chiar când mă pregăteam să smulg o buruiană, am auzit explozia și am simțit pământul scuturându-se sub mine. Toți copiii au înțepenit în loc, iar apoi am pornit-o în direcția minei; mamele și tații noștri erau în mina aceea.

– Tovarăși copii, continuați-vă lucrul. O să vă obișnuiți cu dinamitările.

Dar nu în dimineața aceea. Fiecare nouă detunătură mă îmbolnăvea de spaimă. Când a venit ora prânzului și i-am văzut cu ochii mei pe părinți și pe bunica, am văzut că supraviețuiseră, i-am îmbrățișat pe rând – spre stingherealа lor: în familia noastră nu

își găseau loc gesturile demonstrative. Mai târziu, urma să o privesc din când în când pe mama, lucrând cu ciocanul pneumatic, dar femeia care părea gata să își verse mațele, al cărei chip era schimonosit până la hidoșenie, îmi părea o străină.
Ne-am obișnuit cu multe lucruri: căldura, paraziții, mâncarea puțină, munca grea.
Și cu alte lucruri. Bărbații care miroseau puternic a colonie și mergeau clătinându-se pe picioare. Prima dată când am fost nevoită să mă dau din calea unuia din acești nativi siberieni, i-am relatat mamei întâmplarea, însoțind-o de o demonstrație, dar ea a fost la fel de nedumerită ca și mine. Oare bărbații aceștia foloseau colonie pentru că erau amețiți sau amețiseră pentru că își dăduseră cu prea multă? Evident, o băuseră. Se părea că în mina aceea, unde votca era puțină sau deloc, orice fel de alcool era binevenit, inclusiv apa de colonie cu parfum puternic.
Așa începea educația mea. Aveam să învăț multe lucruri în Siberia. Iar unul dintre ele era cum să nu te speli pe cap. Într-o zi, când părul murdar și mâncărimea scalpului deveniseră insuportabile, am întrebat-o pe mama dacă puteam să-mi spăl părul în timpul pauzei de prânz. Ea a spus că dacă aveam impresia că-mi puteam curăța părul fără săpun, îmi dădea voie să-mi torn niște apă peste cap. Așa că în locul prânzului din ziua aceea, am alergat la pompa situată pe o

laterală a școlii, unde ne spălam un pic, beneficiind de mai multă sau mai puțină intimitate – de obicei prea puțină. Astăzi, pentru că toată lumea se afla în înăuntru, la masa de prânz – un cuvânt prea mare pentru bucățica de pâine primită –, aveam parte de intimitate. Am umplut o găleată cu apă și m-am gândit că era o neglhiobie din partea mamei să uite că învățaserăm să ne spălăm pe mâini cu lut, așa cum făceau femeile din Siberia. Lutul avea nu numai avantajul de a-ți curăța mâinile, dar făcea pielea mătăsoasă și îi dădea o nuanță gălbuie. Cum întotdeauna visasem să fiu blondă, la fel ca tatăl meu, nimic nu mi-ar fi făcut o mai mare plăcere decât să mi se deschidă un pic nuanța părului șaten. Am râcâit cu degetele o mână de lut de pe jos și mi l-am frecat pe pielea capului și pe păr. Rezultatul a fost o crustă uscată pe tot capul. Lutul a rezistat încercărilor mele frenetice de a-l spăla, ba chiar, pe măsură ce după-amiaza înainta, soarele dogoritor l-a întărit ca pe o cărămidă. Chiar dinainte de a începe procesul acesta de calcinare, îmi era groază să mă întorc la parcela cu cartofi; nici măcar în Siberia, nici o fetiță nu vrea să arate ca o ciudată.

Tuturor, în afară de mine, li s-a părut amuzant – inclusiv părinților mei, după ce le-a trecut șocul suferit la vederea mea. Bunica a trebuit să-mi curețe părul șuviță cu

șuviță, trăgând de el și smulgându-l, separându-l cu degetele și apoi cu un pieptăn, până ce am scăpat de tot lutul.

CAPITOLUL 5

Primele săptămâni de viață la mina de ghips trecuseră și se stabilise o monotonie care părea la fel de întinsă și de nesfârșită ca stepa însăși. Smulsă din somn de fluierul din fiecare dimineață, la început nu știam unde mă aflu și ce căutam cu toții pe podea, dormind alături de niște străini. Dar am depășit repede acele zile, iar acum treceam din starea de somn în stare de veghe abia remarcând diferența. Făceam ce ni se spunea: munceam, înghițeam pâinea și brânza – câteodată, ca tratație specială, primeam un bol de supă în care pluteau și fărâmițe de carne –, dormeam. Vorbeam foarte puțin.

M-au cuprins frigurile, sau oricare ar fi fost boala de care sufeream, așa că am petrecut câteva zile singură în încăpere. Tata a găsit undeva o saltea umplută cu paie (poate cu ajutorul lui Makrinin) și am zăcut pe ea – timp de o zi. A doua zi, în timp ce mă aflam cufundată într-un somn febril, a fost trasă de sub mine fără nici o reticență. Popravka nu învățase să ne iubească.

Câteva seri mai târziu, a intrat și ne-a spus să ne adunăm afară. Ce mai era?

Ne-am strâns în fața clădirii mici a lui Makrinin și am așteptat. Aerul era foarte

fierbinte și nemișcat, iar cerul se întuneca prea repede. În depărtare s-a văzut un fulger puternic. Mulțimea a început să se agite. Avea să ajungă la noi în scurtă vreme.
Sunt oameni cărora o furtună siberiană, cu tunete și fulgere, li se pare frumoasă și palpitantă. Și îmi imaginez că așa trebuie să fie, dacă nu ești speriat de moarte de ea. Eu eram speriată, la fel ca mai toți adulții din grupul nostru, din câte se părea. În Siberia *noastră*, o furtună de vară nu era o furtună de vară – era judecata lui Dumnezeu, un Dumnezeu care îi pedepsea în egală măsură pe stăpân și pe sclav. Fulgerul se bifurca precum o gheară răuvoitoare, într-o deplină frenezie, implântându-se apoi în stepa lipsită de copaci. Temerea era că într-un loc unde nu era nici un copac și nici un deal, aveai să fii trăsnit dacă te aflai afară, ba poate chiar și înăuntru. Uneori, cerul nemărginit era brăzdat de fulgere oriîncotro te uitai.
Cerul acesta era plin de dramatism, chiar și atunci când nu se apropia nici o furtună. Noaptea stăteam la fereastră cu orele, privind meteoriții care se întreceau prin bezna infinită. Apoi mai erau și acele coloane de lumină, de o uluitoare frumusețe, care dansau și se preschimbau, aurora borealã.
Când Makrinin a pășit în curte, speram că ne va spune repede ce avea de spus, înainte de a izbucni furtuna. Așa a făcut, iar pentru

urechile mele de copil de zece ani, ce a avut de spus a sunat atât de palpitant și de neașteptat, încât mai că am uitat de furtuna care se apropia: în fiecare duminică, șase persoane vor avea voie să meargă în sat. Permisia avea să fie acordată de către el, dar trebuia cerută cu mult timp înainte.

Întoarsă în colțul din camera noastră, m-am grăbit să îi asigur pe părinții mei, înainte să le treacă prin minte alte idei, că, dacă nu mi se permitea să merg în sat *imediat*, aveam să mor – *imediat*. Sărmana mea mamă, care suferea de una din durerile ei de cap și ale cărei tălpi bășicate erau atât de inflamate, încât era nevoită să lucreze în picioarele goale, a mormăit ursuză că semănam cu tatăl meu, mereu optimist. Nu învățasem până acum că moartea nu venea atât de ușor? După părerea bunicii, era un lucru îngrozitor de spus unui copil – la fel gândeam și eu –, dar chiar atunci, afară s-a pornit furtuna, venită la momentul potrivit pentru a o curma pe cea care se pregătea înăuntru.

Tata a zis că îi puteam lua locul, iar mama a spus că ea nu putea să meargă din cauza picioarelor care o dureau, așa că bunica s-a oferit imediat să mă însoțească. Tata i-a sugerat că Rubțovsk nu merita drumul greu, de doisprezece kilometri dus și încă pe atât întors, prin căldură și praf. Dar ea, care la Wilno se plimba fericită de la un dineu la altul, prin târguri caritabile, pe la teatru și

operă, nu i-a băgat în seamă aluzia că ar fi însetată după distracții.
– Ce-mi pasă mie de praf și căldură? La urma urmei, la ce altceva sunt bune bunicile?
Am primit învoire să mergem peste două săptămâni. Când am aflat că Rubțovsk avea o piață, un talcioc deschis duminica, unde puteai schimba unele bunuri pe ruble, ne-am înțeles ca eu și bunica să facem un pic de negoț. Rublele însemnau mâncare – poate cartofi; orice altceva decât pâine și brânză. Am petrecut fiecare seară încercând să hotărâm de care din puținele noastre bunuri ne puteam dispensa. Pe unul din furourile de mătase ale mamei, cu dantelă franțuzească, l-am băgat și l-am scos din geantă de zeci de ori.
– Nu am nevoie de un furou ca să dinamitez ghipsul, a zis ea.
– Nici eu nu am nevoie de asta ca să conduc căruța, a zis tata, ținând în mână o cămașă de mătase, făcută pe comandă.
Bunica nu era la fel de sigură că nu vor avea nevoie de ele, iar ea însăși a fost foarte reticentă când a venit vorba să se despartă de o umbrelă neagră de mătase, cu un mâner zvelt, din argint.
– Dacă n-am avea lucruri atât de frumoase…, a murmurat ea.
– Eu la ce aș putea renunța? am întrebat.
– La nimic. Tu ești un copil în creștere, au răspuns ei în cor.

Și chiar așa era; în acele două luni – vara fiind o perioadă de creștere – fustele mi-au rămas mici cu doi centimetri.
Simțeam că ziua de duminică nu mai venea odată. Când a venit în cele din urmă, eu și bunica am pornit-o pe drumul prăfuit, înaintea tuturor. Alături de mărfurile noastre – furoul, cămașa și umbrela în cele din urmă –, împachetaserăm niște pâine într-una din batistele tatălui meu; aceasta urma să ne fie prânzul.
Abia trecuse de ora șase și aerul era încă răcoros și proaspăt, un uliu se înălța deasupra capetelor noastre și, cu o stranie lipsă de loialitate, mi-am zis că stepa era oarecum frumoasă în dimineața aceea.
Am aruncat o privire înapoi peste umăr. Nu venea nimeni după noi ca să ne ordone să ne întoarcem la mină, dar am grăbit oricum pasul și am zorit-o pe bunica.
– Ce prostie! a zis ea. O să cădem din picioare de oboseală dacă mergem prea repede.
Dar s-a uitat și ea peste umăr.
Când mina nu s-a mai văzut, când nu mai eram decât eu, bunica și stepa, și nimic altceva, nici măcar un uliu pe cer, nu am strigat – nu am îndrăznit din cauza felului în care se propaga sunetul –, nu am cântat foarte tare, dar am cântat, iar vocea mea firavă și caraghioasă îmi părea stranie. Și m-

am simțit ușoară, ca și cum aș fi fost în stare să fac un salt gigantic peste stepă.
– Bunico, știi ceva?
– Ce?
– Facem ceea ce *vrem* să facem. Singure. Suntem libeeeree...
– Șșșt! Bunica s-a uitat în jur. Nu așa tare.
Era îmbrăcată cu cea mai bună rochie a ei, o rochie albastră de mătase, mototolită și care începea deja să-și piardă culoarea, iar pe cap purta pălărioara ei stil Garbo.
În ciuda subțirimii ei, bunica fusese întotdeauna o *grande dame*; și în ziua aceea, înaintând pe drumul prăfuit, încă era. Am mers vreo trei ore traversând stepa nelocuită, fără să întâlnim nici o altă persoană. Nu după vreme, mi-am legat puloverul în jurul taliei – bluza și fusta plisată de la școală deveniseră uniforma mea –, iar bunica și-a deschis umbrela.
Am văzut o protuberanță în depărtare. S-a dovedit a fi prima dintre cele câteva colibe împrăștiate, ceea ce însemna că, în scurtă vreme, urma să ajungem în Rubțovsk.
Satul apăruse la orizont ca un miraj care se tot îndepărta de noi, dar, în cele din urmă, am ajuns acolo și era adevărat. De o materialitate minunată pentru ochii mei însetați.
La momentul acela, Rubțovsk avea o biserică nefolosită, cu turlă în formă de ceapă, o bancă, o bibliotecă, o farmacie, o școală –

chiar și un cinematograf și un parc cu estradă pentru fanfară. Dar tot ce am văzut în ziua aceea a fost o piață animată de prezența oamenilor și, doar vag, un grup restrâns de case din lemn și colibe de chirpici.
Ne-am strecurat prin mulțime – bărbații cu chipie, ici-colo câte o veche caschetă militară, femeile cu basmale tradiționale, chipuri prietenoase, uneori marcate de degerături, glasuri prietenoase. Și câțiva cazaci; în sfârșit, Asia! Costume colorate, femeile cu cozi lungi, prinse sub acoperământul de cap din piele sau pânză și, lucru trist de privit, bărbați, femei și copii cu dinți stricați. Dar cazaci!
Negoțul era în toi, de jur împrejurul nostru. Erau tarabe în jurul pieței cu produse de la fermele colective – și de la fermele mici – și mai erau clădiri cu magazine de stat, de unde puteai cumpăra doar dacă îți fusese eliberată o cartelă, dar nu era cazul nostru. Într-un colț se prăjeau, la foc deschis, semințe de floarea-soarelui. Mirosul era îmbietor.
– Haide, bunico, am îndemnat-o eu. Să începem vânzarea.
Ne-am apropiat de talcioc, unde erau amenajate peste tot mese din căpriori de lemn, iar pe pături sau direct pe pietre erau îngrămădite tot felul de lucruri: ghete vechi,

jachete, baticuri, cărți, vase, tigăi – de toate pentru toți.
Am găsit un loc unde să stăm și, spre surprinderea mea, fără să simt cel mai mic sentiment de jenă, am ridicat furoul mamei mele, lăsând mătasea roz, cu broderie, să fluture în bătaia ușoară a vântului. Într-o clipă, ne-am trezit înconjurate: de unde eram? Unde locuiam? Cu ce se ocupa bunica? Dar eu câți ani aveam? Erau excesiv de prietenoși și destul de curioși acești nativi siberieni. Am răspuns la întrebări cât de repede am putut, bunica vorbind cel mai mult, pentru că ea cunoștea bine rusa, pe când eu abia dacă știam câteva cuvinte. I-am îndemnat pe potențialii noștri clienți să observe frumusețea dantelei, faptul că umbrela avea șaisprezece – *șaisprezece!* – spițe. Cât? Patruzeci de ruble. Patruzeci de ruble? S-a auzit un hohot de râs. Bine, treizeci și opt de ruble... Am surprins privirea bunicii; ne-am zâmbit; eram negustorese înnăscute și ne distram de minune. De fapt, a fost cea mai frumoasă zi de care avuseserăm parte de multă vreme. Mitralierele și bombele celui de-Al Doilea Război Mondial erau la mii de kilometri depărtare, iar în piața aceea, la fel de departe părea și lagărul de muncă. De jur împrejurul meu, copiii se hlizeau din nimic, fetițele își arătau una alteia păpușile – fără să conteze că erau făcute din cârpe –, iar băieții se luau

la trântă. Copiii aceștia erau la fel ca cei din Wilno. Oboseala, durerea și frica erau date uitării: tocmeala era un joc de-a dreptul captivant. Mâini aspre, care scurmaseră în pământ după cartofi și degeraseră de frig de mai multe ori, pipăiau furoul, uneori ca pe un rozariu, alteori ca și cum ar fi fost un păcat ca ceva să fie atât de mătăsos, dar cel mai adesea pentru a-i testa rezistența. Dacă un ou costa în jur de cincisprezece ruble, cât putea fi un furou de mătase, cu broderie de dantelă, lucrată de mână? Lucrată de mână sau lucrată de un catâr, ce importanță avea dacă n-o puteai mânca? Am râs cu toții. Nu îmi amintesc cine a cumpărat cămașa tatei și umbrela bunicii, dar furoul a fost luat, în cele din urmă, de o tânără cu obrajii fardați excesiv, într-o nuanță roșiatică. Era atât de rotofeie, încât m-am întrebat cum avea de gând să intre în el, dar am decis că asta era problema ei, nu a mea.

Simțindu-ne tare mândre de noi, cu rublele noastre proaspăt obținute, ne-am transformat apoi în cliente. Ce să cumperi? Ne-am îndreptat spre tarabele unde erau produse alimentare – pepeni, castraveți, cartofi, lapte, făină, pâine albă – un adevărat lux – și carne. Totul era incredibil de scump și, plimbându-ne de la o tarabă la alta, nu ne puteam decide. Am rămas nemișcată în fața semințelor de floarea-soarelui puse la prăjit,

inspirându-le cu ostentație aroma. Bunica a numărat rublele pe care le aveam.
– Haide, a zis ea, la ce sunt bune bunicile?
Prima achiziție a fost un păhărel de semințe prăjite, de floarea-soarelui. Am spart coaja între dinți și am extras sămânța micuță. Am ținut-o între dinți de parcă ar fi fost o bomboană prețioasă și nici că putea avea un gust mai bun. Siberienii se dau în vânt după semințele de floarea-soarelui și cred că nouăzeci la sută dintre ei au o mică crestătură între dinții din față care să o dovedească.
După multe deliberări și alte tocmeli, am cumpărat o bucată de carne și o pungă de făină. La școală era un cuptor comunal în aer liber, unde puteam să fierbem carnea și, amestecând făina cu apă, să coacem niște pâinici, pâinicile siberiene ale diasporei noastre.
Soarele începea să apună, iar bunica a spus că trebuie să pornim pe drumul lung înapoi spre casă. Dar mi-am dat seama că-i venea greu să părăsească acest carnaval, la fel ca și mie. La fel ca tuturor celorlalți. Tarabele se goliseră de produse; ca într-un fel de joc, fiecare avea obiecte care aparținuseră altora, învelite în pături, baticuri sau saci vechi de făină. Dar după ce ne-am adunat laolaltă în această stepă întinsă și însingurată, după ce am glumit și am bârfit, ba chiar am cântat și cântece, nimeni nu mai voia să plece.

Când am pornit-o însă pe drumul lung și anevoios de întoarcere, eram foarte vesele, gândindu-ne numai la talcioc, și deloc la mina de ghips. Eu și bunica aveam acest lucru în comun, eram persoane „foarte“ – fie foarte triste, fie foarte vesele, și niciodată între. Dacă am putea să locuim în sat și să mergem la talcioc în fiecare duminică, Siberia ar fi suportabilă. Am început să fac o listă cu lucrurile pe care le puteam vinde – trei rochii, o bluză, un palton... Bunica a râs.
– Oprește-te înainte de a rămâne în pielea goală pentru un păhărel de semințe.
Mi-am spus că, indiferent dacă aveam ceva de vândut sau nu, mă voi ruga ca într-o zi să ni se permită să locuim în sat, de unde puteam vedea și auzi talciocul de duminică.

CAPITOLUL 6

În stepa siberiană, toamna nu sosește cu un mare spectacol de frunze învăpăiate; vine cu un vânt care te ia pe sus. S-a întâmplat în timpul unei nopți de la începutul lui septembrie și m-a speriat de moarte. Am crezut că toți lupii din Siberia se adunaseră acolo, la mină, hotărâți să ne devoreze. Când tata mi-a spus că nu e decât vântul, am zis:
– Cum adică nu e *decât* vântul?
A început în noaptea aceea și a continuat să sufle zi și noapte. Temperaturile s-au prăbușit rapid, la fel ca starea noastră de spirit. Perspectiva unei ierni siberiene în

această nefericită mină de ghips nu avea darul de a ne înveseli.
Într-o zi am fost convocați din nou la întrunire. Ne încerca teama, ca de fiecare dată când ne adunam în fața clădirii lui Makrinin. Sărmanul Makrinin, aprecierea noastră inițială fusese corectă, era un bărbat bun, cu multă decență, dar împotmolit într-o slujbă indecentă.
Soarele apusese deja, iar oamenii se încovoiau sub bătaia vântului, strângându-și mai bine jachetele și puloverele peste trupurile obosite și înfrigurate. În lumina tot mai slabă a înserării, vedeam chipul lui Makrinin, dar părea neobișnuit de nerăbdător – sau tulburat – când le-a făcut semn cu mâna celor rămași în urmă să-și ocupe mai repede locurile.
Ridicând glasul peste vuietul vântului, ne-a spus că, în cadrul unui pact încheiat pe 30 iulie între Uniunea Sovietică și Polonia, guvernul său acorda amnistia „tuturor cetățenilor polonezi deținuți acum pe teritoriul sovietic, fie ca prizonieri de război, fie în baza altor temeiuri suficiente…“
Mulțimea a început să se agite, în timp ce el continua să vorbească.
Amnistia era acordată la cererea comună a guvernului polonez aflat în exil la Londra și a guvernului Marii Britanii, de acum aliatul Rusiei în războiul împotriva germanilor.

Freamătul se întețea în rândul mulțimii. Eu nu știam ce este aceea o amnistie, dar simțeam mulțimea zâmbind și știam cel puțin că se petrecuse ceva bun pentru noi, deportații polonezi.
Makrinin a continuat, spunând că nu era nevoie să rămânem la mină, că aceia dintre noi care voiau se puteau muta în sat, unde aveau să li se dea locuri de muncă cu leafă – câteva ruble, desigur, dar tot era ceva.
Mulțimea răsufla ușurată. Ici-colo, câte un bărbat sau o femeie își făcea pe ascuns semnul crucii. Cineva își amintise de noi. Acolo, departe, tocmai la Londra, la o anumită oră, dintr-o anumită zi, cineva își amintise că existau niște oameni numiți deportați polonezi, cineva își amintise că erau și ei *oameni*...
L-am îmbrățișat pe tata.
– În sat! În sat! repetam eu întruna.
Cei care voiau să plece? Dar pentru numele lui Dumnezeu, cine ar fi vrut să rămână la mină? Oricât de uluitor ni s-ar fi părut, au existat trei familii care au ales să rămână. Pentru unii dintre cei obișnuiți să nu aibă un acoperiș deasupra capului orice loc – un șopron, o peșteră, pragul unei uși – devine casă; locul acela familiar este mai ocrotitor, mai sigur decât necunoscutul. Printre cele trei familii care au rămas să îndure iarna siberiană s-au numărat și oameni care nu au supraviețuit. Un tânăr abia trecut de

douăzeci de ani și-a pierdut simțul direcției într-o furtună de zăpadă și a murit înghețat la numai câțiva metri de pâlcul de clădiri.
Noi, ceilalți, ne-am aliniat în fața biroului lui Makrinin. Când ne-a venit rândul, ni s-a repartizat o căruță care urma să plece peste trei zile. Ni s-a spus că vom locui în barăci, la periferia satului. La periferie? Nu *în* sat? Probabil că pe chip mi se citea nefericirea. Makrinin mi-a pus o mână pe cap.
– Va fi la mică distanță de sat, m-a asigurat el. Vei putea merge pe jos.
Am început imediat să-mi fac și să-mi tot refac singura valiză pe care o aveam. În pantofii mei negri de școală, scâlciați de-acum, îmi simțeam degetele. Picioarele îmi creșteau cu repeziciune; simțeam că, într-un timp îngrijorător de scurt, va trebui să-mi țin degetele încovrigate în ei. Ne aflam în acel moment al anului când acasă, la Wilno, fie mama, fie Miss Rachel mergea la cumpărături cu mine, ca să-mi ia haine noi de școală, iar primul lucru era întotdeauna o pereche de pantofi. Oare aveam să ne mai permitem pantofi noi în Rubțovsk? Nici nu îndrăzneam să mă gândesc la asta, așa că am decis să nu-i îngrijorez nici pe părinții mei.
În următoarele trei zile, am privit cum plecau căruțele. Parcă ne aflam pe un vapor care se scufunda și îi priveam pe ceilalți urcându-se în bărci de salvare. Ne întrebam dacă se vor întoarce căruțele. Vor mai fi

locuri și pentru noi? Nu cumva amnistia avea să fie anulată?
– Dar ce este aceea o amnistie? l-am întrebat pe tata.
Când mi-a spus că înseamnă iertarea unei greșeli trecute, am sperat ca, de acum, toți capitaliștii să se comporte cât mai bine. Am mers până într-acolo încât îi zâmbeam ipocrit detestabilului Popravka. Dar în inima lui Popravka nu era loc de amnistie; Popravka credea că măreața și puternica Uniune Sovietică începuse să-i trateze cu prea multă îngăduință pe capitaliști. Era, probabil, gândul cel mai apropiat de trădare pe care și l-a permis vreodată.
Bunica avea propria ei întrebare legată de amnistie: ea și bunicul aveau să fie din nou împreună, nu-i așa? Se gândea că dacă legea aceasta ne permitea să călătorim de la mină până la Rubțovsk, o distanță de doisprezece kilometri, bunicul, cu marea sa înțelepciune și putere, va reuși să-și croiască drum până la Rubțovsk. Pe nici unul din noi nu l-a lăsat inima să îi spună că pentru asta ar fi nevoie de un miracol. Dar încrederea bunicii în capacitatea bunicului de a face imposibilul era atât de nețărmurită, încât a început să se pregătească pentru această reîntâlnire, făcându-și griji pentru haine, încercând să îndepărteze cutele de pe rochii cu mâna goală sau punând valiza peste ele și apoi așezându-se pe valiză, sau suflând peste

pălărioara neagră, pentru a-i reda strălucirea; tata își ferea privirea; mama clătina din cap; dar și eu aveam încredere în bunicul.
În sfârșit, a venit și rândul nostru, iar singurul lucru care ne-a tulburat plecarea de la mină a fost plânsul lui Boris, care credea că va fi despărțit de tata. A fost imposibil să-l convingem că se vor întâlni la barăci într-o altă zi. Epuizată, mama lui a încercat să-l liniștească, dar el a împins-o. Pe atunci, tata era cea mai importantă persoană din viața lui Boris.
În timp ce ne îndepărtam, tata ne-a spus că Makrinin își luase la revedere de la el, că ne ura noroc și că spera mai ales că mama va putea să-și îngrijească sărmanele ei picioare. Eram excesiv de recunoscători pentru cea mai măruntă fărâmă de decență.
Periferia s-a dovedit a fi la câțiva kilometri de centrul Rubțovskului, iar barăcile erau, într-adevăr, niște barăci – niște lăzi imense din lemn, construite în șiruri. De confort nici nu putea fi vorba.
Cu toate astea, am fost peste măsură de fericiți să-i regăsim printre ocupanții lor pe câțiva prieteni vechi din Wilno, familia Kaftal. Doamna Kaftal fusese o femeie foarte frumoasă, cu ochi albaștri, ispititori, care erau acum întunecați de suferință și consternare. Buclele ei altădată blonde erau inerte, decolorate. Dar fiica ei, Anya, era una din minunile exilului nostru. Răpită din casa

ei, ca noi toți, pusese mâna la plecare pe bunul ei cel mai de preț, o valijoară din piele de porc dotată cu borcane, sticluțe și flacoane cu cremă, săpunuri și loțiuni. Rezultatul era de-a dreptul uimitor: în ciuda vagoanelor de vite, a lagărelor de muncă silnică, a înfometării, a căldurii sufocante și a dăunătorilor, Anya avea o înfățișare fermecătoare. O urmăream cum își dădea cu rimel pe gene în zorii dimineții siberiene, înainte de a începe munca grea la moara de grâu; o priveam cum își îndepărta făina de pe față cu o cremă specială și făina de pe gene cu un ulei special, cum își pensa sprâncenele, cum își albea cu peroxid un smoc de perișori de deasupra buzei, toate la lumina lămpii cu kerosen pe care o aveam în odaia noastră din baracă; o priveam cu venerație. Anya era o zeiță pe care nu am ajuns să o cunosc îndeajuns de bine, dar ea transformase vanitatea într-un act de curaj.
Fratele ei Karl nu fusese la fel de ingenios. Din vagonul de vite și din toate suferințele îndurate de familia Kaftal, părea să fi supraviețuit numai trupul lui.
Cu excepția faptului că nu exista o tablă de scris, camera era o copie a celei de la școală, cu portretele lui Lenin, Marx, Stalin și Engels livrate, se pare, odată cu cheresteaua. Dar aici aveam *nari*, scânduri late de un metru optzeci, puse pe șase picioare, aliniate pe podea, abia lăsând destul spațiu pentru

intrare și ieșire. Aceste *nari* nu erau ele moi ca o saltea, dar erau paturi, câte unul pentru fiecare familie. Unii oameni aveau saltele de paie pe care le-au găsit în barăcile principale, iar tata a zis că va încerca să obțină câteva și pentru noi. Ne-am băgat lucrurile sub pat – loc care din acel moment a devenit șifonierul nostru – și ne-am așezat pe pat, cu picioarele pe podea, stând, pentru prima dată de multe săptămâni, într-o poziție normală. Când tata s-a întors cu câteva saltele de paie, gândul de a dormi pe altceva decât podeaua goală ni s-a părut un lux incredibil. Iar mie, ascultând vântul care urla afară, ideea ca toți patru să dormim într-un singur pat nu mi se părea deloc un neajuns.
Celălalt lux era o lampă cu kerosen; doar una, să ne înțelegem, pentru întreaga cameră, dar era pentru prima dată de la plecarea de acasă când aveam lumină noaptea.
A doua zi de dimineață, tuturor adulților – vreo treizeci sau patruzeci – li s-a spus să meargă la miliție, în baraca de lângă a noastră, pentru a primi ordine. La miliție? Ce fel de amnistie era aceasta? Am rămas singură în baracă, mirându-mă.
Și ca să îl supraveghez pe Boris. Nimeni nu știa cu siguranță, dar ne plăcea să credem că Makrinin însuși, văzând cât de supărat era Boris pentru că fusese despărțit de tata,

aranjase ca doamna Marșak și Boris să plece mai devreme decât fusese planificat.
Eu și Boris am ieșit afară, dar nu pentru multă vreme. Vântul era rece și mușcător în dimineața aceea și am alergat înapoi în cameră, fără să avem habar că vântul acela rece era ca o briză gingașă de primăvară, prin comparație cu ce urma să vină mai târziu. Însă văzusem satul în depărtare, iar lucrul acesta mi-a dat curaj.
Mi se părea de-a dreptul jalnic cât de ușor era să îl supraveghez pe Boris. Un băiețel de cinci ani, pe jumătate mort de foame, care nu mai avea în el nici un dram de zburdălnicie și curiozitate. Ochii lui verzi, prea mari, se tot întorceau către ușă și întreba de tata.
– Unde este unchiul Samuel? Unde s-a dus?
Nu îmi venea să spun în glumă: „La miliție, la miliție, să cumpere un porc gras".
S-au întors cu vestea că li se repartizaseră locuri de muncă: mama urma să muncească într-o brutărie, tata în construcții, doamna Marșak și Anya la moara de făină, iar Karl la o fermă colectivă. Bunica, celelalte femei în vârstă și copiii nu aveau să muncească. Și nici doamna Kaftal – nici atunci, și nici mai târziu. Motivul avea să rămână printre misterele Siberiei. Oare reușise să convingă autoritățile că se vor face vinovate de moartea ei? Sau își recăpătase, ca prin farmec, vechea ei cochetărie pentru această

ocazie? Când insistam să explice norocul care dăduse peste ea, ochii ei albaștri, șterși deveneau inocenți:
– Noroc? Cum puteți spune una ca asta? Voi veți putea câștiga câteva ruble, dar sărmana de mine ce va avea de pus pe masă?
Era o întrebare la care nimeni nu avea poftă să răspundă.
– O să merg la școală? am întrebat.
Mamei i se spusese că nu, în afară de cazul în care ne găseam o locuință chiar în sat. Pentru unii copii, absența școlii a fost, poate, cea mai plăcută privațiune siberiană dintre toate; nu și pentru mine, care iubisem întotdeauna școala. Acum aveam un motiv în plus să mă rog la Dumnezeu să ne mutăm în sat. În Siberia, un lucru era sigur: aveai întotdeauna pentru ce să te rogi.
Mama, sortită muncilor grele, pleca la brutărie înaintea zorilor. Avea de mers pe jos doi kilometri prin întuneric, până la brutăria care se afla aproape de sat. Acolo frământa coca grea și extrem de vâscoasă, și din ea forma pâini imense, ce cântăreau câteva kilograme, pe care le băga și le scotea din cuptor cu ajutorul unor lopeți cu mânere lungi. Când o compătimeam, ne oprea spunând că cel puțin era cald și nu se simțea singură, pentru că erau foarte mulți șobolani. Dar slujba aceasta avea un câștig pentru mine: lucrătorii de la brutărie primeau o rație de pâine mai mare – și erau

percheziționați în fiecare seară, înainte de a pleca acasă, pentru a se asigura că nu o suplimentau –, iar mama împărțea cu mine o parte din pâinea aceasta.
Tata a fost mai norocos și, din cauza aceasta, se rușina în fața mamei; i se încredințase slujba de contabil pe șantier și se vedea nevoit să admită că îi făcea plăcere.
Eu mă plictiseam. Pentru prima dată în viață, nu știam cum să îmi umplu timpul. Dorul după verii mei, prietenii mei și draga mea Miss Rachel a devenit o suferință care întovărășea foamea. Nu aveam cărți de citit și nici păpuși cu care să mă joc; la fel ca prietenele mele de acasă, îmi plăcea încă să mă joc cu păpuși. Nici aici nu erau copii de vârsta mea. lar sărmanul Boris, care nu avea nici el cu cine să se joace, mă urma peste tot, până când, uneori, mă supăram foarte tare pe el.
Era încă septembrie, dar vântul aducea o vreme din ce în ce mai rece și stepa părea și mai tristă. Rațiile erau foarte mici. Ni se eliberaseră cartele de rații, pe care puteam să le folosim numai la magazinul de stat. Acolo stăteam la coadă pentru pâine, făină, mei (care avea un gust oribil) și rarele dulciuri cu zahăr, făină de cucuruz, ulei de floarea-soarelui, sau – luxul suprem – o bucată de carne. Întrucât nu puteam cultiva legume, nu aveam cartofi, morcovi sau castraveți, legumele pe care cei care primiseră o parcelă

de pământ reușeau cu greu să le scoată dintr-un pământ în care permafrostul și selenitul erau inamici redutabili.
Într-o zi, după ce în ajun nu mâncaserăm decât o mică rație de pâine la mic-dejun, prânz și cină, am decis să plec de una singură la vânătoare. Am mers spre parcelele cu cartofi, prin vânt și frig, cărând după mine, foarte optimistă, o pătură pentru a ascunde prada. Am avut grijă să-i explic lui Boris, care m-a însoțit, că vom încerca să găsim cartofi *uitați* pe câmp de cei care strânseseră recolta. Era o chestiune de neglijență, care invoca în mod automat legea conform căreia ce găsești al tău rămâne. Boris a încuviințat din cap; lui i se părea cât se poate de logic. Am mers încet printre șirurile acum sterpe, dar bățul din mâna mea nu era o rămurică de alun și nu avea capacitatea de a găsi cartofi în pământ. Nu aveam decât să mă las în genunchi și să mă târâi printre șiruri, scurmând cu degetele în pământul rece și înțepenit. Micul Boris se târa în urma mea. Ne curgea nasul și picăturile cădeau pe pământ; aproape că ne-au degerat mâinile. Fiecare cartofior verde, de o valoare îndoielnică, era o pepită de aur, care ne smulgea exclamații de încântare. Am ținut-o așa trei sau patru ore.
Întreaga pradă ne încăpea în buzunare, dar tata ne-a lăudat spiritul de pionieri și ne-a spus că oamenii de genul nostru au ridicat

imperii. Mama a fost de acord, dar a sugerat că ar fi mai bine ca acei cartofi să fie gătiți și mâncați întregi, altfel nu mai rămânea nimic din ei. Avea dreptate. Chiar și în cele mai bune condiții, curățatul cartofilor era o treabă anevoioasă în Siberia; nu îndrăzneai să irosești nici o bucățică. Cât despre acei cartofiori bolnăvicioși, ar fi dispărut la prima tăietură a cuțitului. Să poți curăța cartofii fără frică, tăind coji groase, a devenit una din amintirile mele cele mai dragi legate de traiul bun de odinioară.

Foamea avea și beneficiile sale neașteptate: un nou drum la talcioc. De data aceasta, a mers întreaga familie pentru a vinde un alt furou al mamei. Eu și bunica ne-am trezit salutate din toate părțile și, cum noi eram deja pricepute, i-am învățat meserie pe mama și tata. Ne-am distrat din nou de minune, și de data aceasta ne-am întors cu ceva făină, pâine și un hering. La fel cum făceam la mină, și aici foloseam plita pe rând. Aici, în afară de plita de afară, un dispozitiv rudimentar, din tinichea, cu patru găuri deasupra pentru cratițe, mai aveam una de interior, la fel de rudimentară. Cu un optimism excesiv, aduseserăm de acasă două cratițe, patru cuțite și patru linguri, când de cele mai multe ori nu aveam nevoie decât de degete.

Părinții mei au aflat că ni s-ar permite să ne mutăm în sat dacă găseam o locuință și, într-

o zi, pe la sfârșitul lui septembrie, după ce i-am bătut la cap multă vreme, au decis să înceapă căutările. Mama ar fi fost mai aproape de brutărie, tata mai departe de șantier, iar eu aș fi putut merge la școală. Când a auzit una ca asta, doamna Kaftal a căpătat, mai mult ca oricând, expresia unei fetițe pierdute, iar tata a venit cu sugestia ca ea, Anya și Karl să își unească forțele cu ale noastre.

– Dar Boris? am întrebat eu.

Tata, cel mai angelic dintre bărbați, mi-a aruncat o privire care sugera că nu mai eram mica lui *lalinka* dacă puneam astfel de întrebări neplăcute. Tata avea slăbiciunea de a spune da oricui; nu îi plăcea să i se amintească acest lucru.

– Vom căuta o locuință pentru Boris și doamna Marșak când va veni vremea, a zis el. Nu ne-am găsit nici noi un loc încă, nu-i așa? Poate că nici nu vom găsi.

Am refuzat să iau în considerare posibilitatea unei asemenea calamități.

Duminica următoare, duminicile fiind întotdeauna zile libere, ne-am pus cele mai bune haine ale noastre – adică cele mai puțin murdare și mai mototolite – și am plecat în căutarea unei colibe prin sat. În mod evident, întrucât toate erau ocupate, urma să fim nevoiți să locuim împreună cu o altă familie.

Cum mama și tata vorbeau amândoi excelent limba rusă, au bătut pe rând la uși, însă peste tot li s-a spus că locuința era prea mică pentru a ne putea primi, chiar dacă ne-am fi despărțit. Fiind adulți, refuzurile li s-au părut descurajatoare și jenante, dar mie, însetată după orice fel de distracție și, pe lângă asta, curioasă de fel, îmi făcea plăcere să îi cercetez din priviri pe copii și să mă las cercetată de ei.

În cele din urmă, am ajuns la o căsuță din bârne, cu un hambar în spate și găini care râcâiau la ușa din față. De data aceasta, femeia, o țărancă rusoaică, voinică, de aproape treizeci de ani, ne-a măsurat repede din cap până în picioare, apoi ne-a zâmbit prietenos și ne-a spus să intrăm și să aruncăm o privire.

Am intrat toți șapte în șir indian, înghesuindu-ne în singura cameră a căsuței. Dar *să aruncăm o privire?* Cum să privești în jur, când nasul îți era asaltat? Da, asaltat, iar durerea a coborât rapid în stomac, unde a devenit o durere chinuitoare de foame. Căci pe plită fierbea, ridicând în aer un miros divin, care îneca toate celelalte mirosuri mai puțin divine, o supă țărănească: o supă *adevărată* – cu cartofi, morcovi, varză, ceapă, sare și piper și *carne*. Nasul meu a identificat ingredientele, unul câte unul.

Când am reușit să-mi smulg privirile de la oala cu supă – toți ceilalți erau afectați în

mod similar, iar doamna Kaftal părea gata să leșine sau să izbucnească în plâns –, am remarcat că încăperea era încântătoare. O perdea din creton înflorat era întinsă de-a lungul unui perete, ascunzând pe jumătate patul cu saltea din puf, pe care se înălța un morman de perne imense, înfoiate. O masă din lemn de pin și două scaune erau așezate între două ferestre micuțe, iar soba neagră, din fier, pe care fierbea hrana magică, făcea locul să pară primitor.

Femeia a arătat către zidul gol din fața patului și a spus că spera ca într-o zi, nu prea îndepărtată, să fie ocupat de un bebeluș, dar până atunci ar putea la fel de bine să fie folosit de noi... șapte, a adăugat după ce ne-a numărat.

– Cât puteți plăti? a întrebat.

Tata i-a spus că salariul lui și al mamei era între nouăzeci și o sută de ruble, iar cel al familiei Kaftal era ceva mai mic. Ar fi de ajuns douăzeci și cinci de ruble pentru noi și douăzeci pentru familia Kaftal? Trebuia să îl cheme pe soțul ei din hambar; el avea să decidă.

Singuri în cameră, am rămas tăcuți.

– Nu mai adulmeca așa, a zis tata. În definitiv, nu e rața la cuptor a mamei.

– Sau antricoate Kiev..., a scâncit doamna Kaftal.

– Vom putea suporta mirosul dacă vom locui aici? a întrebat mama.

– Am îndurat noi și lucruri mai rele, a spus tata. Curaj…
– Poate… poate… vor împărți mâncarea cu noi, am sugerat eu, dar ei s-au uitat la mine de parcă aș fi fost nebună. Din când în când…, am insistat eu.
Femeia s-a întors cu soțul ei, care i-ar fi putut fi frate, atât de mult semănau, cu excepția ochilor lui, care erau afectați de strabism și supurau. (Pe negândite, mama m-a tras mai aproape.) Da, da, a strigat el vesel, puteam încheia înțelegerea. Ne puteam pregăti două paturi la perete, iar el și tata aveau să bea un păhărel ca să pecetluiască înțelegerea. A scos o sticlă de votcă adevărată, nu colonie, și un pahar. Mama părea îngrijorată, dar tata era încântat. Omul s-a prezentat: numele lui era Nikita Alexandrovici, iar soția lui era Nina Ivanovna, dar să le spunem Nina și Nikita. Tata ezita. Vedeam că nu era sigur în privința etichetei; în lumea noastră, numele de botez erau rezervate pentru membrii familiei și cei mai apropiați prieteni; în ciuda faptului că ne erau ca și tovarășe de pat, doamnei Kaftal și doamnei Marșak nu li se spunea niciodată pe numele de botez și nici ele nu se adresau astfel părinților și bunicii mele. Cu zâmbetul său cel mai afabil și o mică plecăciune, tata ne-a prezentat drept familia Rudomin și familia Kaftal. Nina și Nikita i-au întors

plecăciunea. Nikita a turnat un pahar plin de votcă și i l-a întins tatei.
– Samuel, nu pe stomacul gol, a șoptit mama.
Tata a zâmbit cu prietenie și a luat o înghițitură.
– Nu vă pot întoarce ospitalitatea și de aceea vă implor…
Tata a mai schițat o mică plecăciune și i-a întins restul de votcă lui Nikita.
Nikita nu a insistat și a dat pe gât și paharul acela și încă unul după, ștergându-se la gură cu o mișcare cuprinzătoare. Ochii i-au dispărut complet când ne-a adresat nouă și întregii lumi un zâmbet indulgent.
Nikita a zis că va împrumuta un cal și o căruță de la moara unde lucra și va veni să ne ia în seara următoare.
Aproape că m-am îmbolnăvit de bucurie și nerăbdare. Acum aveam să locuiesc în sat, să merg la școală și…
– Vedeți, am zis în clipa în care ne-am îndepărtat destul ca să nu fim auziți. Nikita împarte cu ceilalți…
– Împarte? Tocmai de asta mi-e frică. Samuel, nu ți se pare că suferă de conjunctivită? a întrebat mama. Când a scos paharul acela… Pe cuvântul meu, Samuel, cred că ai accepta să bei și otravă dacă ți s-ar oferi, ca nu cumva să jignești pe cineva.
Tata, încălzit de votcă, a imitat zâmbetul lui Nikita.

– Nu-ți face griji! Dacă îl înțeleg eu bine pe Nikita, oricât de simpatic ar fi, nu-mi va mai oferi votcă. Presupune că el are mai multă nevoie decât mine. Cât despre conjunctivită, vom fi cu toții foarte atenți. Nina nu a luat-o de la el, nu-i așa? Așa că haideți să nu ne mai îngrijorăm degeaba și să fim recunoscători că ne mutăm din baracă.
Mama a promis să fie recunoscătoare, dar mi-a ținut o prelegere lungă despre cum nu aveam voie să folosesc niciodată nimic din ce-i aparținea lui Nikita – nici prosop, nici săpun, dacă aveau – absolut nimic, înțelegi? Așa cum se întâmplă cu urechile copiilor, îmi asurziseră după prima sau a doua propoziție, dar am spus că da, da, da, înțelegeam.
– Și nici votcă, *lalinka,* a zis tata, punându-și un braț peste umerii mei. *Lalinka…*
În seara următoare, după ce toată lumea s-a întors de la muncă, l-am așteptat toți șapte pe Nikita, cu bagajele și boccelele făcute, simbol al exilului nostru. În seara aceea nu se vedea luna, așa că ne-am găsit un loc în lumina palidă care venea dinspre baracă. Cum altfel ne-ar fi putut găsi Nikita? Mama era îngrijorată. Îl vom găsi noi pe el, a liniștit-o tata, cam țâfnos. Câte căruțe ar putea să apară din întunericul nopții? a vrut el să știe. Ascultându-i cum se ciondăneau, așa cum par întotdeauna să facă soții în ajunul unei călătorii, chiar și în stepa siberiană, doamna Kaftal a fost cuprinsă de

singurătate și dor după Alfred al ei: voia și ea un soț cu care să se ciondănească. Fuseseră despărțiți în aceeași manieră dementă în care bunica și doamna Marșak fuseseră separate de soții lor.
– Ce fericită aș fi, a zis ea, să am din nou o ceartă pe cinste cu Alfred!
În timp ce toată lumea râdea, mi-am zis că viața va fi veselă alături de familia Kaftal.
Nu după multă vreme, am auzit tropăit de copite, iar prin întuneric am zărit contururile unei căruțe. Apoi s-a văzut scăpăratul unui chibrit; Nikita aprinsese felinarul. Ne-am îngrămădit în căruța îngustă, lungă și scundă, înclinată pe o parte, și ne-am cuibărit sub pături pentru călătoria scurtă, dar foarte friguroasă, prin întuneric. Frig sau nu, m-am bucurat de fiecare secundă; la urma urmelor, era o plimbare în căruța trasă de cal și mi-a părut rău când s-a terminat.
Nina ne-a întâmpinat cu căldură și ne-a spus că, întrucât nu aveam încă *nari*, ne va așterne niște paie pe podea. Mai târziu, ne va ajuta să ne facem câteva saltele de paie. Ne-a avertizat că trebuia să folosim cât mai puțin lampa cu kerosen și cu cât mai multă grijă, deoarece nu se găsea combustibil, și nici fitiluri.
Am făcut o cocă din făină, apă și sare și am rulat-o pe masa curată a Ninei – coliba ei era curată după orice standarde și neașteptat de curată pentru Siberia – am format

chiflele obișnuite și le-am copt pe plită. În seara aceea, nu au avut același gust insipid, în seara aceea au fost delicioase; nu se găseau altele mai savuroase nici la Stral, cea mai bună cafenea din Wilno. Nina mi-a adus un pahar cu lapte, iar eu i-am aruncat mamei o privire care spunea: „Vezi? Nu ți-am zis eu?“ Chiar dacă laptele avea un gust ușor amărui din cauza ierbii din Siberia, era totuși *lapte*, iar eu l-am băut. Dar am turnat o parte din el în apa caldă pe care urmau să o bea ceilalți, ca măcar să semene cu ceaiul cu lapte.

Eram mulțumiți. Ne făcea plăcere să auzim vântul care urla afară, făcând atmosfera dinăuntru și mai primitoare.

Am învelit paiele în cearșafuri și pături și ne-am spus noapte bună cu aerul că nu era nimic ciudat ca șapte oameni să împartă camera cu doi străini. Dar probabil că Nina și Nikita au găsit multe de vorbit cu privire la prezența noastră, întrucât i-am auzit șușotind până târziu în noapte.

CAPITOLUL 7

Când m-am trezit în dimineața următoare, mama plecase deja la brutărie, iar Nina și Nikita se pregăteau să ia micul-dejun, alcătuit dintr-o fiertură groasă, țărănească. M-au salutat cu prietenie, dar fără să se jeneze câtuși de puțin, și-au mâncat fiertura bună, țărănească, au înmuiat pâinea în lapte și m-au privit mâncând bucata mea de pâine

neagră, uscată. Așa avea să fie: erau momente în care să împarți cu ceilalți și momente în care să nu o faci, fără sentimentalisme.
Chiar înainte să plece la serviciu, Nina s-a uitat la mine o clipă, de parcă ar fi avut ceva în minte, de parcă ar fi vrut să-mi ceară ceva; apoi mi s-a părut că s-a răzgândit și s-a mulțumit să mă întrebe numai la ce oră se întoarce mama.
Rămase singure, eu și bunica ne-am apucat să explorăm. Nu erau multe de văzut în gospodăria Ninei și a lui Nikita: aveau numai o vacă, un porc și câteva găini, iar din grădina de legume culeseseră aproape totul, în afară de o varză sau două, căci dădea înghețul.
Ca doi cățelandri scăpați din lanț, am vrut să mergem cât mai departe. Am dat de un pârâu și, văzând niște scânduri întinse peste el, l-am traversat. Dar nu am ajuns decât pe cealaltă parte, așa că ne-am întors. În timp, acest pârâu are să-mi devină foarte cunoscut. Aici voi spăla hainele și tot aici voi coborî cu două găleți ținute peste umeri și o a treia în mână, ca să mă întorc cu ele umplute. lar când pârâul îngheța, tata ajuta la spargerea gheții, o treabă nu doar obositoare, ci și periculoasă – un singur pas greșit și te înecai în apele înghețate.
Am trecut de talcioc, care era foarte liniștit în ziua aceea, și am ajuns la ceea ce trecea

drept cea mai elegantă parte a satului, în care o promenadă din scânduri servea drept stradă pentru cei care erau destul de norocoși ca să locuiască de-a lungul ei, în casele mai mari, din lemn, cu obloane văruite. Mergând pe aceste scânduri, am trecut pe lângă bancă, pe lângă o clădire mică pe care am identificat-o ca fiind biblioteca și pe lângă o clădire albă, foarte mare, care fusese, poate, o biserică, dar acum găzduia cinematograful.
Străbătând alături de bunica acest sat pustiu, mi se părea că pășesc într-o lume ireală – nemobilată și nepopulată.
În seara aceea, când mama s-a întors de la brutărie, Nina, care mâncase deja, aștepta cu o nerăbdare fățișă ca ea să își termine pâinea. Având numai o masă și două scaune, mâncam în ture; dar, cu meniul nostru auster, viteza nu era o problemă.
– Știi să mulgi vaca? a întrebat-o Nina pe mama.
Mama, cu obrajii livizi de oboseală, a zis că nu știa, dar era dispusă să încerce. Nina a refuzat cu blândețe oferta; poate că mama era dispusă, dar nu și vaca. De fapt, era convinsă că l-ar lovi cu copita pe un începător. Dar ce ar fi ca mama să îi țină companie în hambar?
Mama, care știa că Nina avea în gând altceva decât simpla ei companie, a ieșit împreună cu ea.

În timp ce Nina și Nikita erau în pat, iar sforăiturile lui Nikita astupau șoaptele noastre, mama ne-a spus despre ce era vorba. Nina tânjea după o cruce și, cum crucile nu prea se găseau în societatea sovietică, dorul acesta devenise insuportabil. O ruga pe mama să îi dea crucea ei. Dar noi nu purtăm cruci, i-a spus mama. Nina a crezut că se temea de miliție și a promis să nu spună nimănui. Când mama i-a zis că suntem evrei, Nina a insistat cu încăpățânare că era imposibil, pentru că toți evreii aveau nasul coroiat, iar bărbații purtau bărbi lungi. Oricât de mult s-a străduit mama, Nina nu s-a lăsat convinsă și a rămas oarecum suspicioasă: ce or pune la cale oamenii aceștia, prefăcându-se că sunt evrei, când toată lumea vede clar că nu sunt?

Una peste alta, viața în casa Ninei și a lui Nikita nu era câtuși de puțin plictisitoare. Erau certurile lor violente și împăcările pasionale. Era și roata norocului – cine avea să fie norocosul câștigător? Cine avea să primească ocazionalul bol de supă adevărată sau o bucată de carne de la Nina? (Eu și bunica, fiind cea mai tânără și, respectiv, cea mai în vârstă, eram și cele mai norocoase.) Și mai era și un obicei social destul de ciudat: despăducherea, care se făcea de obicei după o cană bună de ceai fierbinte. Prima dată când am fost martoră la acest obicei, am fost invitată să particip și am

refuzat politicos. O prietenă a vizitat-o pe Nina într-o după-amiază, când rămăsesem singură cu ea. Și-au băut ceaiul, au bârfit, și apoi prietena, o femeie plăcută, de o seamă cu Nina, și-a pus capul în poala ei și s-a lăsat despăducheată. Instrumentul folosit era un cuțit, iar Nina, fiind o gospodină atentă, a făcut o cărare prin părul des al prietenei sale, astfel încât cuțitul să ajungă pe toată suprafața scalpului. Când Nina a terminat, prietena ei i-a întors serviciul: Nina și-a pus capul în poala ei. Mie mi-a venit rândul ultima și mi-am așezat capul în poala Ninei. Era foarte plăcut și mă simțeam mult mai bine.

Apoi mai era și problema pâinii care dispărea.

Păstram mâncarea pe care o aveam sub *nari*, construite de tata și Nikita – unul pentru noi și unul pentru familia Kaftal. Într-o zi, bunica a despachetat porția de pâine pentru prânz.

– Credeam că mama ta a adus o bucată mai mare de pâine.

Am cercetat pâinea neagră, învelită în batista tatei, și am fost de acord că părea să se fi micșorat considerabil peste noapte.

– Oare au ajuns șoarecii sau șobolanii la ea? ne-am întrebat una pe cealaltă, știind că un șoarece nu ar fi putut dezlega batista și apoi să o lege la loc.

– Cine să fi furat din pâine? am întrebat eu.

Bunica a zis că nu trebuie să ne gândim la asemenea lucruri, că celor înfometați li se întâmplă lucruri ciudate și că, probabil, totul era doar în imaginația noastră. Dar am văzut că privirea ei s-a abătut spre patul Ninei. Ar fi groaznic, mi-am zis eu. Cu toate alimentele pe care le aveau, prin comparație cu noi – lapte, legume, carne, ceai! Cu toate acestea, m-am bucurat când am văzut-o pe bunica ascunzând cu mare grijă porțiile pentru cină.

O zi, două nu a mai dispărut nimic, dar apoi, pe când pofta ne era stârnită teribil de aroma de tocăniță suculentă de pe plită, nu a mai încăput îndoială: lipsea o felie mare de pâine.

– Nu ar fi bine să mergem la miliție? am întrebat-o pe bunica.

– Doamne ferește! a replicat ea, cu toate că era foarte supărată.

În noaptea aceea, i-am auzit pe mama și tata cum șușoteau între ei. Ca o pasionată de romane polițiste ce eram, mă închipuiam o adevărată specialistă în astfel de probleme și voiam să îmi exprim punctul de vedere, dar mi s-a spus că aceasta nu este o chestiune potrivită pentru o fetiță și să mă culc. O fetiță, zău așa? Întrucât mama trebuia să muncească la brutărie, eu făceam tot felul de treburi de-ale adulților: găteam, făceam curățenie, mergeam la talcioc. M-am simțit profund indignată.

De dimineață, atenția ni s-a îndreptat spre altceva. Peste stepa siberiană căzuse prima zăpadă. Eram încântată. Siberia sau nu, zăpada era zăpadă, iar familia noastră o îndrăgea nespus. Mama și tata erau schiori desăvârșiți și mergeam deseori la Zakopane, o stațiune de schi din Polonia. Iar Miss Rachel ne ducea pe mine și pe Musik la sănius, îmbrăcați amândoi în paltoane căptușite cu blană de focă și cu căciuli negre din blană de focă, a mea mică și rotunjită, legată sub bărbie cu panglici albe din lână, iar a lui Musik, un chipiu mic, cu clapete peste urechi. (Toate blănurile noastre, paltoanele mamei și cele ale tatei, căptușite cu blană, erau depozitate într-un loc inaccesibil în acea zi de iunie.) Wilno, cu copacii și parcurile sale și acoperișurile din țiglă roșie, era o încântare când se acoperea de omăt.

Privind pe geamlâcul colibei, am văzut că drumurile mocirloase dispăruseră, iar zăpada înfrumusețase satul.

– Dar este abia octombrie, s-a plâns bunica, dând de înțeles că în Siberia nimic nu se făcea cum trebuie.

De data aceasta, nici mamei zăpada nu i s-a părut încântătoare.

– Esther nu are cizme. Cu ce se va încălța?

Nici unul dintre noi nu avea cizme.

– Iar paltonul nu e destul de călduros, a adăugat ea.

În glasul ei se simțea o notă de panică și, de data aceasta, și tata părea profund îngrijorat. Chiar și Nina părea vinovată când și-a tras cizmele din piele de ren, căptușite, înalte până la genunchi, care aveau să devină nevoia noastră cea mai disperată.
– Nu-i decât o zăpadă ușoară, a zis ea. Asta e nimic...
Tactul nu se număra printre virtuțile ei.
Doamna Kaftal se întreba de ce oare nu ni se spusese să ne pregătim pentru Siberia? În felul ăsta, toată lumea s-ar fi simțit mai bine, nu-i așa? Cu cizme potrivite și paltoane din blană? Ce ar fi fost rău în asta? Karl, care vorbea rareori, i-a spus mamei sale să tacă, pe un ton atât de tăios, încât am simțit cu toții usturimea vorbei sale.
Pantofii îmi păreau extraordinar de strâmți și de subțiri în dimineața aceea. Dar am ieșit afară de îndată ce mama și tata au plecat la muncă. Poate că nu era decât o zăpadă ușoară, dar acoperise întreaga stepă. În sfârșit, vedeam Siberia adevărată.
În clipa aceea, m-am îndrăgostit de *spațiu*, de întinderea nesfârșită. Și, pentru că Siberia era o întindere nesfârșită, a trebuit să o includ în această iubire – deși doar puțin și simțind o mare vinovăție.
Am luat o mână de zăpadă și mi-am frecat obrajii, am gustat-o cu vârful limbii. Wilno! Miss Rachel! Musik! Verii mei! Aveam

numai unsprezece ani și totul mă copleșea. Am dat fuga înapoi în casă.
În ajunul zilei în care mama urma să mă ducă la școală, am fost în centrul atenției: Anya a omis unul din pașii tratamentului ei cosmetic ca să îmi perie, îndelung și viguros, părul, încercând, fără nici un rezultat, să îl readucă la viață; bunica mi-a tăiat unghiile și mi-a făcut manichiura; mama a împrumutat un fier de călcat de la Nina, l-a încălzit pe plită și mi-a călcat bluza și fusta. Cu bunăvoința lui obișnuită, Nikita ne-a reamintit că uleiul și fitilurile nu trebuiau irosite pe o fetiță de unsprezece ani, ci păstrate pentru când va împlini șaisprezece ani și va avea nevoie de un soț.
– Vorbește-mi în rusă, mamă, am rugat-o eu, ghemuindu-mă lângă ea în pat.
– A fost odată ca niciodată, a început ea în rusă, a fost odată o fetiță care…
Am așteptat.
– Care ce? am întrebat, nerăbdătoare, în poloneză.
– Vorbește în rusă, a murmurat mama și a adormit buștean.
Munca de la brutărie nu-i lăsa putere pentru a mai spune povești noaptea, înainte de culcare.
Dar eu nu am dormit. Care copil doarme în noaptea dinainte de a merge la o școală nouă? Ce contează că școala se află în sălbăticia Siberiei? Și ce dacă acel copil este

un deportat, un capitalist într-o lume în care nici un capitalist nu e bun de nimic? Și, oricât de mult îmi plăcea școala, exista impedimentul că nu știam bine rusește, că nu îmi făceam prieteni cu ușurință și că nu aveam veri la care să apelez la nevoie – nu mai era Musik care să mă protejeze, Musik, care întotdeauna mă lăsa să câștig la șotron. Noaptea îmi aducea mai multe griji decât puteam duce.

Credeam că nu mai vine odată dimineața, iar când a venit, am crezut că nu se va mai termina. Mama urma să primească o oră în plus la prânz, ca să mă ducă la școală, la interviu. Așteptând-o, mi-am exersat rusa: „*Zdrazvuite*, numele meu este Esther Rudomin, pe tine cum te cheamă? Am unsprezece ani. Tu câți ani ai? Care e materia ta preferată? Care e actrița ta preferată?…“ Din fericire, nu știam cum se spune în rusă: „Nu-i treaba ta, băgăcioaso“.

Școala a fost o surpriză. În mijlocul ansamblului de clădiri pământii care alcătuiau satul Rubțovsk în 1941, se afla ceva demn de o ilustrată poștală. Șindrilă de un alb strălucitor, geamuri limpezi precum cristalul, cornișe decorate precum casele din povești și, așa cum se cădea pentru fala și mândria Rubțovskului, bijuteria coroanei, un gard alb din țăruși, care o separa de restul satului.

– Vai, e atât de frumos..., am oftat eu, ca și cum aș fi pătruns într-un castel fermecat. Ce ne facem cu pantofii?
Mi-am coborât privirile la pantofii noștri uzi și plini de noroi. Era păcat să murdărim această minune de frumusețe și curățenie; ba chiar mai rău, să fim mustrate. În interiorul colibei, ne scoteam pantofii înainte de intrare și îi așezam pe sobă la uscat, obiceiul locului în casele particulare.
Mama s-a gândit ce să facă. Apoi a remarcat o mătură și cu ea ne-am curățat pantofii una celeilalte.
Înăuntru, clădirea semăna cu școala în care locuiserăm la mină. Coridorul lat și pustiu, cu portretele lui Lenin, Stalin, Marx și Engels. lar din coridor se intra în clasele ale căror uși erau lăsate deschise, pentru a pătrunde puțina căldură care provenea de la o sobă așezată în centru. Aici înceta asemănarea. În locul unei barăci pline cu geamantane, coșuri și boccele, era o școală. În săli erau îngrămădite pupitre la care copiii stăteau îmbrăcați cu paltoane și cu căciulile pe cap, iar în câteva cazuri, chiar și cu mănuși fără degete. Era într-adevăr frig, dar pentru mine, înfometată cum eram, nu numai după mâncare, dar și după școală și prezența copiilor de vârsta mea, locul acesta era ca o făclie, care mă invita să mă apropii. Deodată, am început să simt puțină căldură în această Siberie rece ca gheața.

Înaintând în vârful picioarelor de-a lungul coridorului pustiu, în căutarea biroului directoarei, am auzit o frântură dintr-o lecție de matematică și m-a cuprins teama. Matematica mi se părea dificilă în poloneză; cum avea să fie în rusă?
Era o femeie în vârstă, cu păr cărunt și aspru, pieptănat pe spate și lăsând la vedere un chip melancolic. Ochii ei triști ne-au măsurat din cap până în picioare și s-au oprit o clipă asupra pantofilor ponosiți și uzi. S-a ridicat să ne întâmpine cu un zâmbet abia schițat – de milă? Poate. În orice caz, eram tratate ca ființe umane. Ne-am dat mâna, iar eu am ezitat la limita reverenței pe care o făceam la Wilno; nefiind sigură cât de potrivită era în Siberia, a sfârșit într-o clătinare emoționată.
Mama i-a prezentat directoarei informații vitale despre mine, iar eu i-am privit chipul, pentru a înțelege unde mă plasau aceste date.
– Va intra în clasa a cincea, a zis directoarea.
M-am simțit foarte ușurată. Era clasa în care trebuia să fiu. Nu aveam să repet clasa, ajungând în acea Siberie a tuturor Siberiilor pentru copii.
– A studiat limbi străine în Polonia?
Mama i-a spus că nu studiasem la școală, dar că guvernanta mea mă învățase limba germană și că învățasem, de asemenea, idiș.

– Aici va avea de ales între germană, franceză sau engleză.
Mama a ridicat o sprânceană.
– O limbă străină, la clasa a cincea, într-o…
– Într-o școală mică din Siberia? a terminat directoarea propoziția mamei. Da, este ambiția noastră să ne educăm bine copiii, pe toți.
Mama și-a exprimat admirația și a spus că decizia era să îmi continui studiile de limba germană. Întrucât aceasta era limba pe care o vorbisem adesea cu Miss Rachel, aveam sentimente ambivalente față de ea – trădătoare? –, dar le-am ținut pentru mine.
Apoi directoarea a spus că școala avea puține rechizite și de aceea nu îmi putea da decât un caiet deocamdată.
– Mai târziu va trebui să-și facă rost singură de caiete. Cum, nu știu, dar cumva trebuie făcut.
Ea și mama au clătinat din cap, în semn de consternare împărtășită. (Mai târziu, urma să folosesc ziare vechi, scriind printre rânduri.)
– Și, a continuat directoarea, trebuie să vă spun că nu au mai rămas manuale. Va trebui să studieze cu un alt copil. De vină este războiul acesta îngrozitor…
– Vă rog, nu vă cereți scuze, a spus mama. Îi va face bine să împartă cărțile cu un alt copil. O va ajuta să-și facă prieteni.

De multe ori, în Siberia mă trezeam fără să știu unde mă aflu, uneori nesigură dacă eram cu adevărat trează, alteori neștiind cine sunt.
În dimineața în care urma să mă duc la școală pentru prima dată, m-am trezit într-un întuneric care era misterios ca inima unei păduri întunecate, iar sunetele pe care le auzeam în apropiere erau bătăile acestei inimi. Dar urletul unui lup din stepă m-a readus la realitate. Ritmul acela straniu era răsuflarea părinților mei, a bunicii, a familiei Kaftal, a Ninei și a lui Nikita. Respirau, suspinau, sforăiau, trăgeau brusc aer pe nas cu un gâlgâit comic. Uneori vorbeau sau strigau în somn. „Solomon!“, striga bunica. Noaptea, coliba era plină de zgomote.
M-am aplecat și mi-am trecut degetele peste caiet și peste ciotul de creion pe care mi-l dăruise Karl Kaftal. Cât aveau să țină? Cât de mărunt aveam să fiu nevoită să scriu?
M-am strecurat afară din pat, mi-am pus lenjeria de corp, care fusese ținută caldă în plapumă, și, aruncându-mi paltonul pe spinare, m-am dus tremurând la toaleta din spate. Nu mai ieșisem niciodată atât de devreme. Luna și stelele se vedeau limpede și strălucitoare, iar stepa era vrăjită. Am ridicat privirile către lună și m-am rugat să-mi fac prieteni la școală; de teamă că eram prea lacomă, am corectat pluralul – o singură fată, te rog, cu care să mă joc. Sau

dacă Musik mi-ar ierta-o, un băiat ar fi aproape la fel de bun.
În dimineața aceea, în cinstea acelei ocazii speciale, Nina mi-a dat un pahar cu lapte cald.
M-am îmbrăcat cât de călduros am putut, deși nu venise încă iarna cea grea, cu un pulover (care în următorii ani avea să-mi devină ca o a doua piele) peste bluză și cu singurul meu palton și m-am încălțat cu pantofii negri din piele, care nu doar că mă strângeau, ci începeau să se crape din cauza umezelii, a noroiului și a căldurii sobei. Oare n-am fi putut să vindem ceva și să ne cumpărăm niște cizme din piele de ren? Dar aveam să le găsim de cumpărat? Problema devenea din ce în ce mai presantă. Începuserăm să recunoaștem semnele degerăturilor – chipurile pline de cicatrice, mersul târșâit al picioarelor lipsite de câteva degete.
Mama trebuia să ajungă devreme la brutărie, așa că eu, strângând la piept caietul și creionul, am plecat singură către școală. Nu m-am gândit că era nevoie de mult curaj ca un copil să meargă singur pe un drum prin Siberia, fiind din toate punctele de vedere un străin – din vârful pantofilor săi nepotriviți până în vârful limbii, care se împotmolea în cuvintele necunoscute. Eram prea ocupată, încercând să recapitulez în minte alfabetul rus.

Pe drum, atenția mi-a fost distrasă de o urmă în zăpadă; semăna cu un șotron și am țopăit prin el, așa cum se face.
Deși am sosit foarte devreme, erau câțiva copii care mă întrecuseră. I-am văzut stând în clase, pălăvrăgind și tachinându-se. Într-o rusă care devenise deodată și mai stricată decât de obicei, l-am întrebat pe un băiat pe care l-am întâlnit pe coridor care era clasa cu numărul cinci. Vorbind foarte tare, băiatul m-a întrebat dacă eram o elevă nouă. Deși înțelesesem perfect întrebarea, am ridicat din umeri.
– Nu știi? a întrebat el, cu o surprindere lesne de înțeles.
Am roșit și m-am grăbit spre clasa pe care mi-o indicase. În sala numărul cinci, câțiva copii cu căciuli și haine pe ei erau așezați la pupitrele lor și o priveau pe învățătoarea care scria pe tablă. Femeia s-a întors când am intrat și m-a privit atât de sever, încât mi-a pierit tot curajul. În plus, părul ei tuns scurt și silueta scundă și îndesată îmi dădeau impresia de încăpățânare ursuză.
– Tu ești Esther Rudomin. Din Polonia. Vorbești prost limba rusă, a zis de parcă ar fi citit dintr-un dosar care urma să îmi hotărască pedeapsa. Misiunea mea va fi să mă asigur că îți vei îmbunătăți cunoștințele. Numele meu este Raisa Nikitovna. Mergi și așază-te în ultima bancă din al treilea rând.
– Vă mulțumesc.

Ultima bancă din al treilea rând... unu... doi... trei... De teamă să nu fac o greșeală, aproape că am ajuns la al patrulea rând, dar m-am oprit la timp.
Mi-am pus caietul și creionul la mijlocul pupitrului și am așteptat. Ceilalți copii au început să intre pe rând și să își ocupe locurile, privindu-mă cu o curiozitate sinceră. Eu nu mă simțeam la fel de deschisă; mi-am ținut ochii în jos, dar nu atât de mult încât să nu îi pot cântări și eu din priviri. I-am recunoscut pe unul sau doi, din talcioc, și în general păreau un grup de supraviețuitori rezistenți, veseli și îmbujorați ai vieții grele din Siberia.
Când a sunat clopoțelul, s-au ridicat cu toții, s-au înclinat către Raisa Nikitovna și au strigat la unison:
– Bună dimineața, Raisa Nikitovna.
– Bună dimineața, copii.
Fără alt cuvânt, a ridicat o carte și a spus numărul paginii. Era o fabulă de scriitorul rus Ivan Krîlov și toată lumea avea cartea, în afară de mine. Sentimentul pe care îl trăiam trebuia să fie asemănător cu cel pe care-l ai când ești singurul soldat fără armă. M-am aplecat spre fata care stătea lângă mine și am întrebat-o dacă pot să mă uit pe cartea ei. A fost de acord, în silă. Era o fetiță frumoasă, cu părul scurt, cârlionțat și blond, și ochii de un albastru tipic țărilor nordice. Am

întrebat-o cum o cheamă, dar mi-a spus să tac, că nu e voie să vorbim în timpul orei.
Prima mea lecție în Siberia a fost memorabilă prin sentimentul de descurajare pe care l-am trăit. Fabula lui Krîlov îmi scăpa, pierdută cum era într-o mare de litere chirilice, la fel și cartea – literalmente. Colega mea reușea cumva să o tragă departe de privirea mea, silindu-mă să mă forțez să mijesc ochii și să o înghiontesc ca să o dea mai aproape. Evident, abia reușisem să citesc primul paragraf când Raisa Nikitovna a început să pună întrebări elevilor. Spre groaza mea, o întrebare mi-a fost adresată chiar mie. Din fericire – dovedind mai multă bunăvoință decât aș fi crezut că are femeia aceea cu chipul sever –, întrebarea se referea la începutul fabulei. Când am început să răspund în rusa mea poticnită, toți copiii și-au întors privirile spre mine; m-am pregătit pentru hohotele batjocoritoare pe care le așteptam. Dar nimeni nu a râs. După cum aveam să aflu, disciplina nu punea nicicum probleme în școlile din Siberia. În lumea aceea nemiloasă, mersul la școală era un privilegiu cu care nimeni nu voia să se joace.
La sfârșitul lecției, Raisa Nikitovna m-a prezentat colegilor:
– Aceasta este Esther Rudomin și vine din Polonia. După cum v-ați dat seama, nu cunoaște bine rusa și va trebui să se pună serios pe treabă ca să recupereze. Va folosi

manualele împreună cu Svetlana. Ridică-te, Svetlana.
S-a dovedit că Svetlana era fetița frumoasă care stătea lângă mine; perspectiva de a folosi împreună manualele nu era încurajatoare. Cu toate acestea, am ținut un mic discurs prețios, mulțumindu-i Raisei Nikitovna și promițând să învăț cât mai bine. Vom învăța gramatica limbii ruse, pe care o cunoșteam foarte puțin? am întrebat eu. Pe Raisa Nikitovna nu a impresionat-o zelul meu; mi-a răspuns scurt că vom studia gramatica limbii ruse, bineînțeles – o zi gramatică, o zi poezii și povești. La ce fel de școală îmi închipuiam că venisem? părea să spună tonul vocii ei.
M-am așezat.
Din fericire, clopoțelul a sunat chiar atunci și am descoperit că, în această școală, erau pauze scurte între ore, pentru că profesorii erau cei care se mutau din clasă în clasă, și nu copiii. Imediat am fost înconjurată de copii care îmi adresau o mie de întrebări, pe care de-abia dacă le înțelegeam, darămite să mai pot și răspunde la ele: Veneam din Polonia? Unde se află Polonia? Ce limbă se vorbește acolo? Este frig acolo iarna? În ciuda dificultății lingvistice, atenția pe care o primeam din partea colegilor mei mi se părea mai degrabă mângâierea unor lăbuțe catifelate decât un asalt.

Clopoțelul a sunat din nou și a intrat un bărbat zbârcit și mic de statură. Din nou, copiii au amuțit, s-au ridicat în picioare și s-au înclinat. De data aceasta, m-am înclinat și eu. Bărbatul acesta preda matematica, o materie care avea să devină pentru mine nu doar dificilă, ci de-a dreptul imposibilă. Vorbea atât de încet, încât abia îl auzeam și scrijelea pe tablă niște lucruri care îmi erau la fel de greu de înțeles. Când s-a terminat lecția și ne-a dat o grămadă de teme de făcut, am întrebat-o pe Svetlana ce s-ar întâmpla dacă nu o puteam face pe toată. Ea mi-a răspuns veselă că ar fi mai bine să o fac, pentru că profesorul acesta era cea mai mare teroare dintre toți. Dacă era ceva de care chiar nu aveam nevoie, mi-am zis eu, era o teroare în plus în Siberia.

Pe măsură ce ziua înainta, i-am cunoscut pe bărbații și femeile care aveau să ne învețe germana, istoria și geografia. Am aflat că aici notele se dădeau de la unu la cinci – cu obișnuitele plusuri și minusuri – unu însemnând corijență, doi, mai prost decât un șase, iar cinci fiind extrem de dificil de obținut și, practic, echivalent cu primirea Ordinului Lenin. Am aflat că anul școlar începea în septembrie și se termina la finalul lui mai, cu o vacanță de Anul Nou și o săptămână liberă pentru a putea ajuta la însămânțările de primăvară.

Istoria se preda cu câteva omisiuni curioase, una din ele fiind ultimul țar. Acesta dispăruse, pur și simplu, din istorie; execuția sa și a familiei sale nu au fost niciodată menționate de către profesor. Și nici de către mine, trebuie să spun. Fără prea multă dădăceală din partea părinților mei, am înțeles că în Siberia era mai bine să nu spui prea multe. Decât să le vorbesc colegilor mei despre țar – sau despre capitalism, dacă l-aș fi înțeles –, mai degrabă mi-aș fi pus capul pe butucul călăului. Nu doream să fiu o eroină, și cu atât mai puțin o martiră.

Dar exista un beneficiu neașteptat pe care îl aducea studiul istoriei: odată cu studiile noastre despre Petru cel Mare, Ecaterina, Rasputin, Revoluția Franceză, Revoluția Rusă, Revoluția Industrială, citeam romanele potrivite subiectelor. Citeam *Petru cel Mare* de Aleksei Tolstoi, citeam Dumas, citeam Balzac, citeam Dickens (ca exemplu al nenorocirilor capitalismului), citeam despre Spartacus… Citeam, citeam, citeam.

Întrucât trebuia să studiez împreună cu Svetlana, ea era persoana care, cel mai probabil, putea să îmi devină prietenă. Dar cu cât mi se acorda mai multă atenție, cu atât Svetlana devenea mai prostdispusă. Am simțit că Svetlana era regina stupului, iar eu devenisem rivala ei. Bănuiala mi s-a confirmat când am întrebat-o dacă pot veni la ea acasă, să studiem împreună. Răspunsul

ei a fost un „Nu!“ scurt și tăios. Aveam voie să iau cărțile seara după ce își termina temele, dar nu-mi rămânea altceva de făcut decât să mă duc repejor înapoi acasă și să studiez singură.
La sfârșitul primei zile la școală, m-am prăbușit pe *nari*. Din confuzia acelei zile, scoteau capetele trei balauri care trebuiau răpuși: Svetlana, Raisa Nikitovna și Krîlov în alfabet chirilic. În această ordine.
Nu știam că în culise mai stăteau unul sau doi la pândă.

CAPITOLUL 8

Într-o zi, a dispărut o bucată de brânză.
Stăteam la masă, străduindu-mă să-mi fac tema, iar bunica și doamna Kaftal erau așezate pe *nari*-ul familiei Kaftal, angajate în întrecerea lor preferată, amintirea lucrurilor trecute. Cine avea cele mai mari probleme cu servitorii? Al cui soț avea cel mai extravagant gust la bijuterii? Al cui soț se omora cel mai mult cu munca? Care era mai pretențios la cămăși? Care cunoștea cele mai bune restaurante din Varșovia? Cu ochii aprinși și clătinând din cap, aceste două artiste recreau trecutul de parcă ar fi făurit armuri pentru cavalerii lor.
Mergeam la școală de o lună. Trecutul, cel de-Al Doilea Război Mondial și exilul aveau mai puțină importanță pentru mine decât problema găsirii lui x: dacă y = așa și pe dincolo, iar z = așa și pe dincolo, eu eram

singura care nu știa valoarea lui *x*. Lecțiile mi se păreau extrem de dificile, profesorii severi, iar Svetlana tot mai neprietenoasă, pe măsură ce restul copiilor continuau să fie prietenoși și curioși în privința mea. Dar nu devenisem una de-a lor. Din punctul lor de vedere, eu veneam dintr-un tărâm de legendă. Deși mă dovedisem îndeajuns de șireată încât să îl retrogradez pe tata la nivelul unui „fel de inginer", vorbisem totuși prea explicit despre viața noastră burgheză la Wilno, iar hainele mele, deși uzate, erau de o calitate mult mai bună decât ale lor. În mod absurd, la fel cum eram uneori în școala din Wilno, și aici eram o paria, sărmana fată bogată, străina. Cea mai mare dintre ambițiile mele era să mă integrez printre ei; a doua ambiție era să mă descurc mai bine la teme; altele, ca de pildă să devin o scriitoare vestită, erau umbrite deocamdată.

– Nu mai vorbiți atât de tare! le-am rugat, căci *x* refuza să se arate.

– Îi e foame, s-a scuzat bunica în fața doamnei Kaftal. Mănâncă ceva, Esther.

Era prea devreme pentru cină, dar m-am gândît și eu că o bucățică de brânză ar ajuta. Am scos-o din coșul cu capac de sub patul nostru și am descoperit că dispăruse cel puțin jumătate. Am țipat.

– *Din nou?* Bunica era în pragul crizei de isterie. Ce ne facem?

– Să mergem la miliție, am strigat eu, fără să-mi pese cine mă auzea.
– Nu! Nu! Nu! a zis doamna Kaftal, care sărise din pat.
Eu și bunica am rămas cu privirile holbate la ea. E adevărat, cu toții ne temeam de miliție, dar chipul ei se colorase într-un roșu violent și tremura din cap până în picioare.
Nu mă puteam uita în ochii ei.
A urmat o tăcere cumplită, iar apoi bunica a zis:
– Esther, nu îți mai închipui lucruri, nu a dispărut nimic. la o bucată de brânză și întoarce-te la tema ta.
Am făcut cum mi s-a spus. Mă simțeam groaznic de rușinată, ca și cum *eu* aș fi fost cea prinsă la furat.
– Soțul meu a fost întotdeauna foarte pretențios în alegerea guvernantelor pentru nepoți..., a continuat bunica, pe o voce curajoasă.
Dar doamna Kaftal s-a plâns de o durere de cap, iar bunica s-a întors în patul ei, în vârful picioarelor.
Alimentele au continuat să dispară. Din când în când, se întâmpla din nou, iar când se întâmpla, ne abțineam să mai spunem ceva, de parcă foamea care provoca furtul era o boală fatală, ce nu trebuia dezvăluită pacientului.
Problemele se țineau scai de noi.

Începusem să tușesc. Noaptea, în baracă, încercam să-mi înăbuș tusea, dar cu cât încercam mai mult, cu atât tușeam mai mult. Nina și Nikita își continuau somnul netulburați, dar ceilalți se foiau neliniștiți. Iar părinții mei și bunica au început să se îngrijoreze: nu aveam medicamente pentru tuse, nici măcar lapte și miere, nu aveam *cizme*.

Tusea mi s-a înrăutățit, iar drumul până la școală și înapoi era tot mai lung, din cauza acceselor de tuse și a nevoii de a-mi recăpăta suflul după ele. Mama a auzit că ar fi fost o doctoriță foarte bună în sat, printre noii refugiați de la Moscova. Începuse asaltul germanilor asupra Rusiei.

Cabinetul ei se afla în infirmeria satului și nu era foarte atrăgător. Dar ea purta un halat alb și un stetoscop și, cu cărarea ei pe mijlocul capului și părul strâns la spate într-un coc, era prototipul doctoriței rusoaice. Din clipa în care mi-a prins bărbia în mâna ei lată și m-a privit în ochi, am plăcut-o și am simțit încredere. Mi-a examinat pieptul și spatele, mi-a luat temperatura și pulsul. Nu avea echipament radiologic, nu exista laborator pentru analize, poate găsea un microscop ca să facă o analiză a sputei, dar era convinsă asupra diagnosticului: o bronșită severă, care nu trebuia neglijată, altfel... Ea și mama au terminat fraza din priviri.

Trebuia să fiu trimisă fără întârziere la pat.
– Dar lecțiile mele... Și așa sunt în urmă...
Doctorița a clătinat din cap.
– Nu ai voie să te extenuezi cu temele. Fără școală. Numai odihnă. Numai odihnă și nici un fel de efort. l-a zâmbit tristă mamei. Nici un fel de efort.
– Fără *școală?* Până când?
– Vom vedea. Cel mai probabil, până la primăvară.
– *La primăvară?* Dar voi rămâne *în urmă*..., am jelit eu.
Doctorița m-a îmbrățișat.
– Deja nu respecți indicațiile medicului. Am spus fără efort, fără griji. Lipsa de griji este cel mai bun medicament pentru tine. Fără griji și multă odihnă, odihnă, odihnă. Pentru trup și pentru minte. Este singurul medicament pe care îl avem – și o să-l folosim. S-a uitat din nou la mama. De fiecare dată când e cu putință – lapte, ouă...
Apoi, ca și cum ar fi comis o gravă gafă socială, a roșit și s-a oprit. Dar de mai multe ori în timpul acelei ierni foarte lungi, doctorița aceasta urma să mă viziteze, aducând un ou, sau o carafă de lapte, sau un borcan cu supă.
Și așa a trebuit să-mi petrec în casă cea dintâi iarnă siberiană. Acolo m-am confruntat prima dată cu tragedia.
Bătaia în ușă s-a auzit dis-de-dimineață. Era un alt deportat, abia venit dintr-un lagăr de

muncă, un fost avocat, unul eminent – toți fuseseră eminenți odată. Omul a ajuns pe ocolite la motivul vizitei sale. În lagărul de muncă, mulți oameni erau bolnavi. Fără îngrijire, fără medicamente, mureau pe capete, însă erau copaci care trebuiau tăiați. Omul fusese bolnav, grav bolnav – *care* om? Și i se ordonase să taie copaci, un bătrân suferind de pneumonie. Avea misiunea tristă de a-i spune bunicii...

Bunica a scos un țipăt.

Cât despre mine, dragostea pentru bunicul fusese o parte atât de statornicită a vieții mele de până atunci, încât nu știam cum să reacționez la sentimentele de pierdere, suferință și teroare care mă copleșeau.

Alb la față și îndârjit, cu furia și durerea fulgerându-i în priviri, tata a început doliul ritualic pentru tatăl lui. Nu știu cum s-a putut face, dar dimineața și seara se adunau în cabană zece bărbați evrei care străbăteau drumul greu, prin vânt și frig, înainte și după Dumnezeu știe ce muncă grea, ca să spună rugăciunea pentru cei morți. Pentru că studiase la școala rabinică, tata era cel care conducea slujba.

Bărbații aceștia își acopereau capul cu ce aveau la îndemână – o șapcă, o căciulă, o kippa care fusese luată în grabă înainte de plecare, o batistă, o cârpă – și se întorceau cu fața spre Ierusalim.

– *Yisgaddal v'yis-kad-dash.* Mărit și sacru fie numele Său.
Frumosul Kadiș.
În a treia noapte, ușa a fost dată de perete pe neașteptate. Era poliția. Cei zece bărbați au întors capetele și au rămas nemișcați.
Știau că este împotriva legii să înființezi o sinagogă? Și că se pedepsește?
Dar ei nu înființaseră o sinagogă.
A, nu? Atunci ce făceau?
Își jeleau mortul.
Care mort?
Slujba de doliu a fost întreruptă. Tata a fost chemat la șeful poliției. Ce dovadă avea că tatăl lui era mort? Șeful poliției nu s-a lăsat ușor convins. Tata a plecat cu puternica impresie că ar fi mai bine să nu mai existe slujbe comunitare de nici un fel și că acum comunitatea evreiască era suspectă.
Timp de opt zile, bunica a ținut șiva, avându-ne alături doar pe mine și pe doamna Kaftal. O dată sau de două ori a venit o altă femeie în vârstă, rătăcită prin Siberia, ca să îi prezinte condoleanțe. Acasă, în timpul acestei perioade, bunica ar fi fost înconjurată de familie și prieteni, care ar fi venit să o ajute să depășească șocul inițial. În Siberia, a îndurat cele opt zile de doliu întinsă pe *nari*, părând că abia mai trăiește. Din când în când, spunea ceva care ne arăta că, întinsă acolo, retrăia zilele în care fusese

curtată, căsătoria lor, marea dragoste pe care și-o purtaseră unul celuilalt.
– Aceea a fost ziua în care mi-a adus violete, unele mari și mov... Karlovy Vary... ca într-o poveste de dragoste... Fiecare dumicat pe care-l lua îl gustam eu mai întâi... Solomon al meu spunea că s-ar putea crede că suntem în bucătăria familiei Borgia, iar soția mea suspectează prezența otrăvii...
Conform tradiției, lumânarea *yahrzeit* pentru cei morți ar fi trebuit să ardă pe toată perioada doliului, dar nu aveam lumânări; în schimb, bunicii i s-a permis să țină aprinsă peste noapte lampa cu kerosen, cu flacără mică. Combustibilul și fitilurile se găseau greu, dar Nina și Nikita aveau un mare respect pentru ritualuri și tradiții. Mai erau și alții: femeile în vârstă duceau câteodată pâine sub șalurile lor, pe ascuns, ca să fie binecuvântată de un fost preot.
Când s-au încheiat cele opt zile, bunica a început să plece în stepă și dispărea câteva ore. Rămasă singură în cabană, așteptându-i întoarcerea, îmi imaginam că îi aud încă strigătele.
În noaptea aceea au venit primele viscole siberiene. Mi se părea de necrezut că forța vârtejurilor de vânt care izbeau miile de kilometri de stepă nu vor lua pe sus micuța noastră colibă. Nu departe de noi, acoperișul unei alte colibe s-a prăbușit în noaptea aceea. Ferestrele noastre s-au acoperit de

gheață, dar, privind printr-o crăpătură a ușii și nevăzând decât nesfârșita zăpadă învolburată, aveai sentimentul că te prăbușești prin spațiu, într-o izolare deplină. În iarna aceea au fost multe astfel de furtuni. În primele câteva ocazii când i-am văzut pe părinții mei încotoșmănându-se cu tot ce au găsit, transformându-se în siluete grotești – din fericire, cumpăraseră niște cizme din piele de ren, peticite, vechi și ieftine, din talcioc – și ieșind afară în zăpadă, am fost îngrozită, și pe bună dreptate, de gândul că nu-i voi mai revedea niciodată.

Mama a deprins repede câteva tehnici pentru a se proteja. A învățat metoda siberiană de a se înfășura în șalul croșetat, acoperindu-și capul și fața și lăsând afară numai un ochi. Cu toată lumea îmbrăcată în felul acesta, spunea ea, în stepă puteai trece fără să știi pe lângă propriul copil, dacă șalul nu avea un semn distinctiv. Genele acelui ochi lăsat expus – sau ale ambilor ochi, dacă frigul o permitea – înghețau, formând o crustă albă, pe care eu o găseam foarte frumoasă. Desigur, nici nu se punea problema să poți purta ochelari.

A mai învățat că untura de gâscă era o necesitate. După primele degerături – pielea s-a făcut mai întâi albă cum e grăsimea de porc, apoi purpurie –, a reușit să facă rost de niște untură de gâscă și s-a mânjit cu ea pe față, pe degetele de la mâini și de la picioare.

Dar chiar și așa, tot a mai suferit și alte degerături, mai ales ale degetelor de la mâini.
Oricât de mult aș fi îndrăgit zăpada, nu mă simțeam văduvită de o plăcere când mi se interzicea să ies în acele viscole – mai puțin atunci când era nevoie să folosesc tălpici de zăpadă, pe care mama și tata i-au improvizat din bucăți de lemne.
Pe măsură ce treceau săptămânile și lunile, iar zăpada se acumula, uneori aproape acoperind coliba, iar izolarea pe care o simțeai într-o colibă siberiană era mai mult decât solitudine și singurătate, era mai degrabă un al șaselea simț cu care te nășteai și pe care nu îl puteai pierde nicicând.
Nu aveam cu cine sau cu ce să mă joc, nici de citit, cu excepția cărților pe care Anya le împrumuta din când în când de la biblioteca din Rubțovsk.
Când vremea nu îi permitea bunicii să își poarte nefericirea prin stepă, stătea întinsă pe *nari,* cufundată în suferința ei, oră după oră, zi după zi, în timpul acelei prime ierni siberiene.

CAPITOLUL 9

Nina ne-a anunțat că urma să aibă un copil și că trebuia să ne mutăm. Vești bune pentru ea și vești proaste pentru noi. Nu doar că ne obișnuiserăm să locuim împreună cu acești oameni prietenoși, dar găsirea unei locuințe devenise o problemă extrem de serioasă.

Deja tot mai mulți oameni fugeau din partea europeană a Rusiei, de frica armatei germane, și se îngrămădeau în satele siberiene.
Cu toții mergeam pe rând în explorare. Chiar și eu am avut voie să merg când nu era prea frig – o exprimare mai relativă ca aceasta nici că a existat vreodată – sau nu era viscol și, într-un târziu, am găsit o locuință nouă în cealaltă parte a satului. Căsuța curată și veselă a Ninei și a lui Nikita era o locuință de vis prin comparație cu aceasta. Coliba mică și murdară, cu două camere minuscule și întunecate, era ocupată de două surori posace și de un băiețel la fel de posac. Ni s-a spus că ne putem muta în locuința lor temporar (un cuvânt mai degrabă promițător decât amenințător pentru urechile noastre); urma să contribuim cu jumătate din combustibilul pentru încălzire; iar chiria urma să fie dublul sumei plătite lui Nikita. Pentru a ne bucura de această dărnicie, era necesar să primim permisiunea de la poliție. Ne-a fost acordată și ne-am mutat în noua noastră locuință.
De data aceasta, nu am mai avut căruță și ne-am cărat bagajele singuri dintr-o parte a satului în cealaltă. Deși la momentul acela Rubțovsk era încă mic din punctul de vedere al populației și al numărului de clădiri și edificii publice, se întindea pe o zonă foarte largă și ne-au trebuit mai multe drumuri

dus-întors, fiecare de peste o oră. Nu știu cum se face, dar chiar și în vremurile acelea austere acumulaserăm mai multe obiecte decât puteam duce în valizele noastre și în coș – încă o cratiță sau două, un sac de făină, unul de cartofi –, iar pe unele dintre acestea le-am cărat în spinare, învelite în cearșafuri.

Toți șapte ne-am înghesuit într-una din camere. Încăperea abia dacă era destul de mare ca să încapă în ea două *nari* și nu mai rămânea nici un pic de loc pentru mobilă. Am *trăit* pe aceste două paturi – acolo mâncam, dormeam, ne odihneam, discutam, ne certam, iar când am revenit la școală, tot acolo am fost nevoită să studiez. Dar principala noastră preocupare în acea cameră era lupta cu ploșnițele. Ploșnițele se târau pe paturi, pe pereți, pe tavan și pe podeaua acelei încăperi și, indiferent cât kerosen foloseam, nimic nu părea să le alunge. Ce-i drept, coliba siberiană este cunoscută ca un loc propice ploșnițelor – poate că bălegarul are ceva de-a face cu asta –, dar aceea trebuie să fi fost un caz extrem.

Luând toate aceste aspecte în considerare, pe lângă mirosurile amestecate, de kerosen și bălegar, un drum până în cealaltă cameră pentru a folosi plita era un lux, chiar dacă proprietăresele spuneau cât se poate de clar că își doreau să nu fie necesar. De asemenea, spuneau clar că nu voiau ca băiețelul să aibă

de-a face cu mine. Singura persoană care scotea de la ele un „bună dimineața“ sau un „bună seara“ era tata și până și el a renunțat după o vreme.
Dar într-o seară, tata nu s-a întors de la muncă.
– Poate că nu au ieșit calculele bine, a spus mama, și caută unde s-a strecurat greșeala.
Am ieșit din casă și m-am uitat de-a lungul drumului, care devenea tot mai întunecat. Felinare nu erau; ca să vezi noaptea, depindeai de luminile din colibe sau de lună, dacă se zărea pe cer. Însă prin întunecime nu se vedea nicio umbră mișcând. Era un frig amarnic, așa că m-am întors înăuntru.
– O greșeală atât de mare, Raya? a spus bunica, după o vreme.
– O greșeală mică poate lua mult timp ca să fie corectată, a răspuns mama scurt.
Apoi, spre ușurarea mea, mama a hotărât să-i ducă tatei ceva de mâncare. Cine știe cât timp trebuia să mai stea la muncă?
Dar s-a întors cu mâncarea. Vocea îi tremura, în ciuda străduinței ei de a-și menține tonul calm: tot locul era pustiu!
– Mamă…
A dus un deget la buze, arătându-mi că nu trebuie să o neliniștim mai mult pe bunica.
– Raya… Raya…, a început bunica
– Poate că l-a invitat un prieten acasă, la o farfurie de supă bună.

Optimismul neobișnuit al mamei mi se părea mai degrabă alarmant decât liniștitor.
Nici Anya nu s-a aranjat în seara aceea; în schimb, mi-a spus că părul meu e un dezastru și s-a oferit să mi-l perie. Dar eu eram prea neliniștită și tot dădeam fuga la ușă, să privesc afară.
Așa au trecut orele. Au apărut stelele. Și luna plină. Dar tata, nu. În seara aceea nu m-am rugat; am dat un ordin.
Într-un târziu, ne-am dezbrăcat și ne-am strecurat în așternuturi. Am jucat un joc. Ne-am prefăcut că tata nu se dusese acasă la un prieten, ci fusese chemat departe cu treburi, unele foarte importante. Ne-am spus noapte bună și toată lumea s-a prefăcut că doarme.
Am rămas trează toată noaptea, cu urechile ciulite, și îmi imaginez că pașii tatălui meu, pe care mă străduiam să îi aud pe drum, erau, de fapt, bătăile inimii mele.
A venit dimineața, și tata tot nu se întorsese. Mama s-a dus la brutărie să spună că era bolnavă și trebuia să meargă la doctor. I s-a dat liber în ziua aceea și o trimitere la doctor. Ea s-a întors acasă și am stat de veghe împreună.
Toată ziua am așteptat, privind cu rândul pe geam. Ce așteptăm? am vrut să întreb. De ce nu facem ceva? Dar pe chipul împietrit al mamei vedeam ceva care mă făcea să îmi înfrânez întrebările și lacrimile.

După-amiaza nordică, mohorâtă se stingea, când am zărit o siluetă gârbovită apropiindu-se de colibă. l-am dat un ghiont mamei. Nici uneia dintre noi nu-i venea să se uite; era cu siguranță cineva care aducea vești proaste. Ușa s-a deschis și era tata. Abia l-am recunoscut. Ochii îi erau afundați, pe chipul alb ca zăpada siberiană, și mâinile îi tremurau violent.
– Tată! am exclamat, dând să mă reped spre el. Ce s-a întâmplat?
Mama m-a tras înapoi.
– Ce importanță are ce s-a întâmplat? Tata e aici, asta-i tot ce contează.
– Zahăr...? a cerut tata, cu glas pierit.
Da, aveam ceva. Strângeam zahărul pentru urgențe, pentru momentele de oboseală extremă, disperare sau slăbiciune cauzată de boală, când am fi avut nevoie să mai prindem un pic de vlagă.
Tata a luat o linguriță de zahăr și un pahar cu apă, dar, cu mâna lui tremurândă, l-a vărsat. Apoi s-a întins în pat și a închis ochii.
– Totul e în regulă, a murmurat el. O să vă spun mai târziu.
A ațipit imediat și a dormit multe ore, în vreme ce noi toți ne-am înghesuit pe patul familiei Kaftal. În seara aceea, printr-un consens nedeclarat, nu am folosit plita surorilor; nimeni nu voia să înfrunte chipurile lor posace sau riscul unor întrebări din partea lor (până acum, rămăseseră la fel

de taciturne ca de obicei, fără să spună nimic, fără să întrebe nimic); pe lângă asta, pentru prima dată, nu ne era foame. Am păstrat lampa aprinsă, arzând prețiosul ulei, și l-am vegheat pe tata.
Într-un final s-a trezit, iar mama i-a dat o altă linguriță de zahăr și niște pâine. Mâinile îi tremurau încă.
Apoi a început să vorbească. Un agent NKVD, temuta poliție secretă, venise la el de dimineață și îl condusese la biroul lor. Știam că au birouri separate de cele ale poliției locale? Nu, nu știam, dar, punând întrebarea astfel, tata părea să sugereze că această separare sporea puterea și teroarea rezervei lor.
– Luminile acelea..., a zis, acoperindu-și ochii cu degetele răschirate, asemenea lumini... M-am așezat în fața lor... și au vorbit... și au vorbit... întrebări... întrebări... ore și ore... au făcut cu rândul... nu s-au oprit o clipă... Nu mi-am închipuit nicicând că vocea omului ar putea fi o armă atât de bună... fără oprire... douăzeci și patru de ore?... Nu știu... poate mai mult... am pierdut noțiunea timpului... am pierdut...
Vocea i-a pierit.
– Ce? a întrebat mama. Ce voiau?
– Nu o să vă vină să credeți. A clătinat din cap, de parcă nici lui nu-i venea a crede. Voiau să devin spion.

– Spion?
De pe buzele noastre, cuvântul s-a desprins ca un șuierat.
– Voiau să-i spionez pe toți polonezii din sat și să relatez despre activitățile lor. Care activități? am întrebat eu. Cu ce altceva credeți că ne ocupăm, în afară de a încerca să rămânem întregi, trup și suflet? Activități? Sunteți nebuni?
– Așa le-ai spus, Samuel? a întrebat mama, îngrozită.
– Chiar așa. Le-am spus că activitățile noastre sunt acelea de a ne hrăni familiile, de a ne încălzi, de a ne feri de furtunile de afară. Așa am vorbit, Raya. Eu. Nu-mi venea să-mi cred urechilor că aveam curajul să vorbesc în felul acesta cu cei din poliția secretă. Nici acum nu-mi vine să cred că nu m-au împușcat, nu-mi vine să cred că sunt aici…
– Ba da, ești aici, tată, ești aici…
– O să te cred pe cuvânt, *lalinka*… Am așteptat să continue. Într-un final, a spus: Am plâns. Ca un copil. Pentru prima dată după ani întregi. Asta după toate amenințările lor – deportare și Dumnezeu mai știe ce. Am plâns când încercau să mă cumpere. Mâncare. O casă mai bună. Țigări. Am pus capul pe masă și i-am implorat să se oprească. Le-am zis nu, refuz să îmi spionez prietenii, le-am spus că mai bine mă împușcă…

L-am îmbrățișat. Eram mândră, tare mândră de tatăl meu. Și îmi era foarte teamă pentru el. Aveau, oare, să se întoarcă după el?

CAPITOLUL 10

Într-un loc ca acela, o asemenea întrebare devine o umbră perpetuă.

Dar dinspre sud a început să urce, deși cu o încetineală agonizantă, un vânticel care amintea de venirea iminentă a primăverii și mi s-a permis să mă întorc la școală.

Copiii s-au adunat în jurul meu: până și în Siberia, nimic nu îl putea transforma pe copilul cel mai ignorat într-un erou al zilei mai sigur decât un picior sau o mână ruptă, sau o boală lungă. De ce suferisem? De tifos? Gripă? Pneumonie? Scarlatină? întrebau ei veseli și au fost cam dezamăgiți că nu fusese decât bronșită, deși păreau oarecum mulțumiți că supraviețuisem. Numai Svetlana continua să se comporte ca și cum ei i-ar fi convenit de minune o boală fatală și se arăta extrem de nerăbdătoare față de incapacitatea mea de a recupera toate lecțiile pierdute.

Începeam să mă simt tot mai puțin ca o străină, începeam să simt că aproape – dar doar aproape – aparțineam locului. Îmi plăcea ironia situației micuței capitaliste care se alătura corului micilor ei tovarăși, cântând „Internaționala“... „Sculați, voi, oropsiți ai vieții, voi, osândiți la foame, sus!...“ Cântam la fel de tare și de pătimaș ca toți ceilalți...

„Rob cu rob să ne unim... Internaționala prin noi s-o făurim“ și ridicam pumnul odată cu ceilalți. Se cânta mult în cor la întruniri, dar, din păcate, cele mai multe erau cântece politice, și nu clasice. Dar cântatul laolaltă cu alții îmi sporea sentimentul de apartenență. Însă între noi, după întruniri, cântam cântece care ne făceau mai mare plăcere, cântecele populare rusești fiind preferatele tuturor.

Știrea că un film *american* urma să vină la Rubțovsk ne-a stârnit o mare emoție. Filmele rusești (chiar și cele mai bune) erau în regulă, dar nimic nu se compara cu un film american. Toată lumea voia să meargă. Era subiectul zilei. Te duci? Nu te duci? Când te duci? Cu cine te duci?

Două fete m-au invitat să merg cu ele.

Eram peste poate de fericită. Tânjeam după o invitație pe care să o accept – orice fel de invitație era binevenită – și mai tânjeam să văd filmul. Cât costă? am întrebat. Patru ruble, mi s-a spus.

– Patru ruble! a exclamat mama. O grămadă de bani.

Mi-a pierit tot entuziasmul și am simțit cum amenință să-mi scape un vaiet enorm. Mi l-am reprimat și mi-am luat o înfățișare tragică. S-a întrunit consiliul de familie.

– Omul nu poate trăi numai cu pâine, a zis bunica mea cea iubitoare de distracție.

– Tocmai asta este ideea, s-a arătat de acord mama, caustică. Patru ruble pentru o bucată de carne…?
– Asta numești tu *carne?*
Bunica începea să se supere. Tata, marele pacificator, a intervenit:
– Copilul trebuie să se ducă la film.
– *Trebuie?* a întrebat mama, ba chiar și bunica a părut surprinsă.
– *Trebuie,* a repetat tata și a refuzat să dezvolte, lăsând puternica impresie că la mijloc era soarta tuturor deportaților polonezi, apoi mi-a zâmbit pe la spatele lor.
Cinematograful, pe care acum îl vedeam ca pe o clădire foarte frumoasă, mică și albă, se afla în spatele pieței, aproape de un părculeț care, din cine știe ce motiv, era ignorat de copiii din Rubțovsk. Poate pentru că era locul de adunare al adulților. Dar în seara aceasta, șiruri-șiruri de copii se îndreptau spre el ca să vadă filmul.
Sala de spectacol era plină de copii care țipau; nu erau prezenți profesori, ci numai adulții obișnuiți, ale căror apeluri la liniște nu contau.
Lumina s-a făcut mai mică (aici era electricitate, desigur, pe care o vedeam pentru prima oară de la plecarea din Wilno), toată lumea s-a liniștit și a așteptat cu mare atenție.
Filmul era *Mătușa lui Charley* cu Jack Benny – subtitrat în rusă – și am râs în hohote. Însă

mi se părea ciudat să mă aflu în această sală sărăcăcioasă din Siberia și să privesc un film clasic în limba engleză, făcut la Hollywood. Mergând spre casă prin întuneric, înconjurată de stepa imensă, întretăiată de urme ale zăpezii care începea să se topească, Jack Benny mi se părea mai prezent decât oricine, țopăind cu peruca lui ridicolă, iar scenele din Oxford, mai reale decât orice.
Filmul ne-a ajuns o vreme îndelungată; l-am discutat și l-am rediscutat până când n-a mai rămas nici o scenă necomentată. Iar asta mi-a dat un mai mare sentiment de apartenență, care începea să mi se pară mai seducător decât o burtă plină. O zi în care eram invitată la un joc de domino sau de șotron era pentru mine o zi mare, care mă făcea să explodez de dorința de a-i povesti totul bunicii.
Nu aveam o prietenă apropiată căreia să îi spun secretele mele și cu care să mă joc. După toate regulile, prietena mea cea mai bună ar fi trebuit să fie Svetlana. Dar ea nu vedea lucrurile așa.
La început, am crezut că e o snoabă. Tatăl ei era directorul fermei de lapte și, prin urmare, membru al clasei superioare. Trăiau într-o casă albă, curată, cu perdele la geamuri și aveau lapte și ouă în fiecare zi. Mergeam la ea acasă să iau manualele, dar nu eram niciodată invitată să rămân. După cum remarcasem, copiii „grangurilor“

preferau să rămână între ei și credeam că Svetlana nu voia să aibă ca prietenă o amărâtă de deportată, temându-se că asta ar putea să o detroneze din poziția de regină a stupului.
Dar, puțin câte puțin, am văzut că nu era snoabă, că era destul de prietenoasă cu alți copii mult mai puțin norocoși decât ea. De ce nu și cu mine?
Răspunsul mi-a fost șoptit la ureche ca un secret pe care trebuia să-l păstrez dacă voiam să trăiesc. Informatoarea, o altă fată din clasa mea, mi-a șoptit că Svetlana mă invidia – nu pentru trecutul meu ca de basm, ci, dintre toate lucrurile, pentru codițele mele lungi, nu prea curate. Întrucât îmi doream să trăiesc, mi-am folosit toată voința de care eram capabilă ca să nu îi spun Svetlanei ce muncă grea era să îmi păstrez codițele lungi cât de cât curate. Nu aveam aproape niciodată săpun, iar apa caldă era o problemă când atât de mulți oameni trebuiau să folosească plita și când nu erau destui tăciuni.
Am păstrat secretul, dar am început campania de a-i convinge pe ai mei să îmi taie codițele. Abordarea directă nu a funcționat.
– Te rog să-mi tai codițele, am rugat-o pe mama.
Mama a replicat cu un „Nu!“ ferm, de genul celor care puneau capăt oricărei discuții.

Ce anume reprezentau codițele mele pentru mama pe atunci, nu știu. Am continuat să o bat la cap; ea a rămas fermă pe poziții. Mă scărpinam în cap ostentativ; îmi mușcam capetele cozilor; mă prefăceam că mirosul lor mi se pare dezgustător.
– Întotdeauna ai avut părul lung, mi-a zis mama.
– Toate fetele au părul scurt.
– Cel mai bun motiv ca să-ți păstrezi părul lung.
– Dar...
– Dar tu ești tu și ele sunt ele.
– Nu vreau să fiu eu, vreau să fiu ca ele. Nu înțelegi.
Poate că, într-adevăr, nu înțelegea. Dar cel mai probabil o rănea gândul că fiica ei era gata să renunțe la bogata tradiție din care provenea numai ca să fixeze un capăt de pod în acest tărâm al exilului, acest tărâm complet străin.
– Esther!
Exclamația ei conținea deopotrivă durere și uluială.
Mi-am acoperit urechile. Începuse lupta dintre generații.
– O să le tai singură, am amenințat eu, cu o atitudine neobișnuit de rebelă. Și va fi foarte urât...
Am izbucnit în lacrimi, mai mult de tulburare și de frustrare. Nu îi păsa nimănui

că aveam nevoie de o prietenă bună, că aveam nevoie să simt că aparțin acestui loc?
– Mai vorbim despre asta mâine, a zis mama, rar.
În seara următoare, mama mi-a zis scurt că avea de gând să îmi taie părul, dar asta pentru că nu aveam săpun, nu dintr-un alt motiv, și cu siguranță nu pentru că voiam să arăt la fel ca toată lumea. Înțelegeam? O, da, am asigurat-o pe mama, nemaiîncăpându-mi în piele de fericire și blagoslovind în secret lipsa săpunului.
Anya a oferit foarfeca, iar toți ceilalți, sfaturi. Nu prea scurt… un pic mai scurt… atenție la ureche…
– Asta e…
Mama a lăsat foarfeca jos. Părea gata să izbucnească în plâns când a adunat codițele tăiate în mână.
– Vreau să văd…
Anya a ridicat oglinda și, când m-am văzut, mi-a pierit veselia. Arătam ca o sperietoare.
– Cu un pic de apă fierbinte și o perie…, a zis bunica, cu un glas deloc optimist.
În cele din urmă, tata a fost cel care aproape că m-a convins că arătam absolut minunat, așa că abia așteptam să merg la școală în dimineața următoare. Judecata finală avea să fie dată de colegele mele, mai ales de Svetlana. A funcționat. Trecusem printr-un rit de inițiere. De bine, de rău, devenisem una dintre ele.

– Hei, proasto..., a strigat un băiat când am ratat mingea pe care a aruncat-o spre mine.
Începeam să fiu fericită. Într-o bună zi, când hainele mele aveau să se zdrențuiască de tot, speram să fiu atât de norocoasă încât să port haine la fel ca ale lor. Dacă eram foarte norocoasă, puteam chiar să am o jachetă verde matlasată, o pufoaică.
Pe drum către casa Svetlanei, i-am mărturisit această dorință secretă. Pentru prima oară, m-a invitat să rămân la ea. Am mâncat semințe de floarea-soarelui, scuipând cojile, până ne-au acoperit bărbia.
Acum aveam o prietenă bună.
Îmi venea să mor de fericire.

CAPITOLUL 11

A venit și primăvara, primăvara delicată a stepei siberiene.
Dar este imposibil să mă gândesc la delicata primăvară siberiană, fără să-mi amintesc mai întâi de noroaiele groase. Din cauza ploilor de primăvară și a dezghețului, stepa devenise un ocean de noroi, iar traversarea lui semăna cu înaintarea printr-un râu de melasă, până la genunchi. Dacă nu aveai norocul să deții o pereche de *sapogi*, frumoasele cizme din piele înalte până la genunchi, pe care le purtau cei înstăriți, dacă nu aveai decât aceeași pereche veche de pantofi de școală sau chiar cizmele din piele de ren și energia necesară pentru a scoate piciorul de pe fundul acestui noroi, cel mai

adesea trebuia să te oprești pentru a vâna pantoful rămas în urmă. Orice purtai, prindea o crustă de noroi care trebuia spartă după fiecare drum. În timp ce mie mi se părea oarecum haios, mama era de altă părere; drumul de acasă la brutărie și înapoi îi solicita mai multă energie decât cea de care dispunea. Spunea că de multe ori, epuizată fiind, rămânea nemișcată, cu ambele picioare îngropate în noroi, gândindu-se că numai o macara ar putea să o scoată de acolo.

Cu sau fără noroi, în pofida Siberiei, odată cu venirea primăverii, mă înveselisem. Aveam o prietenă cu care să șușotesc și să flecăresc; jucam leapșa și șotron – lucru posibil datorită unei porțiuni mai puțin noroioase din curtea școlii – și, împreună cu celelalte fete, urmăream pasiunea băieților pentru guguștiuci. Creșterea guguștiucilor era una din preocupările lor preferate, iar ademenirea păsărilor celorlalți părea să fie principalul scop al acestei activități.

Eu și Svetlana învățam împreună și ne completam una pe alta: ea mă ajuta cu idei la teme. Deși îmi plăcuse întotdeauna învățătura, mersul la școală în Siberia devenise pentru mine o călătorie zilnică spre paradis. Drumul de întoarcere nu era la fel. Ultima zi de școală a fost o zi tristă pentru mine.

De îndată ce s-a terminat școala, am început să lucrăm pe parcela noastră de cartofi, pregătindu-ne pentru iarna ce avea să vină.
Guvernul alocase parcele individuale de pământ la marginea satului, unde duceam cartofiori pe care îi plantam cu speranța că vor produce o recoltă nouă.
Rezultatul era departe de a fi sigur, cu acel pământ neînduplecat. La primele ore ale dimineții ieșeam cu lopeți și saci de cartofi pentru a ne lupta cu acest pământ, a-l îmbuna și a-l lucra. Orice am fi produs aici ne aparținea, un lucru de care merita să ne amintim când ne durea spatele și ni se bășica pielea în bătaia soarelui. Iar puținul pe care îl producea pământul ne aparținea cu adevărat. Nu se fura de pe parcelele de cartofi nepăzite și neprotejate. Având în vedere burțile goale ale tuturor, acest grad de onestitate era uluitor.
Odată cu apropierea verii, coliba devenise extrem de sufocantă, dăunătorii se înmulțiseră insuportabil de mult și, în consecință, spiritele se încingeau repede – ne sărea ușor țandăra și nouă, și gazdelor, și băiețelului. La urma urmei, zece ființe trăiau laolaltă în acest cuptor mizerabil.
Tata a decis să inspecteze posibilitatea de a ne găsi o nouă locuință. În partea de nord a satului se aflau câteva colibe dărăpănate, părăsite. Părăsite cu un motiv: nu exista nici un fel de încălzire, nici podele și nici

geamuri la ferestre. Dar erau goale. Tata a mers la responsabilul administrației locative a satului și a întrebat dacă ni s-ar putea acorda privilegiul de a ocupa una din aceste colibe.

La momentul acela începeau să se construiască fabrici în Rubțovsk – printre ele, o imensă fabrică de tractoare – și, odată cu ele, a venit un val mare de imigranți dinspre Rusia europeană, ingineri, tehnicieni de toate felurile și muncitori. Pentru a-i găzdui pe acești oameni, s-au ridicat clădiri noi și mari în apropierea fabricilor și pe lângă colibe. Sectorul în care s-au construit acestea a devenit cunoscut sub numele *novostroika,* ceea ce înseamnă clădiri noi. Mie, aceste clădiri mi se păreau culmea frumuseții și a confortului. Erau zugrăvite în alb, galben și un verde-deschis, aveau podele, iar unele apartamente aveau chiar și băi, dar acestea erau numai pentru șefii din fabrici.

În mod miraculos, ni s-a dat voie să ne mutăm într-una din colibele goale, așa că eram, în sfârșit, singuri! Familia Kaftal a ales să rămână la cele două surori. Fatalmente, șapte oameni care erau, practic, tovarăși de pat au ajuns să se calce pe nervi.

Iar pentru mine, coliba aceea mică și deplorabilă a devenit o casă de vis. În fiecare zi, după ce lucram parcela cu cartofi, mă duceam și făceam curățenie, după puterile

mele. Strângeam bălegar, îl amestecam cu lut și fie înlocuiam unele dintre cărămizile vechi, pătrățoase, din perete, fie le reparam. Tata a făcut rost de var de pe șantier și am zugrăvit pereții. Iar pe undeva am găsit și geamuri.

Înainte de a putea acoperi podeaua cu un strat nou de lut, a trebuit să săpăm o pivniță. Pentru că era imposibil să împiedicăm înghețul cartofilor într-o pivniță exterioară, am săpat una în mijlocul camerei noastre. Tata a găsit câțiva bușteni tăiați prin *novostroika* și a acoperit deschizătura cu ei. Întrucât bușteniii rotunzi erau încă acoperiți cu coajă, dădeau podelei un aspect straniu, dar nu conta: aveam propria casă și propria plită, una exterioară, pe care tata o construise din cărămizi, unde puteam să ne pregătim micile turte din făină și supa fără să ne așteptăm rândul – și fără sfaturi de mai mult sau mai puțin folos, mai bine sau mai puțin binevenite.

În primăvara aceea, mama aflase că exista în sat un lucru minunat, numit baie publică, sau *bania*, iar cea mai mare dorință a ei era să ajungă acolo. Dacă mâncam ceva mai puțin timp de o săptămână sau două, ca să strângem bani pentru acest răsfăț? Nu-i așa că ar fi un lucru divin să ne simțim curați înainte de a ne muta în noua noastră casă?

Bania se află într-o clădire mică cu două intrări, una pentru bărbați și una pentru

femei. Am descoperit că mama nu era singura femeie pasionată de curățenie: coada era lungă; așteptarea avea să dureze cel puțin câteva ore. Am așteptat.

Bania era alcătuită din două încăperi; una avea bănci din piatră și robinete de-a lungul pereților. Cealaltă era o cameră cu aburi, un fel de saună rudimentară, unde se foloseau nuiele, după moda finlandeză, cu care oamenii se spălau și își stimulau circulația.

Ni s-a repartizat un ungher pentru haine și, pentru că urma să folosim încăperea cu robinetele, ni s-a dat un lighean și o bucată de piatră ponce. Ne-am umplut ligheanele de la robinet, ne-am așezat pe o bancă din piatră și ne-am frecat pielea cu sârg. Apa era fierbinte. Mama era încântată. Acum eram gata să ne mutăm.

În fața colibei, se afla o parcelă mică de pământ pe care nu părea să o folosească nimeni. Cu cartofii noștri și câteva semințe de roșii și de porumb dăruite de Svetlana, am transformat parcela într-o mică grădină de legume.

Planurile pe care eu și bunica le făceam pentru această grădină ne aminteau inevitabil de bunicul și de grădina noastră din Wilno. Cu ochii în lacrimi, bunica îmi testa memoria. Îmi aminteam ce spunea bunicul despre irișii? Dar despre panseluțe? Îmi aminteam de tufele de liliac?

Da, îmi aminteam totul. Îmi aminteam cu exactitate unde spunea bunicul că trebuie plantată fiecare floare.
Îmi aminteam de premiul de cincizeci de groși pe care îl primea în fiecare săptămână copilul care avea cele mai arătoase flori? Da, îmi aminteam.
– Foarte bine, a zis bunica, ridicând capul; era mândră de mine. Trecusem testul. Și nu vei uita niciodată?
– Nu voi uita niciodată.
– Foarte bine.
Acum, amintirea mea avea să fie respectată, părea ea să spună; urma să devină arhiva trecutului ei mult iubit.
– Putem planta câteva flori? m-am interesat eu.
Bunica era o realistă care trăia în viitor la fel de mult pe cât trăia în trecut; nu, nu puteam, căci aveam nevoie de fiecare centimetru pătrat pentru a cultiva mâncare.
În această lume a lipsurilor, deținerea până și a celui mai obișnuit, sau aparent inutil, element era un subiect de conversație. Așa mi-a spus Svetlana că tatăl ei obținuse o cantitate mare de tifon medical. (Cum și de ce nu știu, și nici nu mi-a păsat să întreb.) M-a întrebat dacă vreau și eu. I-am răspuns că da; îl puteam folosi pentru perdele.
– Perdele din tifon alb de spital, Esther?
– O să vezi, i-am spus eu pe un ton misterios.

Am început să pun deoparte cojile de ceapă și am rugat-o pe Svetlana să facă la fel. La școală, învățaserăm că, fierte în apă, cojile de ceapă elimină un pigment galben care poate fi folosit ca vopsea. Svetlana fie uitase lucrul acesta, fie nu simțea nevoia să își amintească asemenea lucruri. M-a întrebat ce aveam de gând, dar i-am zis că e secret.
După ce am adunat un morman mare de coji de ceapă, le-am fiert până când apa s-a transformat într-o vopsea lichidă, de o culoare spălăcită. Am înmuiat tifonul în apa aceasta, l-am lăsat câteva ore și, spre încântarea mea, a funcționat. Tifonul avea acum o frumoasă nuanță gălbuie. L-am întins și l-am uscat la soare, iar apoi am făcut din el perdele. Pentru că nu puteam face rost de vergele, am prins tifonul în cuișoare și am fost foarte mândră de rezultat. Cu toții au fost de acord că perdelele erau foarte frumoase și tocmai lucrul de care avea nevoie căsuța noastră.
Coliba era divină. Mâncam când voiam, dormeam când voiam, noaptea stăteam afară și priveam cerul siberian, unde era mereu câte ceva de văzut. Chiar și mama părea să își recapete ceva din energia ei vitală.
Era prea frumos ca să dureze.
Într-o zi, responsabilul administrației locative a satului a venit la noi în colibă, pe când eram singură, și mi-a zis că de a doua zi

urma să primim un chiriaș în gazdă, indiferent dacă doream unul sau nu.
– Pe cine? am întrebat eu.
– Pe Vania, vagabondul.
– Pe Vania, vagabondul...?
Eram îngrozită.
Fusesem educată să nu insult niciodată pe nimeni, dar toată lumea îl striga pe ologul acesta „Vania vagabondul". Era cerșetorul satului și oamenii spuneau că fură. Iar acum, vagabondul acesta urma să locuiască cu noi? La Wilno văzusem mulți cerșetori. De fiecare dată când îi vedeam, eram oripilată. Unde mâncau? Se spălau vreodată? Și, cel mai important lucru, unde se duceau noaptea? Unde dormeau? Mă cutremura gândul la ei. Unul dintre aceștia urma să locuiască acum împreună cu noi.
Când le-am dat vestea părinților mei, au fost la fel de uluiți ca mine.
– Vania, vagabondul? a întrebat tata.
L-am asigurat că înțelesesem corect.
Mama a tușit. Un semnal că îi dezaproba limbajul. Vania nu trebuia numit vagabond. Mie – și poate și tatei – dojana care a urmat mi s-a părut inoportună, așa cum ar fi corectarea unei greșeli de gramatică făcute de un om care îți spune că i-a luat foc casa. Dojana a continuat: lui Vania nu puteam să îi spunem nici măcar Vania. Cu siguranță avea un nume adevărat. Trebuia să ne prezentăm ca de obicei etc. Poate că bărbatul

acesta avea un motiv pentru care cerșea. Nu ești de acord, Samuel?
Tata nu doar că era de acord, dar după ce fusese dojenit, a continuat prin a-mi reaminti că nu trebuie să judecăm oamenii după aparențe etc. etc.
Foindu-mă nerăbdătoare de pe un picior pe celălalt, am ascultat tot ce au avut de spus, dar eu, una, nu voiam să știu decât că Vania, vagabondul, urma să locuiască cu noi și nu eram doar îngrozită, ci și revoltată.
Poate că responsabilul administrației locative a satului se va răzgândi, mi-am spus eu.
În seara următoare, Vania, vagabondul, se afla în pragul ușii noastre deschise.
– Pot să intru?
– Sigur că da, a zis mama, ridicându-se.
– Bună… seara, a venit replica nesigură a lui Vania.
În ciuda politețurilor, acest spectru înalt, numai piele și os, îmbrăcat în haine împuțite, cu părul negru stufos și o barbă încâlcită, rămânea în ochii mei un vagabond. Dar am simțit privirea mamei ațintită asupra mea.
– Bună seara, am zis, făcând un pas în față, dar ținându-mi mâinile rigide de-o parte și de alta a trupului. Numele meu este Esther Rudomin. Pe dumneavoastră cum vă cheamă?

– Vania. Ochii lui adânciți în orbite au trecut în grabă de la mama la tata și înapoi la mine. Numele meu este Ivan Petrovici, copila mea, s-a corectat el, iar în ochi i-a licărit o scăpărare micuță.
– Bun-venit în casa noastră, Ivan Petrovici! a spus tatăl meu.
Bunica mea, care urmărise această scenă mai mult sau mai puțin ghemuită în patul ei, a vorbit pentru prima dată.
– Bine ai venit! a murmurat ea.
– Vă mulțumesc, vă mulțumesc. Unde să-mi las bastonul? Dar geanta aceasta?
Geanta era o boccea murdară și zdrențăroasă.
Nimeni nu se gândise la chestiunea aceasta.
Într-o cameră mică, cu o deschizătură în centru și trei colțuri deja ocupate de paturi, răspunsul evident era cel de-al patrulea colț. Dar intenția noastră fusese să construim o sobă pentru iarnă în colțul acela.
– Nu-i nimic, vom face soba mai mică, a zis mama, răspunzând protestelor noastre nerostite și arătând către colț. Poate facem rost de niște lemn pentru un *nari*, ca ale noastre.
– Vă rog, nu vă faceți griji pentru mine! Mă voi simți foarte bine și așa, a zis el, cu un zâmbet ușor ironic. Vă cer iertare pentru deranj. Tihna dumneavoastră…
Vedeam că părinții și bunica mea erau la fel de impresionați ca mine de limbajul și

accentul lui: omul acesta nu era un analfabet.
Folosindu-se cu dexteritate de bastonul său, a șontâcăit până în colț, pe singurul lui picior. Acolo s-a întins pe podea și, punându-și capul pe boccea, a zis că vrea să se odihnească.
A fost un moment stânjenitor. Era încă devreme; ce trebuia să facem acum? Să stăm pe loc și să îl privim pe străinul acesta cum se odihnea?
– Vă rog, a zis el cu ochii închiși, copila se poate juca, sau cânta, poate face orice îi place. Când sunt obosit, dorm, iar când dorm, dorm somnul celor duși pe cealaltă lume.
– Vă mulțumesc, am zis eu.
Și nu glumeam. Viața alături de un vagabond urma să fie mai agreabilă decât traiul alături de fostele noastre proprietărese, care ne reduceau mereu la tăcere, și pe mine, și pe băiețel.
Transformarea din cerșetorul satului în Ivan Petrovici nu s-a petrecut peste noapte – nici în mintea mea și nici în realitate. La început a rămas o figură obscură, venită din lumea întunecată a proscrișilor, a celor fără acoperiș și fără prieteni. Pleca foarte devreme în fiecare dimineață, iar când se întorcea seara, se ducea direct în colțul său – nu că ar fi putut să meargă în alt loc. Vorbea foarte puțin, clefăia bucățelele de

mâncare pe care le avea și se culca. Dar înainte de a mânca, întotdeauna îmi oferea și mie din ceea ce avea – uneori un morcov proaspăt, alteori o sfeclă. În schimb, părinții mei îi ofereau întotdeauna de mâncare, dar el refuza mereu. Pe de altă parte, eu acceptam bucățica de morcov sau de sfeclă, pentru că nu voiam să-l jignesc. În ultima vreme, mama își schimbase părerea despre eticheta în privința prețioasei hrane: când cineva îți oferă ceva de mâncare, iei o bucățică mică, dacă îți imaginezi că asta e tot ce are, dar nu refuzi; nu este politicos.

După câteva săptămâni, s-a produs, treptat, transformarea: a început să ni se alăture la masă, împărțind cu noi ceea ce avea. Dacă găteam cartofi, puneam și morcovul lui și numeam mâncarea tocăniță de legume. Dacă avea o sfeclă albă, o fierbeam până ce se făcea pastă și o întindeam pe pâine, în loc de gem.

Apoi a început să vorbească. Ivan Petrovici era un cizmar din Ucraina, un bărbat care își cunoștea meseria și care citise multe cărți. Dar vorbise prea mult sau fără băgare de seamă sau fusese prost înțeles. Nu a aflat niciodată de ce fusese trimis la închisoare în Siberia; o asemenea informație se considerase a fi de prisos. Iar când fusese eliberat, nu mai avea decât un singur picior și așa și-a croit drum din sat în sat, cerșind.

După o vreme, a început să se spele, ceea ce ne-a făcut mai multă plăcere decât este politicos să spun. Și să își pieptene barba. Și să se poarte cu demnitate. A devenit Ivan Petrovici – cel puțin pentru moment.
La început, când a venit în casa noastră, am fost obiectul curiozității tuturor: Cum e să ai un vagabond în casă? Fură? Cum vorbești cu un vagabond? El cum ți se adresează? Nu mori de frică?
Dar pe măsură ce Ivan Petrovici a început să se privească altfel, la fel au făcut și sătenii. Devenea tot mai puțin un vagabond și tot mai mult una din numeroasele persoane exilate în vasta stepă siberiană.
Într-o zi a dispărut. A plecat ca de obicei în zori, și de atunci nimeni nu l-a mai văzut vreodată pe Ivan Petrovici, căruia înainte i se spunea Vania, vagabondul.

CAPITOLUL 12

A doua vară petrecută în Siberia a fost călduroasă și aridă, iar soarele a pârjolit parcela plantată cu cartofi până nu a mai rămas nimic. Am încercat să salvăm mica parcelă cu porumb și roșii de lângă coliba noastră, cărând apă tocmai de la râu. Ne-am rugat pentru ploaie, dar a fost o secetă cumplită în vara aceea.
A fost și tifos. Tata a reușit să facă rost de hârtie pentru muște, pe care a atârnat-o prin colibă și de care ne feream tot timpul; fierbeam fiecare picătură de apă pe care o

foloseam. Știam că oamenii mureau cu sutele. Eram îngrozită.
Tot aceasta a fost vara în care, mergând la cinematograful din sat, am văzut-o de patru ori pe Deanna Durbin în filmul *O sută de bărbați și o fată*. Realizarea aceasta nu era de natură să-mi creeze vreun renume printre cinefili, dar pentru a obține cele șaisprezece ruble necesare, meniul nostru a devenit mai auster ca niciodată. Orice părere aveau despre această extravaganță a mea, părinții mei nu mi-au spus nimic; încă o dată, trebuie să fi înțeles cât de mistuitor era acest tip de foame.
În vara aceea, Deanna Durbin a fost supereroina noastră. Eu, Svetlana și celelalte fete vorbeam despre ea cu orele. Îi cântam cântecele și discutam despre zâmbetul ei, despre mersul ei, despre coafura ei. Dar de cele mai multe ori vorbeam despre hainele ei; după sfârșitul războiul, urma să ne îmbrăcăm la fel ca Deanna Durbin. Cum anume avea să se întâmple una ca asta în Rubțovsk, nu ne păsa; este adevărat, nici înainte de război nu prea se găseau haine, dar... Noi continuam să visăm și să cântăm cântecele domnișoarei Durbin, iar când în sfârșit ne săturam de ele, Svetlana, care cânta la balalaică și avea o voce minunată, ne cânta cântece rusești. În scurtă vreme, le-am învățat și pe acestea, iar noi două cântam ore în șir.

Duminica, de-a lungul întregului an, oricând o permitea vremea – iar uneori chiar și atunci când nu o permitea – noi, toți copiii, aveam de îndeplinit o obligație ciudată. Ne adunam pe un șantier – nu conta care – și căram cărămizi de colo-colo cu roaba, le descărcam și apoi le încărcam din nou. Motivul practic rămânea neclar. După câte înțelegeam, această activitate era un exercițiu de patriotism – ne aduceam contribuția la efortul de război.

În timpul verii, noi, copiii, ajutam și la fermele colective din apropiere, plivind parcelele de cartofi și câmpurile de porumb și făcând tot felul de alte treburi mărunte. Ne petreceam o parte a săptămânii în felul acesta. Ne ardea soarele, munca era grea, ne plângeam toți, dar ne și plăcea. Eram împreună.

A venit septembrie, s-a mai domolit căldura extremă și nici frigul aprig nu se instalase încă; numai cu vântul ne luptam. Am scos cartofii, iar recolta noastră era teribil de sărăcăcioasă. Doar câteva găleți de cartofi mici și verzui. Porumbul era bun, dar puțin. Iar roșiile le mâncaserăm în timpul verii. În lunga iarnă ce ni se așternea în față aveam să facem foamea și nu discutam problema supraviețuirii. Ne rugam doar.

Într-o zi a venit la ușa noastră poștașul. Pe atunci, sacul lui nu era deloc greu; din cauza războiului, a masivelor deportări, după care

noile domicilii ale oamenilor rămâneau învăluite în mister, dar și din cauza izolării satului, nimeni nu primea multe scrisori. În timp ce poștașul trecea prin sat în uniforma lui de o culoare nedefinită, de câte ori se oprea la câte o colibă, oamenii care locuiau acolo deveneau ținta curiozității celorlalți: cine primise o scrisoare? De la cine? În legătură cu ce?

Cât despre noi, primiserăm o singură scrisoare de la sosirea noastră în Siberia. Era de la unchiul Ben din America, căruia mama îi scrisese cu o firavă speranță că misiva va ajunge cumva la el. Scrisoarea lui fusese scurtă, plină de bunăvoință, iar în plic se găsea o bancnotă de cincizeci de doiari, pe care tata a schimbat-o la bancă pe două sute cincizeci de ruble. Dar banii aceștia nu puteau fi folosiți în magazinele de stat. Singurul loc unde puteau fi folosiți era pe piața liberă, de unde cu aceste două sute cincizeci de ruble am putut cumpăra numai o sută de grame de unt, două găleți de cartofi și un sac cu făină. Mama i-a mulțumit unchiului și i-a spus să nu ne mai trimită bani, pentru că aici nu valorau practic nimic, pe când ea știa bine că, în America, cincizeci de dolari însemna o sumă frumușică.

Această a doua scrisoare era adresată tatălui meu și venise într-un plic alb, lunguieț. L-am examinat cu atenție, de parcă ar fi fost

un obiect provenit de la o altă civilizație. Am simțit un vânt nefast sufiând prin colibă.
Teama și curiozitatea îmi sporeau în timp ce așteptam ca tata să se întoarcă și să deschidă scrisoarea; ba chiar am fost pe punctul de a o deschide eu însămi o dată sau de două ori.
– O scrisoare pentru *mine*? a reacționat tata, la fel de uimit.
A deschis plicul și a scos din el o foaie lungă de hârtie. I-am privit chipul în timp ce citea: a pălit și arăta din nou la fel ca în dimineața în care am fost deportați – îmbătrânit și înfrânt.
– Ce este, tată? Ce este? am strigat eu, îngrozită.
Citind și recitind scrisoarea, tata s-a așezat pe patul lui.
Nu putea înfrunta ideea de a-mi spune ce scria și, cu un efort inutil de a mă liniști, murmura vorbe absurde... nu-i nimic, nimic... totul va fi în regulă.
Într-un final, am scos de la el adevărul teribil: i se ordona să plece pe front, pentru a lucra într-o brigadă de muncitori. *Pe front!* Deodată, cel mai mare dintre toate războaiele, cu bombardamentele sale, cu bătăliile și răniții și morții săi, acest război care, în ciuda exilului nostru – sau poate din cauza lui –, păruse până atunci ireal, ajungea în pragul ușii noastre. Adevărat, până și la Rubțovsk și până și la mine se auzise de luptele feroce care se purtau între

armata rusă și cea germană și că nemții îi împingeau pe ruși înapoi spre Volga. Dar nu vedeam ziare și rareori ascultam radioul. Acum, războiul pătrunsese în casa noastră.
– *Lalinka!* a exclamat tata, întinzând o mână spre mine.
Pesemne că pe chipul meu se citea o suferință teribilă.
– Nu!
– *Lalinka,* trebuie să fim curajoși. Vino la mine…
– Nu! Nu vreau să fiu curajoasă. M-am săturat să fiu curajoasă. Tată, *te rog,* nu te duce, *te rog*, tată…
– Ai crescut atât de mult, *lalinka* mea, gătești, faci curat, mergi la piață, iar acum, vrei să mai crești un pic? Doar un pic? Destul cât să le ajuți pe mama și pe bunica în această perioadă?
– Dar suntem singure aici, în Siberia, tată, iar bunicul…
– Șșt! Unde e bunica? Ar putea intra în orice clipă.
Știa unde este. Ne prefăceam cu toții că bunica nu se mai ducea pe câmp ca să îl plângă singură pe bunicul. Iar acum avea să îl plângă și pe tata?
M-am repezit la el și mi-am îngropat capul în umărul lui. El m-a legănat fără să spună nici un cuvânt.
Mama a plâns. Ea nu plângea ușor și, când a plâns la auzul acestei vești, mi s-au

confirmat cele mai rele temeri: pentru noi, vestea aceasta era tragică.
Era rândul meu să o liniștesc pe mama. M-am dus la ea; stătea pe pat plângând, i-am pus capul pe umărul meu și am mângâiat-o pe păr. I-am spus că totul va fi bine, că tata nu va fi plecat multă vreme, că îi vom scrie des și că el ne va răspunde. Mă jucam de-a adultul, ca și când i-aș fi șoptit vorbele acelea unei păpuși.
Mama a ridicat capul și s-a uitat la mine, iar tata s-a apropiat și a sărutat-o pe obraz.
– Nu te îngrijora, Raya, a zis el. Eu nu voi păți nimic, și nici voi. Ești puternică, Raya, puternică. Tu vei avea grijă de copilul nostru. Și de tine însăți. Și de mama... Vei avea grijă să-i fie bine și ei...
Mama a încuviințat din cap.
Am stat pe pat, strânși unul în altul în tăcere, epuizați deopotrivă de emoțiile exprimate, dar și de cele reținute.
Așa ne-a găsit bunica atunci când a intrat. A primit vestea ca și cum nu ar fi existat disperare, degradare umană, tragedie, personală sau nu, dincolo de puterea ei de a înțelege, de a face față. Dincolo de întrebările pe care tânguirea ei le scosese la suprafață pe câmp, în după-amiaza aceea.
Uitându-se spre mine, a zis:
– Astea nu sunt treburi pentru copii.
A doua zi, tata s-a dus la autorități să primească noi instrucțiuni. I s-a spus că va fi

trimis într-o brigadă de muncă pe linia frontului. Dar mai întâi avea să facă instrucție împreună cu un grup numeros, într-un oraș mare din Siberia.
Optimismul tatei a preluat controlul: până când va ajunge pe front, războiul se va termina; de pe front, va pleca direct în Polonia, de unde va trimite după noi.
Mama s-a abținut să zică ceva, dar în privirea ei se citea teama că și-ar putea pierde mințile.
În ziua dinaintea plecării lui, mama nu s-a dus la serviciu. În zorii zilei au plecat împreună la parcela cu cartofi, să vadă dacă nu cumva, printr-un miracol, apăruseră cartofi noi, sau dacă rămăsese vreunul necules. Până la parcela aceea era un drum lung, iar mama, care suferea de sciatică, a avut un atac atât de grav, încât nu a mai putut merge până acasă și au dormit pe pământ, lângă parcelă, în noaptea aceea.
Dacă în alte părți ale lumii, soții și tații care plecau la război își petreceau ultimele ore acasă, discutând cu soțiile lor despre treburile gospodăriei, deportații din Siberia aveau un singur subiect de discutat – hrana. În cazul nostru, problema hranei era extrem de gravă. În pivniță nu mai aveam mâncare decât pentru două luni, în nici un caz pentru întreaga iarnă.
Dar golul din pântecele noastre avea să fie o nimica toată prin comparație cu golul din

colibă, lăsat de plecarea tatei.
Ziua în care tata a plecat a fost cea mai proastă zi din întreaga mea viață. Am petrecut-o plângând. Am rămas întinsă în pat și am plâns fără încetare. Nici chiar Siberia nu fusese în stare să stingă dragostea de viață a tatălui meu – farmecul și veselia lui. În Siberia, mă încălzisem de multe ori la această lumină puternică.
Mama l-a condus singură pe tata, fără bunica și fără mine. Bunica a ieșit pe câmp, iar eu am rămas în colibă, tot plângând.

CAPITOLUL 13

După plecarea tatei, viața în coliba noastră a fost, într-adevăr, atât de tristă pe cât ne așteptam să fie. Sărmana mama, care altădată, într-o altă vreme, într-o altă lume, era mereu gata să râdă, să privească viața cu umor, ba chiar să se desfete cu absurditatea sa, încerca să ne-o reamintească pentru binele nostru, al bunicii și al meu, încerca să-i țină locul tatei, dar era prea obosită, prea îngrijorată că nu aveam de mâncare și nici cum să încălzim coliba. Pe măsură ce vântul toamnei se făcea tot mai rece, grămada de lemne părea să descrească sub ochii noștri. De unde aveam să facem rost de bani pentru lemne? Pentru a trage cât mai mult de rezerva de lemne, ardeam și bălegar uscat, care nu mirosea chiar atât de rău pe cât ți-ai putea imagina.

Un lucru se poate spune despre problemele din Siberia: nu erau niciodată puține și nu erau niciodată izolate. La școală i-am auzit pe câțiva dintre copii vorbind despre lipsa de combustibil și că ar îngheța de frig dacă nu ar fi...

– Dacă nu ar fi ce? am întrebat eu, apropiindu-mă de ei.

Au început să se agite, aruncând priviri viclene în jur, apoi s-au dat mai aproape, șoptindu-mi că voi afla dacă merg cu ei la noapte.

– Dar putem să avem încredere în ea? a întrebat unul dintre ei, cântărindu-mă din priviri.

Cum onoarea premerge prudența, i-am asigurat indignată că puteau să aibă încredere în mine, înainte de a pune cea mai importantă întrebare: în legătură cu ce?

Așa se face că, într-o noapte fără lună, m-am trezit că fac parte dintr-un mic detașament de copii echipați cu câte un sac din pânză groasă, care furau bucățele de cărbune căzute pe șinele de cale ferată. Ceilalți copii păreau niște infractori înrăiți, privind totul ca pe un joc, dar eu, nici dacă aș fi jefuit o bancă, nu m-aș fi simțit mai vinovată sau mai înspăimântată. La fiecare sunet pe care îl auzeam răzbătând prin întuneric, simțeam brațul brutal al legii frângându-mi spinarea fragilă. *Să furi în Siberia?* Dacă Siberia era locul unde erau exilați hoții, exista un loc

chiar mai rău pentru hoții siberieni? Dar Dumnezeu? Ce avea să-mi facă pentru că I-am încălcat porunca?
Însă am continuat să-mi umplu sacul.
Când șeful nostru – un băiat de doisprezece ani, cu toate atributele unui cercetaș – ne-a transmis ordinul să ne oprim, am simțit o ușurare enormă. Însă de scurtă durată. Ne opriserăm din furat cărbuni numai pentru a putea fura *struciki*. *Struciki* însemna talaș, pe care trebuia să îl furăm de la depozitul de cherestea.
– Ah, vă mulțumesc foarte mult, dar cărbunele e de ajuns, am zis eu, pregătindu-mă să mă despart de complicii mei.
– Nu mai fi așa fricoasă. Vino cu noi.
Furișându-mă spre casă prin satul întunecat, cu sacul plin de cărbuni și *struciki*, mă îngrijora mai mult pedeapsa decât delictul. Însă deja îmi simțeam degetele încălzindu-se la focul pe care urma să îl facem cu prada aceasta.
Când mama și bunica m-au întrebat de unde făcusem rost de cărbuni și *struciki*, le-am zis scurt:
– Nu întrebați.
Ele au schimbat o privire și un zâmbet complice, aceste două femei a căror conduită morală nu le permitea să ia nici măcar o fărâmă de pâine care ar fi aparținut altcuiva. La Wilno.

În scurtă vreme, am descoperit că nu erau doar grupuri de copii, dar și adulți care cercetau șinele și depozitul de cherestea în căutare de cărbuni și *struciki*, iar eu am mers de multe ori cu ei la furat. Dar nu mi-a făcut niciodată plăcere; întotdeauna îmi era frică și mă simțeam vinovată.

În plus, furtul nu este pe gustul cuiva care se agață încă de mândria sa. Mama mi-a spus că, după spusele cuiva, mergeam prin sat cu capul sus, de parcă aș fi fost copilul unuia dintre conducători, și nu o sărmană deportată. Și? I-am amintit mamei că atunci când era nevoită să traverseze satul în picioarele goale, se ascundea când vedea pe cineva cunoscut care venea din cealaltă direcție. Ea a ridicat din umeri.

– Prin urmare, suntem amândouă mândre... Deocamdată...

În timpul acelor prime săptămâni după plecarea tatei, nimic nu m-a putut face să uit de dor – nici măcar mersul la furat. În fiecare zi așteptam zadarnic o scrisoare; în mintea mea, aceeași întrebare, mereu: îl voi mai vedea vreodată pe tata?

Mama a venit acasă într-o seară, cu o față mai sălbatică și mai îngrijorată decât de obicei. Vreo șase colegi de muncă rămăseseră acasă, cu simptome de gripă comună. Trei dintre ei erau morți. Muriseră în trei zile.

– De ce aduci acasă asemenea povești îngrozitoare? a vrut să știe bunica, aruncându-mi o privire cu coada ochiului.
– Pentru că nu vreau ca Esther sau dumneata să muriți de gripă! a replicat mama.
Apoi ne-a spus că ne aflăm în mijlocul unei epidemii severe, că oamenii picau ca muștele și că trebuia să ne luăm toate măsurile de precauție posibile. Cum, a vrut ea să știe, nu ni se spusese despre asta la școală? Nu fuseserăm avertizați? Chiar a doua zi dimineață am aflat că un copil își pierduse ambii părinți în decurs de douăzeci și patru de ore.
La teroare nu devii imun. Acum, eram de-a dreptul îngrozită că puteam să o pierd pe mama, sau pe bunica, sau pe amândouă. Ele nu s-au îmbolnăvit, dar eu da. Când mama a văzut că am febră – și, ca mai toate mamele, știa ce temperatură am fără ajutorul unui termometru –, a ajuns în pragul isteriei, într-o stare în care nu aveam să o mai văd vreodată. Era cuprinsă de o isterie mută, tremura toată, pălise și avea o privire sălbatică. Din fericire, nu am avut o formă periculoasă. Doctorița a venit să mă vadă o dată și ne-a impresionat să remarcăm cât de obosită și de trasă la față era. Pe chip i se citeau greutățile gestionării unei epidemii de o asemenea amploare fără suficienți doctori sau medicamente. I se promisese însă că, datorită afluxului de muncitori, va primi în

scurtă vreme o infirmerie mai bine echipată și poate un coleg sau doi. În scurtă vreme? Poate că nu destul de scurtă.
Deși nu eram grav bolnavă, tot a trebuit să stau la pat câteva săptămâni. Și în timp ce zăceam, încercam să surprind venirea poștașului. Dar nu a venit.
Viața îmi părea peste măsură de tristă și lipsită de bucurie și nu făceam efortul de a-mi ascunde părerea față de mama. Într-o seară, m-a privit lung multă vreme, parcă spunându-și: ce să mă fac cu această sărmană făptură? Și, pe loc, a hotărât ce să facă.
– O să dăm o petrecere de ziua ta, o petrecere adevărată!
Vai, mi-am zis eu, a înnebunit mama. O petrecere în Siberia? Aici, în coliba asta? Uitasem aproape cu desăvârșire că există zile de naștere.
Ziua mea de naștere este la sfârșitul lui octombrie, în aceeași zi în care părinții mei își aniversau căsătoria. Acasă fusese mereu o ocazie veselă. Pregătirile făceau parte din distracția acelei zile. Săptămâni întregi, mama și bucătăreasa coceau prăjituri și biscuiți, făceau bomboane, umpleau casa cu arome delicioase de deserturi care mai de care. Iar eu și Miss Rachel făceam gulere plisate și pălării din hârtie aurie; tăiam și lipeam coli de hârtie creponată, realizând tot felul de decorațiuni – cartonașe pentru

locurile de la masă, coșulețe pentru alune și bomboane, flori și câte altele – făcându-le de fiecare dată un pic mai elaborate decât în anul dinainte, pe măsură ce degetele mele deveneau mai îndemânatice. La fiecare zi de naștere, eu eram Regina, iar vărul meu Salik, care își serba aniversarea în aceeași zi, era Regele. La petrecerea noastră veneau câte cincizeci de copii, iar atracția după-amiezii era întotdeauna filmul cu Charlie Chaplin pe care tata îl închiria împreună cu un proiector.

Seara, mama și tata organizau propria lor petrecere și, după ce mă băgau în pat cu acele sărutări speciale pe care părinții le dau copiilor de ziua lor de naștere, adormeam în sunetul râsetelor lor, cu siguranța neștirbită că trăiam în cea mai bună dintre toate lumile posibile.

Cea de-a douăsprezecea zi de naștere am sărbătorit-o într-o colibă din chirpici, în inima Siberiei.

Cu multă nesăbuință, mama a folosit aproape toți cartofii pe care îi aveam în pivniță (cartofi care ne așteptam să ne ajungă cel puțin încă o lună) pentru a face o cratiță enormă de gulaș.

Au venit doamna Kaftal, Karl și Anya, doamna Marșak și Boris. Mai erau una sau două persoane pe care mama le cunoscuse la talcioc și alți prieteni din comunitatea deportaților polonezi.

Au adus daruri: un măr, o bucată de carne, o sfeclă roșie și o pungă mare cu semințe de floarea-soarelui; daruri minunate, apreciate din toată inima.
Pentru că ne lipseau lemnele, am stat cu paltoanele pe noi, așezați pe paturi. Cum nu aveam destule farfurii și linguri, am mâncat gulașul pe rând. Mi-au cântat „La mulți ani!“, și adulții au pălăvrăgit, în timp ce eu ascultam, iar Boris a adormit.
Toată lumea a spus că a fost o petrecere minunată și așa a și fost. După ce s-a terminat, eu, mama și bunica am rămas să discutăm, așa cum fac întotdeauna oamenii la finalul unei petreceri. „Nu-i așa că Anya arăta minunat?“, „Cred că le-a plăcut gulașul“, „Un pic cam prea sărat, poate…“
Dar, mai târziu, am rămas tăcute. Mama s-a întins pe patul ei, cu ochii închiși, dar nu a adormit. Eu și bunica i-am dat câte o sărutare, făcându-i urări de bine cu ocazia aniversării căsătoriei.
Unde era tata? Unde era restul familiei noastre? Măcar de am fi rămas cu toții laolaltă aici, în Siberia. Numai Dumnezeu știa ce se petrecea cu ei în teritoriul ocupat de germani, auzisem spunându-se în șoaptă. Noi, cel puțin, eram în viață.
Când mama a deschis ochii, ca și când mi-ar fi citit gândurile, a spus:
– Am râs astăzi. Ne-am bucurat de un măr și o bucată de carne… Viața merge mai

departe. Într-o zi ne va fi mai bine. Ne va fi mai bine, Esther, așa să știi.

CAPITOLUL 14

Tata dispăruse într-un loc de necunoscut, cu o adresă ciudată. Din nu știu ce motiv – poate același care te face să dorești să privești apropierea avionului, a vaporului sau a trenului care îl aduce acasă pe cel drag –, și eu voiam să îl văd pe poștaș aducând prima scrisoare de la tata, să îl văd oprindu-se o dată în fața casei noastre, să fiu eu cea în mâna căreia este depusă scrisoarea.

Dar nu a fost să fie așa. Scrisoarea a sosit pe când noi eram plecate, iar poștașul a aruncat-o pe pământ, nepăsător.

Scrisoarea era menită atât pentru ochii cenzorului, cât și pentru ai noștri. Ne spunea foarte puține despre tata și nimic despre locul unde se afla și ce făcea, în afară de faptul că nu era încă în apropierea frontului. Cu scrisul lui frumos, ne asigura că totul va fi bine și că, dacă ajunge în sat un nou film cu Deanna Durbin, *lalinka* să învețe toate cântecele și să i le cânte la întoarcerea acasă, că nu trebuia să ne facem griji, să nu ne facem griji, să nu ne facem griji... Tata încerca să fie vesel și optimist.

Au trecut multe săptămâni până când am primit din nou vești de la el.

Voiam să rup o pagină din cartea veche de școală pe care o foloseam acum ca să îmi fac

temele – scriind printre rândurile tipărite, așa cum făceam și cu ziarele – și să îi scriu imediat tatei, dar mama, înțeleaptă, mi-a amintit de caracterul coleric al profesorului meu, iar bunica a zis că nu se făcea ca tata să primească o scrisoare de acasă pe hârtie veche. Dar hârtie nu se găsea de cumpărat nicăieri, chiar dacă aveai bani, așa că în cele din urmă i-am scris tatei printre rândurile unui ziar vechi. Am scris cu litere cât puteam de mici.

Mama și bunica adunau toate informațiile despre război pe care le puteau afla, oricât de nesemnificative, iar cel mai adesea le auzeau la talcioc. Cea mai mare dorință a noastră era ca războiul să se termine înainte ca tata să fie trimis aproape de front. Dar veștile de pe front erau foarte proaste. Oraș după oraș din partea europeană a Rusiei era atacat de germani, iar poveștile despre atrocitățile comise de ei ajungeau până în satul nostru.

Mama și bunica nu mai încercau să-și ascundă de mine îngrijorarea profundă cu privire la ceilalți membri ai familiei. Ne rugam pentru binele lor. De multe ori, mama își exprima cu voce tare – și trebuie să o fi făcut de nenumărate ori și în mintea ei – regretul că în dimineața aceea, la Wilno, nu le spusese soldaților ruși că bărbatul care bătuse la ușă era fratele ei. Ar fi fost aici cu noi, în siguranță, spunea ea, torturată de acest gând. În zilele acelea, mama începuse,

după cum ne-a spus mai târziu, să aibă presimțiri îngrozitoare despre soarta mătușilor, unchilor și a verilor mei, presimțiri care o făceau să țipe în somn și pe care nu le putea suporta când era trează.
Cartofii din pivniță nu ne mai ajungeau decât pentru o săptămână și nu ne mai rămăsese decât o bancnotă de treizeci de ruble, de care trebuia să tragem o lună întreagă.
Suma de cinci ruble trebuia plătită urgent pentru prânzul pe care îl primeam la școală, prânz alcătuit dintr-o felie de pâine și o bucată de brânză dacă și când se putea, și, pentru că altă variantă nu exista, mama a fost nevoită să îmi dea bancnota de treizeci de ruble. M-a avertizat să o păzesc cu prețul vieții – ceea ce nu era defel o exagerare – și m-a implorat să socotesc restul cu atenție (mie, doi cu doi nu îmi dădea întotdeauna patru).
– Să nu uiți, mi-a reamintit ea deși nu era nevoie, că banii aceștia sunt tot ce mai avem pentru restul lunii.
Apoi, parcă pentru a mă îndemna să țin seama de avertismentul ei, mi-a zis că odată cu rația de pâine, de data aceasta s-ar putea să primim chiar și niște zahăr. Era o ispită care îmi lăsa gura apă. La momentul acela, pentru mine, raiul însemna să avem toată pâinea din lume și tot zahărul pe care mi-l puteam îndesa în gură. Pâinea proaspătă –

de preferință albă – și zahărul deveniseră mai atrăgătoare decât prăjiturile, biscuiții și ciocolata.
Am plecat la școală în dimineața aceea, strângând în mână bancnota de treizeci de ruble, așa cum îmi spusese mama, gata să o apăr cu prețul vieții. O lăsam din mână doar când trebuia să scriu și să citesc; atunci o băgam în buzunar.
Când a venit ora să ne aliniem pentru prânz, am băgat mâna în buzunar, în căutarea banilor. Acolo am dat de un gol pe care l-am simțit înăuntrul stomacului meu gol. Am început să caut. În pupitru. Printre cărți. În pupitrele celorlalți. Printre cărțile lor. M-am târât în genunchi prin toată clasa. Nu se poate, îmi ziceam, voi găsi banii, nu vom muri de foame. M-am dus la toți cei din școală, inclusiv la profesori, și am întrebat dacă n-au văzut cumva o bancnotă de treizeci de ruble.
Nimeni nu o văzuse. Banii dispăruseră și, odată cu ei, pâinea noastră pe o lună întreagă.
Mi se făcuse rău de disperare, dar îmi era și frică. Mama nu se supăra des pe mine, dar când o făcea, era covârșitor. Toate greșelile mele din trecut își pierdeau importanța, devenind niște fapte mărunte prin comparație cu pierderea acestor bani. Pur și simplu nu voiam să mă întorc acasă, așa că am tras de timp cât de mult am putut. Am

mers prin sat încercând să găsesc o modalitate de a înlocui banii… sau de a face rost de pâine. Aveam niște năzăriri disperate. După ce descoperisem că nu eram o hoață pricepută, mă întrebam dacă m-aș descurca mai bine ca cerșetoare. În cele din urmă, nu am mai avut ce face: a trebuit să mă duc acasă.

Era foarte târziu și mama era foarte îngrijorată. De ce întârziasem? Pățisem ceva?

– Nu vreau să spun. Te poți supăra pe mine cât vrei. Nu știu ce să spun. Și nu știu ce s-a întâmplat. Nu știu. Nu știu.

Vocea a început să-mi tremure și dinții să-mi clănțăne. Nu plângeam. Mă cutremuram din cap până-n picioare. Nu era o reacție calculată; era inevitabilă.

Într-o clipă, mama și bunica au început să se agite în jurul meu: pentru numele lui Dumnezeu, care era problema? Îmi era rău? Cu siguranță nu se putuse întâmpla ceva de o asemenea gravitate, încât să mă comport în felul acesta.

– Dar s-a întâmplat! am strigat eu. S-a întâmplat! Cele treizeci de ruble… au dispărut…

Am suferit o criză de isterie spectaculoasă, plângeam și mi se tăia răsuflarea.

Au rămas nemișcate timp de un minut sau două, încercând să accepte cea mai recentă dintre nenorocirile noastre.

M-am trezit în brațele mamei, iar ea îmi mângâia părul.
– Ah, draga mea, am pierdut noi mai multe în viața asta decât o bancnotă de treizeci de ruble. Nu mai plânge și nu mai tremura. Totul va fi bine.
Bunica se dusese la oala cu supă foarte apoasă, care constituia cina noastră din seara aceea.
– O cană bună de supă, Esther…
– Nu, nu. Nu pot mânca nici acum și niciodată. Nu mai avem nimic de mâncare toată luna…
Era gata să mă las din nou pradă isteriei.
Dar atunci, mama a început să vorbească – mie, bunicii și ei înseși, sunt sigură. Luând locul tatei, ne-a asigurat că totul va fi bine: nu vom muri de foame, doar aveam prieteni, nu-i așa? (Eu și bunica am încuviințat din cap, deși știam că, pentru mama, a cere cuiva până și o coajă de pâine era de neimaginat.)
Vom găsi ceva de vânzare.
Apoi a tăcut.
Vânzarea alimentelor cumpărate de la magazinul de stat pe piața liberă era ilegală și se pedepsea sever, așa se zvonea. Când a luat de pe masă bucata de pâine care ne rămăsese, știam ce-i trece prin minte.
– Mă ocup eu, mamă.
– Nu, nu tu…
Ne-am tot contrazis, dar, oricât de înspăimântată era, ca și mine de altfel, am

stabilit că voi încerca eu să vând pâinea a doua zi.
– Înainte să plece, tata ne-a spus că noi suntem femei puternice și că ne vom descurca fără el, a zis mama. Așa vom face. A pus o mână pe capul meu. Dar vei fi foarte atentă, Esther, așa-i?
A doua zi, după orele de școală, m-am dus la piață cu bucata noastră de pâine. Am dus-o ascunsă sub haină, la fel ca femeile care duceau pâinea la biserică să fie binecuvântată. Începeam să mă pricep tot mai bine la viclenii și nu am fost prinsă. Am vândut bucata de pâine pe douăzeci de ruble, ceea ce ne-a redus pierderea la zece ruble.
Fie că mă inspirase faptul că mama mă inclusese printre femeile puternice care aveau să se descurce, fie că eram înspăimântată de perspectiva înfometării, aceea a fost ziua în care am hotărât că, într-un fel sau altul, trebuia să câștig și eu câteva ruble.
După cină, am așteptat ca bunica să-și termine manichiura – un proces care mi s-a părut interminabil – și să se întindă pe salteaua din paie, pe care până și trupul ei mic și plăpând începuse să facă cocoloașe. Când am auzit micile șuierături astmatice care îi însoțeau somnul tulburat, i-am făcut semn mamei că vreau să discut cu ea. Vorbindu-i despre intenția mea de a încerca să câștig bani, priveam chipul încă frumos,

dar pustiit al mamei, în așteptarea laudelor care sigur mi se cuveneau, pentru spiritul meu întreprinzător. Dar chipul mamei rămânea straniu de opac.
– Ce s-a întâmplat? am întrebat eu, vizibil descurajată.
Apoi, ca și cum îmi pleda cazul dinaintea unei instanțe nepământești, ea a murmurat așa:
– Are numai doisprezece ani, ajută în gospodărie ca o bătrânică, studiază ca un învățat talmudic, cară cărămizi de colo până colo… l s-a tăiat răsuflarea. Nu. Deja e prea mult. Esther, nu poți face nimic în plus, nimic din ceea ce aș îngădui. Tu învață bine la școală, este tot ce îți cer. După cum merg lucrurile, vei avea nevoie de cât mai multă educație. Cât despre restul… lasă rublele în seama mea.
– Dar, mamă…
– Esther! Te rog, nu în seara asta. În seara asta nu am putere pentru „Dar, mamă…“
– Dar pot tricota și broda, nu-i așa? Tu și Miss Rachel m-ați învățat, îți amintești?
Mama a schițat o strâmbătură din buze.
– Desigur. Toate îndemânările elegante…
– Vezi, pot să mă folosesc de ele aici, ca să fac niște bani.
Mama însă era convinsă că, oricât de primitivă era viața aici, toate femeile din Rubțovsk știau să tricoteze la fel de bine ca mine.

– Dar putem întreba, nu-i așa? Tu întreabă-le pe prietenele tale și o să le întreb și eu pe ale mele. Vom răspândi vestea.
Pentru mine, să răspândesc vestea însemna să recunosc față de prietenele mele că aveam mare nevoie de o slujbă, că nu aveam destulă mâncare pentru toată iarna. Pe măsură ce foamea creștea, îmi scădea mândria și la fel se întâmpla și cu prețul – deși se pare că încă îmi țineam capul cât se poate de sus. Prețul a coborât de la „câteva“ ruble la un pic de lapte sau o cană de făină sau câțiva cartofi. Dar clienți tot nu erau. Mama avea dreptate; toate femeile din Rubțovsk știau să tricoteze și nu aveau nevoie de mine.
Renunțasem la orice speranță când, într-o după-amiază târzie, o tânără a venit la coliba noastră. Avea niște lână albă: aș fi putut să tricotez un pulover pentru fetița ei?
Dar puteam oare? Aflată, în sfârșit, în fața unui client adevărat, eram atât de agitată, încât abia am izbutit să vorbesc.
– Nu știți să tricotați? am întrebat-o, mai degrabă cu neîncredere decât cu spirit întreprinzător.
– Ba da, a zis ea.
– Atunci…?
A ridicat mâna dreaptă și, spre groaza mea, am văzut că îi lipsea cea mai mare parte din ea. Mi-am ferit repede privirea. Nici mama, care se gândea la toate, nu întrevăzuse o asemenea posibilitate.

Femeia mi-a arătat lâna – abia dacă era destulă ca să faci din ea un pulover pentru un pitic – și a spus că puloverul trebuia să fie o surpriză pentru fetița ei care nu se simțea bine.
– Nu pot plăti mult.
Un gând cumplit începea să mă bântuie: se cuvenea, oare, să primesc ceva de la o sărmană infirmă?
– ... dar am o vacă. Ar fi destul un litru de lapte și poate o găleată de cartofi?
Lapte? Și cartofi? Gândul supărător a dispărut pe dată. Eram încântată.
– Ar putea să fie gata înainte de Anul Nou? m-a întrebat.
– A, da, am asigurat-o pe doamnă, deși nu știam prea bine cum o să reușesc, cu tot ce mai aveam de făcut.
– Fetița mea va fi așa de fericită, a zis doamna.
Vor fi două fetițe fericite, mi-am zis eu.
Mama era uluită și, după cum mi-am dat seama mai târziu, încântată. Mi-a arătat cum să încep puloverul. Am fost nevoită să îl desfac de o mie de ori înainte de a mă apuca serios de lucru. Munceam la el în fiecare minut pe care îl aveam la dispoziție și până târziu în noapte. Lumina din colibă era foarte slabă. Aveam o lampă mică cu kerosen, dar atât de puțin combustibil, încât țineam fitilul cât de scurt posibil. În plus, lampa trebuia să stea pe singura noastră

masă, care însă nu era destul de aproape de sobă încât să-mi țină degetele calde. Ca să fie destul de agile pentru tricotat, trebuia tot timpul să sar de pe scaun și să le încălzesc la sobă. Dar cumva am terminat puloverul și l-am călcat atentă, cu un fier împrumutat de la Anya, care cu siguranță suferise de foame numai ca să și-l cumpere.
Clienta mea m-a întâmpinat cu căldură și mi-a spus că trebuie să fac cunoștință cu fiica ei. Cum mi se spusese numai că fiica ei „nu se simțea bine", nu am fost pregătită s-o văd pe făptura aceea cu chipul schimonosit și palid, care stătea în capul oaselor în pat și se holba la mine într-un fel foarte ciudat, cu ochii mijiți și răsucind din cap într-o parte și în alta.
După câteva cuvinte poticnite – fetița vorbea cu o voce slabă –, mama ei m-a condus afară.
– Fetița mea își pierde vederea și nu putem face nimic să împiedicăm orbirea. Mă bucur că ai făcut un pulover atât de frumos. O să fie fericită de câte ori îl va purta.
Mi-a dat laptele și cartofii, iar eu m-am întors acasă mândră de mine.
În seara aceea, în timp ce ne ospătam cu laptele și cartofii câștigați, vedeam înaintea mea un viitor luminos, cu clienți care se aliniau în fața colibei noastre, pentru a-mi oferi de lucru.

– Se vede că-i fiica tatălui ei, de un optimism nedezmințit, a zis mama, clătinând din cap.
– Ceea ce nu-i rău, a replicat bunica. Dacă nu ar fi fost optimistă, am mai bea noi acum acest lapte și am mai mânca acești cartofi?
Mama nu a răspuns, dar mi-am dat seama că se întreba câte alte femei infirme trăiau în micul nostru sat.
Într-adevăr, a trecut multă vreme până să fac rost de o nouă clientă și, întrucât nopțile erau prea reci pentru a merge la furat, combustibilul devenise o problemă foarte gravă.
Eu și mama ne uitam la cele câteva lemne rămase, încercând, parcă, să le vrăjim din priviri ca să se multiplice.
– Ce ne facem, mamă?
A rămas tăcută o vreme îndelungată. Apoi a sărit în picioare și s-a uitat cu atenție la bușteniii care acopereau podeaua pivniței.
– Bușteniii ăștia sunt mai lungi decât e nevoie. O să le tăiem capetele, asta vom face.
– Dar nu avem destulă putere...
– Cum nu? Nu avem nevoie decât de un fierăstrău.
Am început să chicotesc.
– Ce e așa amuzant?
– Nu știu. Să tai cu fierăstrăul o parte din casă pentru a face cald înăuntru mi se pare amuzant.
Mama a început și ea să râdă.
– Tata ar crede că am înnebunit, am zis eu.

– Ba nu. Ar fi mândru de noi…
Am împrumutat un fierăstrău de la Svetlana, a cărei casă părea nu doar un corn al abundenței, ci și un adevărat bazar prin comparație cu a noastră.
Suflând și pufăind și cu mișcări incredibil de stângace, eu și mama ne-am pus pe treabă cu fierăstrăul. Privindu-ne, bunica scotea câte un țipăt:
– Ai grijă la picior! Mâna! Vai, Doamne! Opriți-vă! Mai bine să murim de frig decât…
A fost muncă grea, iar lemnul astfel câștigat abia ne-a ajutat să ne încălzim coliba timp de o săptămână.
Mama s-a întins pe patul ei, simțindu-și trupul greu, din pricina mușchilor dureroși și a proastei dispoziții.
– Poate… poate ar trebui să-l întrebăm pe unchiul Yozia dacă știe de unde putem să obținem câteva lemne, a zis ea.
Unchiul lui Yozia și soția sa, Zaya, erau noii noștri prieteni, pe care mama îi cunoscuse la talcioc. El era inginer, iar ea, profesoară de pian, și veniseră în Siberia din Harkov, când fusese construită fabrica de tractoare, în urmă cu un an sau doi. A fost dragoste la prima vedere. Unchiul Yozia avea cele mai frumoase mâini pe care le-am văzut vreodată la un bărbat. În familia noastră, unde snobismul cerea să fii cărturar sau poet, văzusem cum ochii adulților se îndreaptă instinctiv către mâinile unui bărbat. Ideea că

un ticălos ar putea avea mâini de artist nu-mi trecuse niciodată prin cap. Dar sensibilitatea pe care o trădau acele mâini era confirmată de chipul lui simpatic și blând, un chip în care se reflecta seninătatea, precum și de surâsul lui – accentuat de faptul că un ochi îi fugea ușor –, toate dându-i aerul unui bărbat care ascunde în mânecă o glumă bună.
Și Zaya. Fața veselă și rotundă a Zayei, cu ochii verzi și sclipitori, era un felinar magic, care transforma o colibă întunecoasă și urât mirositoare într-un loc plin de lumină.
Da, îi îndrăgeam nespus.
Faptul că se împrieteniseră cu niște deportați polonezi mai spunea ceva despre ei. Pentru că Yozia și Zaya, deși erau evrei, aparțineau unui alt grup social în sat. Exista așa numita „societate", grupuri de oameni care se asociau numai între ei și rareori se amestecau cu ceilalți. Întrucât veniseră odată cu fabrica de tractoare din Rusia europeană, aparțineau elitei. Locuiau într-una din casele albe, „frumoase", unde aveau un apartament cu două camere și o baie!
Ne-au oferit cu bucurie multe lucruri – mâncare, o baie adevărată –, dar mama a refuzat întotdeauna cu politețe. Învăluită în mândria ei, mama era o femeie greu de ajutat.
– De ce? o întrebam eu, furioasă și uimită, când refuza, de pildă, o bucată suculentă de

carne oferită de ei.
– Nu vrem ca prietenia noastră să le fie o povară.
Dar eu mă întrebam față de cine poți să îți manifești generozitatea, dacă vrei să fii generos? Numai față de cei care n-au nevoie de ea? Mi se părea foarte greu de priceput.
La un singur lucru nu fusese în stare să reziste mama: Zaya, care renunțase să mai încerce să împartă ceva cu mama, a lăsat să cadă o bucată de săpun pe masa noastră, cu o neglijență prefăcută, chiar în clipa în care se pregătea să plece. Reacția mamei a fost instantanee și extremă: a apucat săpunul ca și cum avea să ne schimbe tot cursul vieții, iar ochii i-au lucit plini de lacrimi, strângându-l la piept.
– Săpun!
Unchiul Yozia și-a lăsat capul pe spate și a râs.
– E adevărat ce se spune, nu există tiran mai mare decât o femeie al cărui inamic este un fir de praf.
– N-ai decât să râzi, a zis mama, începând și ea să râdă, dar după ce faci o baie bună și îmbraci haine curate, poți să înfrunți orice – până și spânzurătoarea.
Cu mama păzind folosirea săpunului ca un avar, în seara aceea, ea, bunica și cu mine am simțit prima atingere a apei cu săpun pe pielea noastră, după acea dimineață de iunie care ni se părea că fusese cu secole în urmă!

Săpunul era mai bun decât lutul și decât piatra ponce. Ne-am spălat gângurind de plăcere.
Dar bucata aceea de săpun a fost singurul lucru pe care mama l-a acceptat de la Zaya și unchiul Yozia. Când și-a exprimat intenția de a-l întreba pe unchiul Yozia de unde puteam face rost de lemne (și nicidecum de a-i cere *lui*), recunoscând că aveam nevoie urgentă, am înțeles că eram într-o situație disperată.
– Și nu ar trebui să-i cerem să le spună prietenilor săi că eu pot tricota? am întrebat, încercând să exploatez momentul de slăbiciune al mamei.
– Nu! a răspuns ea scurt. Nu i-ar plăcea. Crede că ai deja prea multe răspunderi. Își face griji pentru tine. I se pare că nu arăți bine. Nu vreau să-i spun că primești comenzi pentru articole de tricotat. I-ar fi milă de noi. Nu vrem mila lor, Esther. Numai prietenia lor…
– Dar, mamă…
– Dumnezeule mare, din nou „dar…“?
– Mamă, să ceri de lucru nu înseamnă să ceri milă. Chiar tu ai spus asta, tu însăți. Nu se cade să fii mândru de munca pe care o faci?
– Tu și cu întrebările tale, a spus mama, cu un surâs. De data asta se întâmplă să ai dreptate. Dar…
Am râs.
– Mamă, și tu spui „dar“…

– Dar hai să așteptăm, a zis mama, un pic sfioasă. Să nu-i spunem nimic unchiului Yozia despre faptul că tricotezi, deocamdată. Hai să... hai să... Esther, ce zici de femeia aceea frumoasă pe care o vedem tot timpul prin sat?
– Cea despre care ziceai că seamănă cu Anna Karenina?
– Da. Ce ar fi să-i spunem ei că tricotezi?
Am privit-o pe mama cu o uluire nedisimulată.
– Dar, mamă, ea e o străină! Nu te înțeleg...
Mama a rămas tăcută.
– Nici eu nu mă înțeleg, a zis după câtva timp. Doar că... tocmai pentru că este o străină, o persoană complet necunoscută și care trăiește într-o lume necunoscută...

CAPITOLUL 15

Am aflat că numele ei era Maria Nikolaevna, că fugise din Leningradul invadat de germani și că soțul ei era un înalt ofițer militar. (Talciocul devenise ziarul nostru, aducându-ne ultimele știri de pe front și tot felul de bârfe.)
Într-o duminică vântoasă, când pe bolta imensă a cerului atârnau nori grei ce anunțau iminenta furtună, oamenii din talcioc se ocupau de trocurile lor cu acea disperare pe care o năștea mereu apropierea vremii rele. Și totuși, cu sau fără furtună, toate capetele s-au întors când Maria Nikolaevna și-a făcut apariția. Îmbrăcată

într-un palton din blană de focă și cu cercei cu diamante în urechi, se plimba prin talcioc ca un membru al familiei regale care vizitează bazarul organizat în scop caritabil.
În ziua aceea, mă dusesem la talcioc cu unicul motiv de a vorbi cu Maria Nikolaevna. Nu aveam nimic de vânzare, și nici ruble de cheltuit. Urma să fie cea de-a treia și ultima mea încercare de a deschide gura în prezența acestei doamne. În ziua aceea, am ridicat ochii către nori, m-am gândit la furtuna care se apropia, la cămara noastră goală și la puținele lemne pe care le mai aveam și mi-am spus că era acum ori niciodată: astăzi trebuia să o întreb pe doamna aceasta dacă nu voia să îi tricotez ceva.
Mi-am croit drum prin mulțimea de oameni prost îmbrăcați și zgribuliți de frig, către doamna cu paltonul din blană de focă. De aproape era chiar mai frumoasă decât crezusem. Pielea îi rămăsese deschisă la culoare și incredibil de luminoasă, de parcă până și clima feroce, atât de crudă cu altele, fusese îmblânzită de această făptură regală.
Cu speranța că va dura la nesfârșit, am rămas într-o parte și am așteptat-o să termine cu inspectarea unui ceainic vechi. (Oare ce voia să facă această mare doamnă cu un asemenea obiect? Uitasem preț de o clipă că în Siberia se găseau greu tot felul de lucruri. Chiar și pentru cei foarte bogați.) Când Maria Nikolaevna a conchis că

ceainicul nu era pentru ea, după ce l-a întors pe toate părțile, m-am silit să fac un pas în direcția ei.
– Numele meu este Esther Rudomin, am început eu să vorbesc, dar propriul meu nume mi-a sunat nefamiliar.
Nu mă ajuta nici vântul înghețat care sufla; cum stăteam acolo, tremurând în paltonașul meu subțire, care nu mă apăra suficient de frig, și ridicând capul pentru a vorbi cu femeia care își strângea mai bine paltonul în jurul trupului, vântul îmi sufla cuvintele, astfel că am fost nevoită să îi strig că îmi căutam ceva de lucru. Același vânt a adus cuvintele Mariei Nikolaevna până la mine, fără nici un efort din partea ei.
– Și ce fel de lână ai, draga mea?
I-am spus că nu am lână de nici un fel.
– Atunci, a zis ea râzând, îți sugerez să faci rost. Dacă poți, în locul ăsta uitat de Dumnezeu….
Și, cu o ușoară fluturare a mâinii sale înmănușate înspre creștetul meu, s-a îndepărtat.
Așadar, mi-am zis eu, asta-i tot. Tot curajul acela, toată încălcarea mândriei mele, pentru nimic.
Același vânt blestemat a suflat înspre mine mirosul de semințe de floarea-soarelui prăjite și, simțind nevoia de a îndura tortura, am pornit agale spre locul de unde venea mirosul.

– Fetițo, fetițo...
M-am întors și am văzut-o pe Maria Nikolaevna, care ținea ceva roșiatic în mână.
– Poți să faci un pulover din asta, fetițo?
Aproape în transă, m-am apropiat și am văzut că obiectul pe care îl ținea în mână era o fustă ruptă, veche și murdară, tricotată la mașină. Aș fi spus că da chiar dacă ar fi avut zale de fier în mână.
– Ești sigură? a întrebat Maria Nikolaevna pe un ton destul de aspru.
– Categoric.
În cazul acesta, disperarea era sursa convingerii.
– Și putem stabili prețul acum?
– Ah, da.
– Nu este nevoie să te consulți cu mama ta?
– Sigur că nu, am zis, ridicând bărbia care îmi tremura.
– Așadar! Să vedem...
Deja pricepută la tocmelile de la talcioc, am detectat sclipirea comerciantului viclean și pătimaș și am așteptat neliniștită.
– Să vedem... voi plăti cu un săculeț de făină, o găleată de cartofi buni, și, pentru că azi tocmai ce am cumpărat o vacă, voi adăuga și câțiva litri de lapte, a zis, zâmbind de parcă generozitatea ei ar fi fost o slăbiciune adorabilă.
Fusese o viclenie din partea ei să stabilească un preț atât de mic cu un copil. Mama i-ar fi evaluat paltonul, cerceii și vaca cea nouă și

ar fi negociat la sânge cu această doamnă bogată. Pe mine, însă, deși judecam că asemenea avuții însemnau că era cu adevărat o bogătașă, mândria mă împiedica să mă tocmesc.
Nu că mama n-ar fi fost și ea mândră, dar mândria ei era sfărâmată, erodată – și schimbată – de anii petrecuți în Siberia. Mândria nu-i permitea să-i ceară ajutor unchiului Yozia, dar nu o împiedica să se târguiască cu cei mai buni dintre ei la talcioc.
La adăpostul unei tarabe la care se vindea carne, Maria Nikolaevna și-a desfăcut paltonul, iar eu i-am luat măsurile. Am folosit o bucată de sfoară pe care am obținut-o înnodând două fire din ghemul ei; dându-mi toată osteneala, i-am măsurat brațul, pieptul, talia, spatele și înălțimea, făcând noduri pe sfoară pentru fiecare măsurătoare. Pentru siguranță și pentru a ține minte ordinea corectă, am măsurat de două ori. Mă simțeam ca o adevărată profesionistă.
Am luat fusta devenită o zdreanță murdară și i-am mulțumit lui Dumnezeu pentru darul Său. Strângându-mi la piept comoara, m-am grăbit spre casă, nebăgând în seamă vântul și furtuna care se apropia: fugeam înspre un litru de lapte siberian cu gust amar.
Spre necazul meu, mama a strâmbat din nas, disprețuitoare, la vederea jerpeliturii

murdare și a avut cuvinte aspre pentru doamnele țanțoșe, care așteaptă ca un copil să facă din rahat bici care să facă și plici. Până și bunica avea dubii și se întreba dacă nu cumva Maria Nikolaevna îmi jucase o farsă.
Mi-am înghițit lacrimile și m-am pus pe muncă. Folosind cu multă băgare de seamă coaja de săpun de la unchiul Yozia, am spălat fusta zdrențuită și murdară. Spre încântarea mea, puțin câte puțin, de sub stratul de jeg a ieșit un roșu frumos și limpede. Am fluturat triumfătoare fusta pe sub nasurile celor două clevetitoare.
Dar triumful meu a fost de scurtă durată. Am început atunci ceea ce a devenit, cu siguranță, sarcina cea mai plictisitoare și mai obositoare din toată viața mea.
Centimetru cu centimetru – sau mai degrabă cusătură cu cusătură –, am desfăcut fusta și am legat firicelele de lână. Numai golul din stomac m-a putut convinge să continui acest calvar. Cel mai adesea lucram nopțile, la fel cum făcusem când tricotasem puloverul pentru fetița bolnavă. Stând în semiîntuneric și rupând firele de lână, mă agățam de imaginea făinii albe, minunate, a cartofilor culeși în culmea perfecțiunii și a laptelui bogat și auriu, proaspăt muls de la țâța vacii. Uneori, când simțeam că nu mai pot desface nici un rând și nu mai pot lega nici un nod, imaginea se lărgea pentru a

include un bonus de la clienta mea, extrem de recunoscătoare – o bucățică de carne de vită suculentă sau două ouă.
În cele din urmă, am terminat cu desfăcutul și legatul. Privind la ghemele de lână roșie, aspră din cauza nodurilor, pe care le obținusem cu atâta trudă, nici nu-mi venea să desfac unul ca să mă pun pe împletit.
De-acum tricotam din nou, tricotam fără un minut de răgaz pentru citit, pentru distracție sau pentru joacă – bulgăreli cu Svetlana și ceilalți copii sau leapșa la lumina lunii. De data aceasta, tricotam chiar și în timp ce studiam, cu manualul sprijinit de mica lampă cu kerosen, iar când kerosenul se sfârșea, tricotam pe întuneric. Uneori nu mă deranja tricotatul. Ba alteori chiar îmi făcea plăcere, mai ales când vedeam rândurile de tricotaj și pe cele de broderie transformându-se într-un model, luând încet-încet forma unui pulover. De multe ori mă împiedicam să adorm sărbătorind capătul unui rând tricotat cu un cântecel: „Încă un cartof, încă o gură de lapte. Încă o cană de făină, încă o gură de lapte“.
Când am terminat de tricotat, a trebuit să mă asigur că puloverul arăta ca făcut din lână nouă. Asta însemna că fiecare din acele sute de noduri trebuia să dispară, împingându-le capetele și împletindu-le în țesătura puloverului. Eram îngrozită că un

singur nod m-ar putea costa laptele, făina și cartofii promiși.
După câte puteam să-mi dau seama eu – sau bunica, sau mama –, nici un singur nod nu a fost lăsat la vedere pentru a o nemulțumi pe Maria Nikolaevna. Calvarul luase sfârșit; după săptămâni întregi de muncă, puloverul era terminat și chiar și mama, care nu se grăbea niciodată cu complimentele, s-a văzut nevoită să admită că reușisem să fac ceva frumos dintr-o mizerie. Bunica, mai indulgentă de fel, a zis că era de-a dreptul un miracol. Iar eu, lipsită de modestie, tindeam să fiu de acord cu ea.
Bunica a făcut un drum la talcioc, special ca să-i spună Mariei Nikolaevna că puloverul ei era gata. Și când ar vrea să îl primească? a întrebat bunica – cu cele mai distinse maniere ale ei, ne-a asigurat mai târziu când ne-a povestit, nelăsând să se înțeleagă nici o clipă că burțile noastre tânjeau după plata cuvenită. Dar Maria Nikolaevna nu voia să mă duc eu la ea, prefera să vină ea la noi. Mama spunea că nu voia să văd cât de bogată era și ce plată cărpănoasă îmi dăduse mie; bunica credea altceva – că îi era rușine de casa ei, că se temea că voi descoperi că toată averea și-o purta în spinare și că își dădea aere. Eu am ales să fiu mai generoasă: Maria Nikolaevna era o femeie foarte grijulie, care nu dorea ca cea care făcuse

acest splendid miracol să înghețe de frig făcând un drum până la casa ei.
Am așteptat-o pe Maria Nikolaevna într-o stare de permanentă agitație. Alergam de la geam la pat. Întinsesem un cearșaf alb pe pat, ca să scot în evidență culoarea și modelul frumos al puloverului.
Singură în coliba noastră, mă rugam cu voce tare ca Mariei Nikolaevna să îi placă puloverul.
În sfârșit a sosit. Am deschis ușa și, deși aproape că-mi pierdusem obiceiul, am făcut o reverență. Reverența a produs o aplecare regală din cap, în timp ce Maria Nikolaevna pătrundea în coliba noastră, cu toată grandoarea unei mari doamne de la Leningrad, obișnuită cu locuri mai rafinate. Și-a aruncat haina din blană de focă pe singurul scaun din cameră. În coliba noastră, cerceii îi sclipeau mai tare ca niciodată; perechea ei de *sapogi* – exact cea la care visam – era nouă-nouță și albă ca zăpada de afară. Mi-am coborât privirile la podeaua din pământ bătătorit, cu centrul său format din bușteni, temându-mă ca nu cumva vreun grăunte de murdărie să aterizeze pe cizmele acelea superbe. Maria Nikolaevna privea și ea – la podeaua din pământ, la bușteni, la paturi și la soba improvizată; privea ca și cum nu ar fi văzut niciodată până atunci interiorul unei colibe siberiene și nu îi

plăcea mai deloc ceea ce vedea, căci o umplea de scârbă, milă și dispreț.
Anna Karenina? Da, avea umerii ei rotunzi și plini, părul negru cu bucle care îi încadrau chipul, pielea deschisă la culoare și luminoasă. Dar ce lipsea de pe fața Mariei Nikolaevna erau ochii calzi și cenușii ai Annei, blândețea după care tânjeam acum. În schimb, ochii ei ușor oblici, cu care ne inspecta coliba, erau negri și aveau o sclipire oțelită – ochi duri.
O furtună se dezlănțuia în mine. Uram mila și mult prea devreme în viață învățasem că mila și disprețul se atrag reciproc. Până la urmă, casa noastră era de o curățenie impecabilă, iar perdelele din tifon de la geamuri aveau o frumoasă nuanță gălbuie. *Asta* de ce nu observase?
Dar furia mea crescândă a fost de scurtă durată. Aveam ceva mult mai important de observat decât asemănările și diferențele dintre Maria Nikolaevna și Anna Karenina.
Ceea ce vedeam în fața ochilor era de necrezut, un lucru desprins, parcă, dintr-un coșmar.
– Prin urmare, draga mea copilă, puloverul este, în sfârșit, gata.
Vocea pe care o auzeam părea un ecou într-o cameră de coșmar.
Se îngrășase!
Maria Nikolaevna *se îngrășase*! Pusese pe ea multe kilograme.

– Da, doamnă, am zis eu, într-o șoaptă gâtuită.
Nu putea fi adevărat. Nu după atâtea săptămâni de muncă. Cu siguranță visam.
Am luat puloverul fără să mă uit la el, iar copilul din mine, fără îndoială, spera ca prin magie puloverul să crească și să se facă mare, la fel ca Maria Nikolaevna.
– Să vă ajut să-l îmbrăcați? am întrebat, nereușind nici acum să vorbesc mai tare decât în șoaptă.
– Da, sigur.
Maria Nikolaevna a ridicat un braț și l-a băgat prin mânecă. Strâmt, foarte strâmt, dar a intrat. Apoi cealaltă mână albă și frumoasă a ieșit prin a doua mânecă. I-am netezit spatele, trăgând de el un pic într-o parte și un pic mai mult în partea cealaltă. Cumva am reușit să ajung în față.
– *Esinka*! Vocea era acum prea prezentă, ieșind periculos din irealitatea coșmarului. *Esinka*! Puloverul acesta nu mi se potrivește deloc. Nu se închide. Este mult prea strâmt!
Mi s-au înmuiat genunchii. În fața ochilor vedeam stele de aceeași nuanță roșie ca a puloverului.
– Maria Nikolaevna, nu poate fi mic. Nu se poate! V-am măsurat bine și am măsurat și puloverul… trebuie să fie bun, trebuie…
Mă luptam din toate puterile cu isteria; Maria Nikolaevna nu trebuia să mă vadă plângând; ea nu trebuia să știe niciodată cât

de mult însemnau pentru noi laptele, făina și cartofii aceia. Am înghițit în sec și am inspirat de câteva ori.
– Draga mea copilă, a continuat Maria Nikolaevna, în felul ei molcom și calm, nu cumva ai uitat ceva?
Despre ce vorbea? Ce aș fi putut să uit? Puloverul avea tot ce trebuia să aibă un pulover – un spate, o față, tot.
– Am uitat?
– Ai uitat. Gândește-te!
Maria Nikolaevna zâmbea. Juca un joc, unul care îi făcea mare plăcere. Gâtlejul mi s-a strâns insuportabil. Într-o clipă aveam să izbucnesc în plâns. Am clătinat din cap.
– Vaca, scumpa mea, vaca.
– Vaca, am repetat eu prostește.
– Copilă dragă, vaca pe care am cumpărat-o în ziua aceea s-a dovedit una foarte bună. Laptele mi-a făcut bine și m-am îngrășat. Ar fi fost bine dacă ți-ai fi amintit asta. Dar nu te întrista, nu sunt supărată pe tine. Nu trebuie decât să refaci puloverul.
Nu mai puteam vorbi. Am scos puloverul, trăgându-l de pe umerii rotofei și brațele grase ai Mariei Nikolaevna, ca și cum mi-aș fi smuls niște bandaje de pe carne vie. L-am întins la loc pe cearșaful alb și l-am netezit cu palmele.
– Acum scuză-mă, te rog, porumbița mea, dar trebuie să plec, a zis ea. Când să mă întorc după pulover?

Simțind că mă condamnam singură la închisoare pe viață, am bâiguit:
– ... Poate... cred... poate peste două luni...
Când ușa s-a închis în urma ei, m-am așezat pe pat, lângă pulover. L-am ridicat și l-am întins în poală. Abia atunci am dat frâu liber lacrimilor. Am plâns după săptămânile irosite și după cartofii, făina și laptele pe care nu urma să le primim. Gândindu-mă la lapte, mi-am amintit de vaca cea bună. Deodată am simțit că o uram pe vaca aceea așa cum nu urâsem nimic în viața mea. Și dacă tot mă aflam în starea aceasta, am hotărât să fiu supărată pe pământul care refuza să ne hrănească. Și pe mine, care plângeam ca un copilaș.
– Nu mai plânge, mi-am spus cu voce tare. Apucă-te de desfăcut.
Dar nu puteam. Era prea devreme ca să îmi distrug miracolul. Când a venit mama acasă, mă oprisem din plâns, dar când am văzut-o, m-am pornit din nou. A ascultat povestea pe care i-am spus-o printre suspine și fonfăieli.
– Vai, sărmana de tine...! a început ea și apoi, dinaintea ochilor mei uluiți, am văzut că abia își reținea propria isterie, izbucnind într-un hohot de râs nevrotic.
Eram indignată.
– Dar, draga mea... lacrimile i se rostogoleau pe obraji... gândește-te la ironia situației. Cât te-ai bucurat pentru vaca aceea. Și uite ce ți-a făcut...

CAPITOLUL 16

În iarna aceea, frigul ne-a pătruns în oase parcă vrând să se oploșească acolo permanent, ca gheața într-o ghețărie.
În colibă era frig tot timpul. Am desfăcut puloverul roșu cu degetele înghețate de frig și inima înțepenită, iar când îmi era prea frig neînvelită, tricotam în pat, cu șosete în picioare (îmi înlocuisem vechile șosete, rămase mici, cu cele ale tatei), pulover și, de multe ori, un șal peste cap. Am încercat să port și mănușile, dar nu mergea.
Dis-de-dimineață, când era încă întuneric, momentul în care părăseam coliba friguroasă pentru a merge pe jos până la școală era unul traumatizant. Drumul dura peste o oră și nu era nicicum floare la ureche; era o luptă permanentă cu rafalele feroce și vântul înghețat. Lupta ar fi fost pierdută dacă nu am fi mers în grup. Grupul era alcătuit din șase copii care se așteptau unul pe altul pe drum și se foloseau unul pe celălalt ca paravan împotriva vântului. Ținându-ne manualele cu un braț, ne apucam unul de talia celuilalt cu brațul liber și ne ascundeam unul în spatele celuilalt. Era singura dată când nimeni nu voia să fie conducătorul și făceam cu rândul. Pe drum întâlneam alte mici convoaie de copii care se țineau unul de celălalt în același fel. Astfel mergeau la școală toți cei care puteau, prin iarna siberiană; nimeni nu era exclus; era nevoie

de toți. În acest caz, cei mai populari dintre noi erau cei mai grași și mai bine clădiți.
Într-un singur loc uitam de frig, uitam chiar și de Siberia. La bibliotecă. În satul acela plin de noroaie, instituția aceea avea măreție. Desigur, nu din punct de vedere fizic, ci din toate celelalte puncte de vedere imaginabile. Era o cabană mică din bârne, imaculată și îngrijită cu multă dragoste; era luminată cu lămpi cu ulei, iar înăuntru era cald. Dar lucrul cel mai frumos era că găzduia o mică, dar uimitoare colecție din cea mai bună literatură a lumii, cu adevărat uluitoare, date fiind momentul, locul și dimensiunea sa. Toți pereții, din podea până în tavan, erau căptușiți cu cărți – cărți, numai cărți și iar cărți. Acolo m-am familiarizat cu operele lui Dumas, traducerile din Shakespeare ale lui Pasternak, romanele lui Mark Twain, Jack London și, desigur, cu rușii. În acea cabană din bârne, evadam din Siberia – fie citind acolo, fie luând cărțile acasă. Datorită acelei biblioteci și a doi profesori extraordinari, mi-am cultivat pasiunea pentru marii romancieri și poeți ruși. Acolo am învățat să-mi aștept răbdătoare rândul ca să mă pot așeza la o masă și să citesc, să aștept – uneori luni întregi – o carte. Acolo am învățat că cititul nu este doar o mare plăcere, ci și un privilegiu.
În ciuda frigului, temându-mă că nu fac decât să continui cursa împotriva vacii, am

terminat până la urmă de tricotat puloverul. Și imediat mi-am făcut rost de o nouă clientă. De data aceasta, era o femeie venită de la Moscova împreună cu fiica ei – și cu ceva lână. Lână minunată, pufoasă, moale, nefolosită. Doamna mi-a comandat două pulovere și a fost de acord să-mi dea în schimb un șifonier.
– Un ce? a făcut mama.
– Un șifonier, mamă. E tare frumos.
– Și presupun că este exact ce avem nevoie, nu-i așa?
Eu păream să am nevoie de el. Îl iubeam. Era făcut din placaj și fusese băițuit. Deasupra avea dulap și dedesubt două sertare. Ne-a fost greu să-i găsim un loc în coliba noastră: partea din față se sprijinea pe bușteniii care acopereau groapa din centru, așa că stătea oarecum înclinat. Și nu aveam prea multe de pus în el; adevărul e că a rămas jalnic de gol. Dar mie mi se părea că era frumos și că primisem o răsplată foarte bună.
Într-o noapte, în colibă s-a făcut atât de frig, că mama nu a mai suportat. Pe tărâmul acela al permafrostului, al temperaturilor negative și al zăpezii de aceeași înălțime cu baraca, un pahar cu apă transformat în gheață n-ar fi trebuit să provoace o asemenea reacție, dar a provocat-o. În flecare seară, mama punea un pahar cu apă lângă patul ei; noaptea în care s-a trezit însetată, dar a găsit apa transformată în gheață, a fost ultima

picătură. Era convinsă că vom muri toate de frig în coliba aceea, așa că a decis să apeleze la ajutorul unchiului Yozia pentru a găsi o locuință nouă.
Unchiul Yozia și mătușa Zaya deveniseră tot mai importanți în viețile noastre, nu numai pentru mine, dar și pentru mama. Ba ea avea nevoie de ei pentru unele chestiuni mai mult decât mine. Eu aveam școala, temele și colegele care să îmi aducă aminte că făceam încă parte din rasa umană, dar mama nu. Dacă nu ar fi fost cele câteva familii de polonezi și, mai cu seamă, unchiul Yozia și mătușa Zaya, cred că mama, cel mai probabil, ar fi cedat nervos. Discuțiile erau tratamentul ei de înfrumusețare; vioiciunea îi revenea în obraji, readucându-i frumusețea de odinioară. Ea, unchiul Yozia și mătușa Zaya vorbeau despre orice, în tihna și căldura camerei lor de zi. Tihna, judecată după standarde siberiene, însemna un foc bun, un covor și poate un fotoliu sau două, umplute cu prea mult material, toate dând impresia de opulență. Vorbeau despre Turgheniev, unul din preferații mamei, și despre Șalom Alehem. Vorbeau despre muzică. Schimbau impresii despre lucrurile pe care le văzuseră sau le făcuseră. Dar nu vorbeau despre politică sau despre aspectele vieții sovietice care derivau din sistemul său social. Vorbeau de parcă s-ar fi aflat într-o cafenea din Wilno, Paris sau Londra, de

parcă ziua următoare nu le-ar fi putut aduce o confruntare cu boala, înfometarea, moartea sau toate trei deodată. Și, de obicei, se găseau un pic de ceai pe cartelă și niște gustări neprețuite, cum ar fi o bucată de pește roșu afumat, menite să le sporească plăcerea.
Datorită unchiului Yozia, ni s-a oferit un răgaz de câteva luni în care am scăpat de frig și foame; cu alte cuvinte, o vizită în rai. Unul dintre directorii fabricii de tractoare, Iosif Isaievici, a fost de acord să ne ofere mâncare (pe lângă rațiile noastre) și adăpost, așteptând în schimb să avem grijă de el și de casa lui, în timp ce soția și copiii erau plecați. Casa era caldă și curată și urma să primim ouă. Dar...
Acest „dar" era cutremurător și i se oprise în gât unchiului Yozia: nu era loc și pentru bunica. Eu și mama eram de neclintit: nici nu intra în discuție să fim separate.
Bunica s-a arătat la fel de neclintită: era o prostie ca trei persoane să înghețe de frig, mai ales când două dintre ele puteau s-o invite pe a treia să-și încălzească oasele la focul lor și să împartă hrana cu ea.
– În plus, ne-ar fi de folos o scurtă vacanță departe unele de altele.
Asta era adevărat; erau și ele oameni, iar lunga perioadă în care fuseseră obligate să împartă un spațiu atât de mic, în condiții îngrozitoare, își pusese amprenta atât asupra

bunicii, cât și asupra mamei. Nu se putea altfel, dar pentru mine, în Siberia, să rămânem împreună era totul și mă simțeam nu doar vinovată, ci trădată.
Doamna Kaftal și copiii ei găsiseră o colibă unde locuiau acum singuri, la fel de sărăcăcioasă ca a noastră, iar bunica urma să doarmă la ei. M-a îmbolnăvit mutarea bunicii și a bocceluțelor ei în casa familiei Kaftal.
– N-ar fi trebuit s-o lăsăm, i-am spus mamei.
– Încetează! mi-a răspuns ea tăioasă. Nu mă face să mă simt mai rău decât mă simt deja.
Casa lui Iosif Isaievici se afla lângă fabrica de tractoare. Când ne-am mutat, am luat și prețiosul meu șifonier. Și ne-a fost de folos, căci ne-a ajutat să separăm spațiul nostru de dormit de cel al lui Iosif Isaievici, în casa lui cu două încăperi (dormitor și bucătărie).
Iosif Isaievici era un om agreabil, care ne dăruia cu generozitate din mâncarea lui, făcea focul în casa lui din bârne de lemn și o trata pe mama cu mult respect. Mergea până într-acolo încât, atunci când era beat, ceea ce se întâmpla adesea, principala lui preocupare era să nu afle mama.
– Te rog, mi-a spus odată când s-a întors acasă beat după-amiaza. Te implor, nu-i spune mamei tale. O doamnă atât de rafinată...
Efortul de a nu se da de gol față de mama trebuie să-i fi provocat multe vânătăi; se

vedea nevoit să vină acasă târziu, când credea că dormim. Iar noi rămâneam nemișcate în pat, ascultându-l cum se împleticește prin întuneric și sperând că nu-și va rupe vreun picior. Era un joc absurd.
Orice făceam pentru el, o făceam pentru că voiam, nu pentru că ne-o cerea. Găteam și făceam curățenie, iar eu am învățat cum să calc o cămașă bărbătească. O călcam pe o planșetă acoperită cu o pătură, care era sprijinită pe spătarele a două scaune, și foloseam un fier umplut cu cărbuni fierbinți, în care suflam ca să întețesc arderea.
Casa lui Iosif Isaievici era cablată cu fire electrice, dar când ne uitam la duliile goale, ne aminteam cât de greu se găseau becuri. Dar în bucătărie era un difuzor, iar transmisiunile subvenționate de guvern ne aduceau vești din afară și muzică – operă, cântece populare și muzică de dans. Când stăteam în bucătăria caldă a lui Iosif Isaievici, ascultând muzică, mama și cu mine ne minunam de norocul nostru. Într-adevăr, bunica venea să mănânce cu noi, iar în iarna aceea, toate trei ne-am îngrășat un pic.

CAPITOLUL 17

Când s-a făcut la școală anunțul că urma să se organizeze un concurs de recitări în luna august, diavolul – sau cabotinul din mine – mi-a dat ghes să mă înscriu.
Raisa Nikitovna ne-a dat o listă de lucrări din care elevii puteau să aleagă. Ca de obicei,

erau poezii despre gloria Uniunii Sovietice și a muncitorilor stahanoviști. Ode înălțate lui Stalin și soldaților ruși și un sonet sau două în onoarea poporului sovietic. Iar la capătul listei, ca un gând frivol, ce nu trebuia luat în serios, era *Evgheni Oneghin*, al lui Pușkin.
Îmi plăcea nespus *Oneghin*. Îl îndrăgeam pentru că mă purta din exilul meu aspru înapoi într-un timp și într-un loc pe care nu le-am cunoscut, către o lume pierdută.
În ultimii doi ani, Raisa Nikitovna nu se făcuse câtuși de puțin mai prietenoasă; dimpotrivă, părea să se fi îngropat sub straturi de gheață. Dintre toți profesorii mei, era singura care mă făcea încă să mă simt ca o străină, iar la ora ei, accentul meu polonez era mai puternic. Nu putea să sufăr ideea de a-i cere voie să mă înscriu la concurs.
– Dorești să reciți o odă către mărețul nostru conducător, Stalin? a întrebat ea, cu chipul neted ca gheața și vocea plină de un sarcasm aspru.
Desigur, avea dreptate să se îndoiască.
Am mărturisit că – dacă aveam îngăduința ei – doream să încerc să recit „Visul Tatianei“ din *Evgheni Oneghin*.
O încrețire a frunții a fisurat gheața. În mod evident, Raisei Nikitovna i se părea nepotrivit ca o deportată poloneză să aibă onoarea de a intra într-un concurs de recitări sovietic, indiferent ce alegea să recite.

– Înțelegi că nu există premii? a întrebat ea, reducându-mă la un mic monstru lacom. (Bunica a fost mai explicită: „O antisemită!“, a strigat ea.)
Dacă aș fi avut cât de puțină minte, aș fi renunțat atunci, pe loc, dar eu eram urmașa unei lungi linii genealogice de idioți încăpățânați.
Așa că am început să studiez „Visul Tatianei“, de parcă mă pregăteam pentru un spectacol la Teatrul Bolșoi. Tatiana este o fată timidă de la țară, care se îndrăgostește de un om de lume din Sankt Petersburg, Evgheni Oneghin. Înfricoșătorul ei vis prevestește viitorul tragic al iubirii sale.
Scopul meu era ca eu și Tatiana să devenim una și aceeași – nici mai mult, nici mai puțin. Așa că am memorat, am recitat, am citit și am declamat în fața oricărei persoane dispuse – sau nu – să mă asculte. Am probat fiecare nuanță a discursului, am lucrat la fiecare cuvințel. Nimeni nu a scăpat de cabotinismul meu – nici prietenele mele, nici prietenele mamei, nici măcar un uliu care zbura în înaltul cerului, deasupra stepei pustii.
„Un vis teribil visează Tatiana…“
A suta oară? A două suta oară?
Chiar și sărmana mea bunică începea să pălească atunci când venea în vizită.
– Frumos, frumos…, zicea ea. Dar atât de înfricoșător… ursul… și pădurea… și

ciudații ăia... Esther, drăguța mea, ești o actriță atât de talentată, încât o sperii pe sărmana și bătrâna ta bunică. Mai bine te oprești, draga mea...
Oare Sarah Bernhardt s-ar fi oprit? Pe tot parcursul acelei primăveri petrecute la Iosif Isaievici, am continuat să fiu Tatiana, cu visul ei și cu marea și trista ei iubire pentru Evgheni Oneghin.
Către sfârșitul primăverii, am suferit o întrerupere temporară.
Viața la Iosif Isaievici fusese relativ plăcută. Scrisorile de la tata erau liniștitoare, iar când a venit timpul pentru însămânțări, când urma să ni se aloce o bucată de pământ sterp cu care să ne luptăm, Iosif Isaievici ne-a spus să nu ne facem griji pentru cartofi, că cel mai probabil ne vom petrece și iarna viitoare la el. Iar dacă nu, avea să ne ajute el.
Dar soția lui Iosif Isaievici s-a întors mult mai repede decât era așteptată, așa că vânătoarea a reînceput. După obișnuitele dificultăți, am ajuns înapoi în sat, într-o casă cu un cuplu tânăr care avea un bebeluș. Coliba lor din chirpici avea o cameră și o bucătărie, iar bunul nostru Iosif Isaievici a aranjat să fie împărțită în două, asigurându-ne astfel mie și mamei un locșor în care să putem dormi. Era atât de micuță, încât nu încăpea decât un pat îngust, pentru o singură persoană, iar persoana aceea era mama. Înghesuit între șifonierul meu și

perete era un mic cufăr pe care să dorm eu. Era prea scurt ca să mă pot întinde bine; când mă întindeam, îmi ridicam picioarele pe zid, într-o poziție bună pentru circulație. Dar cum de cealaltă parte a zidului se afla o sobă, la iarnă avea să fie un loc foarte bun pentru a-mi încălzi picioarele.
Odată instalate în noua casă, tânărul cuplu, Natașa și Nicolai, și fetița lor Katia au devenit cel mai bun public al meu.
„Un vis teribil visează Tatiana…“, recitam eu.
Bebelușul mă găsea absolut splendidă.
În egală măsură emoționată și nerăbdătoare, am petrecut toată noaptea dinaintea concursului stând trează în patul meu înghesuit. Cu picioarele ridicate deasupra capului și burta goală, alternam între momentul de exaltare, în care în urechi aveau să-mi răsune uralele, ce aveau să mă poarte într-un final pe scenele din Moscova, Leningrad, Varșovia și New York, și momentul îngrozitor în care aveam să mă trezesc pe scena sălii de spectacole a școlii, victimă a unei amnezii totale.
Acel august a fost torid. Uneori era atât de cald, încât micul nostru colț din coliba Natașei și a lui Nicolai îmi dădea senzația că eram îngropate de vii într-un coșciug de bălegar aburind.
De cum se crăpa de ziuă, mă strecuram afară pentru a lua o gură de aer proaspăt înainte

de trezirea celorlalți. Roua se ridica de pe pământul scorojit al stepei, învăluind colibele satului ca într-un lințoliu. Știam că urma o nouă zi de foc, dar cui îi păsa de căldură? Nu îmi păsa decât de concurs.
Cu ce aveam să mă îmbrac?
Aproape de la început, din clipa în care mă înscrisesem la concurs, întrebarea aceasta îmi revenise de multe ori în minte, cum i se întâmplă oricărei femei care a trăit pe acest pământ. Și, ca oricare femeie, așteptam ca o zână, cea căreia i se încredințase rezolvarea acestor probleme, să își facă datoria.
Am intrat în vârful picioarelor în casă, mi-am luat hainele din șifonier și le-am scos afară.
Le-am pus pe pământ și m-am uitat la ele. Zâna fusese ocupată cu alte treburi. Hainele aflate în fața mea, și dintre care trebuia să aleg, erau rochia mea din bumbac, singura care îmi rămăsese, decolorată acum și jerpelită, o fustă din lână, cârpită în multe locuri, și veșnicul pulover roșu cu albastru.
Am luat rochia și mi-am lipit-o pe trup, ca să văd cum îmi vine, de parcă nu aș fi știut deja. Ținând-o așa, lipită de mine, am privit în jos. De parcă nu aș fi știut că îmi era prea scurtă. Am luat decizia; am înțeles pe loc cum m-aș fi simțit stând în sala de festivități îmbrăcată într-o rochie care îmi lăsa la vedere genunchii osoși – pe jumătate dezbrăcată, așa m-aș fi simțit.

Vai, de ce nu fusesem eu propria mea zână bună și nu pusesem mâna pe o rochie sau două de petrecere, în dimineața aceea în Wilno? Cea azurie, din organdi? Vedeam în fața ochilor șifonierul din camera mea de la Wilno, cu rochiile de ocazie atârnate laolaltă, fiecare o amintire a petrecerilor, spectacolelor de teatru și concertelor, fiecare o amintire a voioșiei și uimirii. Vedeam rochia albă din lână și pantofii de lac și îmi aminteam că îi purtasem la primul meu spectacol de operă. Deodată, am auzit primele acorduri ale uverturii și mi-am amintit că acea prima operă fusese *Evgheni Oneghin*! Să fi fost, oare, un semn bun sau unul rău?

– Ce faci aici? De ce te-ai trezit atât de devreme? a zis mama, în timp ce ieșea din casă, pieptănându-și părul.

Cum de uitase? Asta voiam să știu. (Chiar așa, cum de uitase? Crezuse, oare, că era blestemată să asculte „Visul Tatianei“ până la sfârșitul vieții?)

– Încă o dată, mamă. Te rog, mai ascultă o dată poezia.

– Copilă dragă, Puskin însuși nu cunoștea versurile acestea la fel de bine ca tine. Acum trebuie să mă îmbrac și să plec la muncă.

Dar eu trebuie să fi părut atât de îndurerată, că mama mi-a spus:

– O singură dată, Esther... în timp ce mă spăl și mă îmbrac.

Am mers după ea în cameră.
Încăperea era prea mică, iar mama, care se împroșca cu apă pe față, constituia un public prea puțin numeros. M-am împotmolit într-un cuvânt și m-am panicat. Ce urma?
– Doamne, Dumnezeule! E îngrozitor, îngrozitor, îngrozitor! am exclamat eu.
– Cu cât e mai rău acum, cu atât mai bine va fi mai târziu, a zis mama calmă.
Vorbele acelea au sunat neverosimil din gura mamei, pesimista și perfecționista de serviciu. Oricât de agitată mă simțeam, tot m-a fascinat. Cum putea spune asta?
– În teatru este un lucru bine știut, a zis mama, că, cu cât merge mai prost repetiția finală, cu atât mai bine va merge premiera.
Adevărat, mama cunoscuse câțiva actori și actrițe de renume în Wilno. Eram dispusă să mă las convinsă de acest lucru bine știut, dar el nu rezolva în nici un caz problema numită Raisa Nikitovna.
– Și cu ea ce mai este, pentru numele lui Dumnezeu? a întrebat mama.
– Dacă face parte din juriu, sunt terminată. Mă urăște.
Mama s-a oprit din ce făcea. Nu era ea o mamă expansivă, iar efuziunile de iubire nu îi stăteau în fire, dar ideea că cineva, chiar și diavolul însuși, i-ar urî copilul era prea ridicolă ca să fie rostită.
– Nu fi ridicolă! a rostit ea scurt.

Ridicolă sau nu, mi-am zis în sinea mea, ea nu o cunoaște pe Raisa Nikitovna. Nici unul dintre noi nu reușise să afle cine făcea parte din juriu, iar acest corp anonim devenise sperietoarea noastră, a tuturor. Dar eu simțeam că Raisa Nikitovna avea ceva personal cu mine. Nu voiam să mă contrazic cu mama, dar speram și mă rugam ca Raisa Nikitovna să se afle cât mai departe de concurs, preferabil de cealaltă parte a Uralilor.

Unul câte unul, au ieșit din colibă, urându-mi succes – mama, apoi Nicolai și Natașa, luând-o pe Katia cu ei, la creșa de la fabrica unde lucrau. Pentru ei, aceasta urma să fie o zi ca oricare alta, sufocantă și aridă și grea. Nimic special, nimic cutremurător, nimic frumos nu avea să li se întâmple în ziua aceea. Dar mie putea să mi se întâmple ceva; întreaga mea viață putea să își schimbe cursul în ziua aceea.

M-am așezat pe pat. Tensiunea și emoția, sau poate foamea, îmi dădeau amețeli. Când lumea a încetat să se mai învârtă cu mine, mi-am privit unghiile. În dimineața aceasta trebuia să întind un strat nou de lut pe podeaua din camera noastră, ca să o împrospătez. Pentru prima oară, însă, nu voiam să am sub unghii sau pe genunchi semne care să trădeze faptul că nu avem podea, pentru prima oară voiam să fiu o gospodină leneșă. M-am spălat pe mâini și

pe picioare, mi-am pus fusta și puloverul și am scos oglinda ciobită pe care mi-o dăruise Anya. Din ea m-a privit un chip palid, încordat, cu ochi temători. Pentru că nu mă mai văzusem în oglindă de multă vreme, am văzut un chip străin. Ce mai Tatiana voi fi! Ca să pun un zâmbet pe chipul acela trist din oglindă, am scos limba și mi-am pus coarne de diavol pe cap. A mers; am zâmbit – slab. Îmi lăsasem din nou părul să crească și am tras de el, încercând să-l descâlcesc. Mi-am smuls câteva fire și cu ele mi-am legat codițele.
Era timpul să plec.
Drumul până la școală a fost mai lung și mai încins decât de obicei. Colibele se coceau deja în soare, părând să se usuce dinaintea ochilor mei. Puloverul îmi era scăldat în sudoare, iar praful care îmi acoperea labele picioarelor, proaspăt spălate, se întindea pe gambe, ba chiar îmi intra pe sub fustă. Am trecut pe lângă talcioc, unde cineva se tocmea deja pentru ceva ce părea a fi un cearșaf rupt. Jos, pe mal, am văzut un băiețel care aștepta răbdător să se ițească un pește în firicelul de apă la care se redusese pârâul, din cauza secetei.
Când am văzut vâlvătaia de alb care era școala noastră, am simțit un puseu de entuziasm care mi-a înecat pentru o clipă toate temerile. Era dimineața pentru care mă

pregăteam de câteva luni, iar peste o oră, eu și Tatiana aveam să devenim una și aceeași.
Era devreme, am fost prima concurentă sosită. Nu mă hotăram dacă să intru singură sau să-mi aștept una dintre prietene. Am intrat singură. Dar nu înainte de a-mi scutura praful de pe fustă și a-mi desprinde cât mai mult posibil puloverul de pielea supraîncălzită.
Ușa s-a deschis cu un scârțâit. Coridorul era cufundat în liniște, iar podeaua era proaspăt curățată. Am înaintat cu grijă pe hol, de parcă podeaua ar fi fost din sticlă, până când am ajuns în dreptul celei mai mari clase din școală, cea pe care o foloseam ca sală de festivități.
Ușa era întredeschisă și se vedeau platforma improvizată și rândurile de scaune. Încăperea părea goală când am intrat.
Nu era însă goală. La o masă se afla Raisa Nikitovna, care aranja niște hârtii. Avea părul de un cenușiu-închis prins la spate, mai strâns decât oricând. Nu a dat nici un semn că m-ar fi văzut, nici măcar o ridicare din sprânceană.
– Mă iertați, Raisa Nikitovna....
Două fâșii de granit, reci și cenușii, s-au întors către mine.
– Da, ce este?
Rece, rece.
– Păi... păi, am venit pentru concurs...
A vânzolit hârtiile de pe masă.

– Nu îmi amintesc să-ți fi văzut numele pe vreuna din aceste liste.
Am simțit că mor pe loc. Nu am murit, dar am început să tremur.
– Dar, Raisa Nikitovna, nu vă amintiți...? Eu sunt cea care interpretează „Visul Tatianei". Vă rog... nu vă amintiți...?
În cele din urmă, mi-a găsit numele, regretând în mod vădit.
– Ia să te privesc, a zis ea.
Am stat dreaptă ca un par, cu umerii trași pe spate, cu capul ridicat, privind peste capul Raisei Nikitovna, evitându-i ochii reci.
– Nu poți să apari pe scenă în felul acesta. Nici nu se pune problema.
Doamne, Dumnezeule, de ce nu? Ce mai fă-cusem?
– Uită-te la tine! Ce te-a făcut să crezi că poți să urci pe scenă, în fața profesorilor tăi, a juriului și a oaspeților noștri în halul ăsta?
– În ce hal, vă rog?
– În ce hal, vă rog? Fără pantofi. În așa hal.
Deci asta era. Fără pantofi. Am lăsat privirile în jos și am văzut o pereche de picioare murdare. De unde veniseră ele, aceste picioare murdare, neîncălțate în pantofi? Ale cui erau?
Mi-am regăsit glasul.
– Îmi pare rău, Raisa Nikitovna. Am uitat cu totul de pantofi. Cred că bucuria concursului... Dau fuga... alerg... înapoi

acasă și îmi pun pantofii. Mă întorc înainte să se termine concursul. Sunteți de acord?
– Ai grijă să te întorci la timp. Nu te așteptăm.
Și, cu aceste vorbe, s-a întors cu spatele, ca să îndrepte un scaun care nu avea nevoie să fie îndreptat. Am ieșit în fugă din școală.
Panica mea era totală. Nu aveam pantofi. Pantofii de școală, în care îmi târâsem picioarele pe când părăsisem casa noastră din Wilno, în dimineața aceea, rămăseseră de multă vreme prea mici chiar și pentru picioarele unui copil din Siberia și fuseseră schimbați pe o bucată de pâine. Ce puteam să fac? M-am gândit să împrumut o pereche de la o prietenă, dar care dintre ele avea mai mult decât o singură pereche? Nici una. Dacă măcar nu am fi fost atât de mândre și i-am fi permis unchiului Yozia să... undeva, cumva, ar fi găsit o pereche...
Singura mea speranță era să găsesc ceva în coliba noastră – o pereche de-a mamei, sau a Natașei, ori poate chiar a lui Nicolai.
Am alergat. În timp ce alergam, îmi stăpâneam lacrimile născute din uluire și panică. De ce ai avea nevoie de pantofi ca să vorbești? Și de ce mă ura într-atâta Raisa Nikitovna?
Când am ajuns acasă, nu m-am oprit ca să-mi trag răsuflarea, ci am cotrobăit prin hainele mamei. Spre marea mea ușurare, am găsit o pereche de papuci vechi din pâslă, pe

care probabil că-i cumpărase de la talcioc. Strângându-i la piept, i-am mulțumit lui Dumnezeu. Nu voi fi desculță. M-am încălțat cu ei. Erau enormi, atât de mari, încât mi-au căzut la primul pas. Înnebunită, am căutat o bucată de sfoară și, după ce am găsit-o, am ieșit în fugă din casă, lăsând totul vraiște.
Cu papucii sub braț și sfoara strânsă în pumn, am gonit înapoi prin drumul prăfos. Îmi simțeam gâtul uscat ca hârtia, iar praful îmi intra în ochi. Dar am alergat ca posedată. Aproape că m-am ciocnit de un bătrân care mergea liniștit pe drum. Omul s-a holbat la mine – o creatură sălbatică, strângând în mâini o pereche de papuci și agitând în aer pumnul strâns, ca o nebună. A clătinat din cap într-o parte și în cealaltă, când i-am strigat: „Iartă-mă, *dieduśka*“. A dat strechea în sărmana copilă poloneză, părea să-și spună.
Abia mai răsuflam când am ajuns înapoi la școală. Fiecare gură de aer îmi ieșea din piept cu un hârâit puternic. Umerii mi se ridicau și coborau fără oprire, iar genunchii îmi tremurau. Codițele mi se despletiseră, iar părul îmi cădea peste ochi. Dar mă întorsesem. Cu tivul fustei, mi-am șters praful de pe degete și glezne și apoi mi-am pus papucii. I-am legat cu bucata de sfoară și am împins ușa care dădea spre coridor.
Sfoara abia reușea să îmi țină papucii în picioare, dar în timp ce alergam spre sala de

festivități, ca o rață nebună, coridorul răsuna de lipăitul papucilor.
Încercând să împiedic scârțâitul ușii, m-am strecurat în sala de festivități. Însă ușa a scârțâit și toți ochii s-au întors spre mine. În afară de cei ai unui băiat care se afla pe scenă și recita o odă închinată lui Stalin, cu o voce ascuțită, nazală.
Raisa Nikitovna stătea lângă masă, privindumă cu ochi mai tăioși ca niciodată.
– Ah, așadar te-ai întors, a șoptit ea, reușind să transforme șoapta într-un mârâit. Mergi pe…
A dat să arate spre cealaltă parte a mesei, apoi a văzut papucii.
– Asta numești tu…?
Inima mi s-a oprit în loc pentru o clipă. Raisa Nikitovna a ridicat ochii de la papuci și m-a privit în față.
– Intri după Grișa. Ești ultima concurentă.
A arătat spre un scaun gol, iar eu m-am împleticit până la el.
Abia mă așezasem, când băiatul pe nume Grișa și-a încheiat oda, iar Raisa Nikitovna mi-a strigat numele.
Respirând încă anevoie, m-am apropiat de scenă și am urcat cele trei trepte care duceau pe platformă. A fost cât pe ce să-mi pierd un papuc pe drum. Cineva a râs pe înfundate. Am ajuns în centrul scenei. Am tras adânc aer în piept o ultima dată.
– Un vis teribil visează Tatiana…

Nu eram în stare să îmi ridic privirea din podea; eram prea obosită.
Cuvintele veneau unul după celălalt în ordinea corectă. Dar atâta. Poezia lui Pușkin dispăruse. Nu rămăsese nimic din tonalitatea sa, din spiritul său.
Am continuat. Aproape de final, mi-am ridicat ochii din podea. Publicul era o negură mare și cenușie. Dar, într-un fel pe care nu-l anticipasem, eu și Tatiana deveniserăm una; trăiam împreună un coșmar.
Dinspre negura cenușie plutea spre mine chipul Raisei Nikitovna. Un chip pe care nu îl mai văzusem niciodată. Privirea rece și cumplită dispăruse, iar locul părea să i-l fi luat un respect ranchiunos. Și, lucrul cel mai ciudat dintre toate, un soi de bunătate.
Terminasem. Puținele aplauze au fost slabe și scurte.
Am coborât de pe scenă și m-am așezat, mulțumită că pot să stau jos. Am închis ochii și am așteptat ca juriul să delibereze.
A câștigat o fată pe nume Katiușa.
Concursul se încheiase.
Evitând să mă întâlnesc cu prietenele mele, am pornit-o încet înapoi spre casă, ridicând praful cu degetele goale.
Aveam să pun papucii mamei la loc și să nu-i spun niciodată nimic despre prețul pe care l-am avut de plătit pentru că eram desculță.
Dar eram hotărâtă să fac rost de o pereche de pantofi – nu știam cum și nici de unde.

CAPITOLUL 18

În sat era un om care primea întotdeauna „pachete de la Crucea Roșie din străinătate“ – haine și mâncare din belșug, pe care se bănuia că o dădea la schimb sau o vindea la prețuri exorbitante. Cu toții îl suspectam că era informatorul miliției.

La scurtă vreme după concursul de recitare, am auzit că omul acesta primise niște pantofi din Elveția.

Pantofii mă obsedau până într-acolo încât, mașinal, fără să mă gândesc, am tăiat-o drept spre casa lui.

Hipnotizată de obsesia mea, fără să mă sinchisesc de regulile de politețe, am trecut direct la subiect: aveam nevoie de o pereche de pantofi. Și aveam nevoie urgent. Am vorbit repede și cu furie și am ridicat un picior murdar, ca să demonstrez urgența. Părea surprins. A scos un *hmm* și un *îhî*, a tușit și mi-a studiat picioarele goale, iar apoi mi-a spus să vin a doua zi și că va vedea ce se poate face.

Săptămâni la rând m-am dus la el acasă în fiecare zi. Mi-am trasat conturul piciorului pe o bucată de ziar vechi, pentru a-i arăta mărimea, și i-am lăsat-o.

– Poate că mâine am să-ți găsesc o pereche.

Într-un final, pentru a pune capăt sâcâielilor mele zilnice, mi-a făcut rost de o pereche de pantofi bleumarin, cu tălpi din cauciuc antebelice. Mi s-au părut cel mai frumos

lucru pe care l-am văzut vreodată. Nu conta că mă strângeau un pic.
Pantofii au avut efect; simplul fapt că îi aveam mă făcea să mă simt bogată, elegantă, egală cu oricine din sat. Cât despre a-i purta, asta s-a întâmplat foarte rar, numai la ocazii foarte speciale. Când ai asemenea pantofi frumoși, îți permiți să mergi desculț. Dar când îi purtam și mergeam pe drumurile pline de praf, mă opream la fiecare pas, ca să îi șterg cu poalele rochiei. Ajungeam acasă cu tivul murdar, dar pantofii lucioși.
Ar fi mai corect să spun că pantofii mă făceau să mă simt *aproape* egală cu oricine.
În vara aceea, unchiul Yozia m-a înscris la noua școală care se construia în *novostroika* pentru copiii muncitorilor și directorilor fabricii. Va fi o școală mult mai bună, a spus el, și, pentru că trăsese câteva sfori ca să mă înscrie, mi-a venit greu să îi spun că o școală veche, pe care o cunoști, este mai bună decât cea mai bună școală nouă. Pe lângă asta, acum, că ne întorseserăm în sat, aveam să merg mai mult de două ore zilnic dus-întors.
Înainte de începerea școlii, el și mătușa Zaya m-au prezentat copiilor de ștabi de la fabrică, iar experiența a fost de-a dreptul dureroasă. Acești copii, care veneau din Rusia europeană, nu cunoscuseră greutățile vieții din Siberia și, fiind copiii elitei, erau, de fapt, scutiți de multe din aceste greutăți. Ca orice copii, aveau grupul lor, jocurile lor,

jargonul lor. Nu erau impresionați de pantofii mei cei noi. Alături de ei, retrăiam experiențele avute la sosirea în Siberia, eram din nou străina.

Școala cea nouă era o clădire lungă, din lemn, în stilul unei cazărmi, mult mai mare decât școala din sat. În ceea ce mă privea, cel mai impresionant lucru în această clădire era *căldura*. Școala a început în septembrie, iar până la venirea lui octombrie se abătuse deja peste noi primul viscol. După mai mult de o oră de mers prin satul întunecat, prin stepa bătută de vânt, îmbrăcată în haine nepotrivite climei arctice, primele clipe înăuntrul școlii erau întotdeauna pline de plăcerea pur senzuală a dezghețului. În școala aceasta nu trebuia să stăm toată ziua cu paltoanele și mănușile pe noi, iar când venea timpul să plecăm acasă după-amiaza, era nevoie de mult curaj pentru a te avânta în imensul crepuscul glacial al Siberiei.

În această școală aveam să întâlnesc câțiva profesori cu adevărat excelenți. Aproape toți predaseră la universitățile din partea europeană a Rusiei și fuseseră siliți să fugă din calea armatei germane. Erau generoși cu știința lor de carte, iar orele lor erau mai mult decât o aventură a învățării; acești profesori și profesoare ne purtau mințile dintr-un sat siberian îndepărtat, în inima Leningradului și a Moscovei, stârnindu-ne

apetitul pentru teatru și balet – și, desigur, pentru cărți.
M-am bucurat să regăsesc două chipuri cunoscute printre copii. Se afla acolo Katiușa – cea care câștigase concursul – și, cu toate că era fiica unui director, locuia într-unul din acele apartamente splendide și era foarte conștientă de statutul ei, am devenit prietene destul de bune. Era considerată o onoare să te numeri printre prietenele ei. Cealaltă era Zina. Zina se simțea onorată dacă putea numi pe vreuna dintre fete prietena ei, chiar și una atât de lipsită de importanță socială cum eram eu. Era fiica unei văduve evreice rusoaice, care fugise de invadatorii germani și părea să privească încă peste umăr, părea că nu s-a oprit încă din fugă. În mintea mea, Zina a rămas cel mai palid copil pe care l-am văzut vreodată. Dar uimitor era că deasupra acestei palori a chipului ei plutea o coamă strălucitoare de păr castaniu, care scânteia cu o lumină arareori văzută în Siberia. Eu și Zina nu vorbeam niciodată despre cât de mult ne doream să fim acceptate de ceilalți; ne prefăceam că nu ne pasă. Dar respingerea celorlalți constituia cea mai strânsă legătură dintre noi.
Vânturile de toamnă ne-au adus, mie și mamei, mirosul urât al înfometării. Din nou ne aflam în situația de a înfrunta iarna cu o cămară goală. Acceptaserăm prostește

asigurările lui Iosif Isaievici că nu trebuia să ne facem griji în legătură cu mâncarea. El s-a oferit totuși să ne ajute, dar, întrucât soția lui nu s-a dovedit defel generoasă, mama a refuzat politicos – spre uluiala și confuzia mea.
Colac peste pupăză, mama a fost transferată de la brutăria unde primea o rație de pâine, pe un șantier din *novostroika*. Acolo munca era grea, salariul mic și avea un drum lung și greu de parcurs în fiecare zi.
Nu mai primeam comenzi pentru tricotaje. Dar prin intermediul unchiului Yozia și a mătușii Zaya cunoscuserăm o croitoreasă, o femeiușcă vioaie pe nume Aleksandra Liovna, care făcea haine pentru soțiile directorilor de la fabrică.
Cum locuia lângă școală, m-am oprit la ea într-o după-amiază ca să îmi ofer serviciile. Puteam să croșetez gulere și manșete pentru rochiile clientelor ei, i-am zis.
– Și cum te aștepți să fii plătită? m-a întrebat ea, cântărindu-mă din cap până în picioare.
Când i-am spus că nu trebuie să mă plătească decât după ce îmi dovedesc meritele, a fost de acord să încercăm cu prima ocazie. Am stabilit ca mesagerul nostru să fie Katiușa, care locuia lângă Aleksandra Liovna.
Mulțumită că totul se aranjase atât de ușor, i-am întins mâna.
– La revedere, madam Liovna, am spus eu.

– *Madam* Liovna? a întrebat ea, mijind ochii.
– Ah, vă rog să mă iertați, am zis repede. Mama o numea pe croitoreasa noastră de acasă „madam“ și am crezut că așa se obișnuiește…
– Madam Liovna, a repetat ea, înclinându-și capul într-o parte.
– Nu vă place?
– Ba, să știi că da, a râs ea. Sună mai mult a croitoreasă decât tovarășa Liovna, nu crezi?
A, nu, mi-am zis eu, nu sunt atât de naivă, încât să mă las prinsă în capcana criticării obiceiurilor sovietice.
Mi-am ținut gura închisă și am ridicat din umeri.
Într-o zi de luni, Katiușa mi-a spus că Aleksandra Liovna avea de lucru pentru mine. După orele de școală, m-am dus direct la ea acasă și am luat un material albastru și ață roz. Trebuia să fac un set de guler și manșete și o mică batistă, croșetând margini din dantelă roz în jurul materialului albastru. Eram încântată de această comandă și am promis că o voi aduce duminică fără greș.
Până duminică au fost gata.
I-am spus mamei că mă duc la Aleksandra Liovna să îi duc lucrurile.
Iarna în Siberia, înainte de a porni într-o călătorie oricât de scurtă, trebuia să cercetezi cu luare-aminte cerul. Mama s-a apropiat de fereastră în acea duminică după-amiază.

– Nu. Nu te poți duce. E prea întunecat la orizont. Cred că se apropie vijelia…
M-am uitat și eu, dar nu vedeam decât rublele pe care urma să mi le dea Aleksandra Liovna și bucata de carne pe care voiam să o cumpăr chiar în ziua aceea – și, cine știe, poate chiar și un pahar de semințe de floarea-soarelui. Am insistat că trebuia neapărat să mă duc, că nu venea vijelia și că, dacă venea, puteam să ajung acasă înainte izbucnirea ei.
– Te rog, te rog, te rog…
Mama și-a acoperit urechile ca să nu-mi mai audă cicălelile.
– Du-te, du-te. Ești atât de încăpățânată…
Înainte de a pleca, m-a pus să promit că dacă cerul părea amenințător când ajungeam la Aleksandra Liovna, nu voi pleca de acolo decât după ce trecea primejdia.
Când am pornit-o pe drum spre *novostroika,* am văzut că în spatele meu, departe, spre nord, se zărea la orizont o pată întunecată. Și, într-adevăr, aerul părea nemișcat.
Mă aștepta o oră de mers pe jos și am încercat să imprim pasului un ritm cât mai rapid, însă fără să ajung să gâfâi. Mergând spre sud, îndepărtându-mă de pata aceea întunecată, aveam lucruri mai plăcute la care să mă gândesc decât o furtună de zăpadă în Siberia; drumul de unul singur prin stepă era momentul ideal pentru a visa cu ochii deschiși.

Când am ajuns acasă la Aleksandra Liovna, pata întunecată dispăruse, iar cerul părea mult mai luminat.
Aleksandra Liovna a fost mulțumită de munca mea și credea că în curând va avea și alte comenzi pentru mine. Eram încântată. Fusese mult mai ușor decât să tricotez pulovere, iar plata o primeam mai repede.
Numai că nu am primit nimic.
– A, nu, draga mea. Îți vei primi banii când voi fi și eu plătită pentru rochie, a zis Aleksandra Liovna, cu un glas dulce.
Am simțit că era necinstită, că ar fi avut bani să mă plătească pe loc.
– Dar, Aleksandra Liovna…, am început eu să protestez, însă apoi m-am gândit mai bine.
Voiam să primesc de lucru, voiam cu disperare, și nu îmi permiteam să mă cert cu ea.
Am părăsit furioasă locuința ei. Aveam pumnii încleștați și chemam toate blestemele pe care le învățasem – și erau destul de multe – să cadă pe capul Aleksandrei Liovna.
Mergeam repede, propulsată de furia mea, oarbă la orice furtună, mai puțin cea care clocotea în sufletul meu.
Eram la jumătatea drumului spre casă, când am văzut primele semne de primejdie. În jur, cât vedeai cu ochii, zăpada se ridica în vârtejuri. Această trombă de zăpadă pusă în

mișcare de vânt se numește *buran*. *Buran*-ul în sine, care se ridică dinspre stepă, este destul de periculos; din cauza vârtejurilor sale care te orbesc, este mai primejdios decât o simplă ninsoare. Stând pe loc o clipă, mi s-a părut că întreaga imensitate a stepei se învârtejea sub picioarele mele. Apoi, așa cum se întâmplă în Siberia în timpul unui viscol, lumea toată s-a întunecat. Vântul sufla cu o forță care mă izbea pieziș, iar acum zăpada venea și dinspre pământ, și dinspre cer. Lumea devenise o trâmbă neagră și maniacală de zgomote, rotindu-se în aer, iar eu mă aflam în străfundurile sale. Singură, complet singură.

Am început să înaintez cu greu prin această furtună. Știam că dacă mă panicam, dacă mergeam în cerc, dacă mă opream cu totul, aș fi murit. O lege brutală prin simplitatea ei. Nenumărați oameni muriseră în acest fel. Un minut de odihnă se putea dovedi fatal.

Îmi spuneam neîncetat să merg înainte, tot înainte. Dar cu vântul care mă împingea dintr-o parte în alta, tot ce puteam face era să încerc să mă țin pe picioare. Nu eram sigură că înaintam. Îmi pierdusem simțul direcției.

M-am rugat. M-am rugat iar și iar la Dumnezeu să mă ajute. M-am rugat la El să mă salveze. I-am spus din nou și din nou că nu vreau să mor, nu vreau să mor, ca și cum faptul acesta ar fi fost de ajuns pentru a-mi

salva viața. Ceea ce, desigur, nu era. Rugăciunile mele au rămas mute. O singură dată am strigat: „Vai, Doamne!“ Dar începeam să îmi pierd răsuflarea.
Deodată, vântul a adus până la mine un sunet nou, foarte slab: sunetul numelui meu. Părea să spună „Esther… Esther…“ Am crezut că îmi pierd mințile. Oamenii înnebunesc în pustiu, cu siguranță, într-o astfel de furtună…
– Esther… Esther…
Și apoi altceva. Nu îmi dădeam seama ce.
Cu mințile rătăcite sau nu, m-am îndreptat spre acest sunet care se repeta. Fiecare pas care mă îndepărta de el era un pas greșit și mă corectam.
– Esther… Esther…
Și apoi:
– *Șema Israel*…
Cu toate puterile rămase, m-am silit să înaintez spre sunetul acela.
În vârtejul de întuneric am văzut o siluetă.
– *Șema Israel*…
Ascultă, Israele: Domnul, Dumnezeul nostru, este singurul Dumnezeu.
M-am prăbușit în brațele mamei.
Nu exista nici urmă de îndoială. Ea îmi salvase viața. Stând în mijlocul drumului, la câțiva metri de coliba noastră, primejduindu-și propria viață, știind că mă aflam acolo, undeva, se transformase într-un far uman și

mă călăuzea spre casă ca pe un avion ghidat de un fascicul de lumină.

Șema Israel…

CAPITOLUL 19

Iarna aceea în care am împlinit treisprezece ani – după moda europeană, considerând că aveam deja paisprezece –, linia de demarcație dintre o deportată poloneză și o tânără siberiană părea uneori în pericol de a se șterge.

Trăind alături de Natașa și Nicolai, simțeam că întoarcerea de la școală era aproape ca o întoarcere acasă.

Natașa era tânără și veselă și părea să se bucure că mă are pe lângă ea. Mă trata ca pe o soră mai mică și avea încredere să mi-o lase în grijă pe Katia. Pentru că nici eu nu renunțasem de multă vreme la joaca cu păpușile din cârpe, mă bucuram să am o păpușă vie, o fetiță blondă și grăsună, care putea gânguri și plânge. Pentru Katia nu existau reguli și regulamente, nu existau teorii, vitamine, mâncare specială pentru bebeluși, biberoane sau suzete. Când plângea, i se dădea să sugă o cârpă înmuiată în apă cu zahăr. Îi plăcea foarte mult. La fel ca toți bebelușii în Siberia, cel puțin cei pe care i-am văzut eu, părea să nu o deranjeze că era înfășată. Natașa m-a învățat cum să o așez pe Katia exact la mijlocul unui șal mare și pătrat din lână și să îl împăturesc în jurul ei până era înfofolită bine, ca o mică mumie.

Pătuțul ei se afla lângă patul părinților, suspendat de tavan. După un timp, într-o perioadă când mâncarea noastră, a mamei și a mea, era foarte puțină, Natașa mă încuraja să am grijă de bebeluș, în schimbul a ceva de mâncare. Stăteam lângă pătuț, pe care îl legănam cu genunchii, în timp ce citeam sau îmi făceam temele.

Iar în bucătăria Natașei am învățat cum să torc. Roata de tors era primitivă, fără pedală de picior; se învârtea manual. Lâna buclată, cenușie și murdară, care venea direct de pe spatele mieilor, în loc să fie spălată mai întâi, mirosea urât, era lipicioasă și dificil de lucrat. Ideea era să tragi lâna ușurel de pe fus pe roată, modelând un fir cât mai uniform cu putință. Mie nu-mi ieșea niciodată bine. Dar în bucătăria aceea, cântând împreună cu Natașa, care torcea lâna, pe care urma apoi să o folosească să facă șaluri pentru ea, pentru copil și mama ei, eram fericită.

Însă nu și atunci când radioul – pe care eu și mama ne-am bucurat foarte tare să îl găsim aici – ne aducea vești din lumea de afară. Germanii dezlănțuiseră persecuții cumplite și sângeroase. Îngrozită și oripilată, voiam să fug din bucătărie, dar rămâneam pe loc și ascultam. Ascultam. Gândul meu era la tata.

Cât despre restul familiei noastre – cealaltă bunică a mea, mătușile și unchii și verii mei –, îmi dădeam seama numai privind

chipul torturat al mamei că se strecurase în sat altă știre incredibilă și îngrozitoare despre genocidul care nu se mai termina. O priveam, dar învățasem să pun stavilă întrebărilor. Noi nu aveam nici o veste de la restul familiei.
Bunica continua să locuiască împreună cu familia Kaftal și, deși ne vizita aproape în fiecare zi, îmi era dor să o știu aproape. O iubeam foarte tare, dar, mai presus de asta, legătura pe care mi-o oferea cu trecutul îmi era mai scumpă ca oricând.
Dar radioul nu ne aducea numai știri despre război; din fericire, se mai difuza și muzică – operă, simfonii, cântece populare și muzică de dans.
După multă cicăleală din partea mea, Aleksandra Liovna m-a plătit, dar numai cu o mică parte din ceea ce îmi datora; însă nu aveam să mai primesc de lucru de la ea. Disperată, am încercat să mai fac rost de ceva de tricotat, dar acum nu se mai găsea lână deloc, nici măcar o fustă veche și murdară pe care să o desfac, iar lâna Nataşei era prea grosolană pentru doamnele care își puteau permite să comande un articol tricotat.
Din nou mi-au venit în ajutor unchiul Yozia și mătușa Zaya.
Au spus că aveau nevoie de ceva bani și de aceea luaseră decizia să vândă unele din lucrurile pe care le aduseseră din Harkov.

Însă aveau nevoie de cineva care să se ocupe de vânzare, iar acea persoană eram eu. Urma să primesc jumătate din banii încasați. Am protestat spunând că nu era necesar, că după tot ce făcuseră pentru noi, puteam cel puțin să...
– Ascultă-mă! a zis unchiul Yozia sever. Nu ne-am înțeles că trebuie să mă asculți ca pe tatăl tău? Atunci, ascultă-mă. Avem nevoie de ajutorul tău. Mă vezi pe mine vânzând unul din rujurile Zayei? Sau chiar pe Zaya? Și-a îndreptat spatele, cu o atitudine prefăcut solemnă. Oameni cu poziția noastră în viață? Nu s-a mai auzit așa ceva.
– Dar...
– Dar o să te duci la talcioc duminica viitoare cu rujul Zayei și o să te tocmești cât poți de bine. Nu uita că dacă o doamnă elegantă de la Moscova, sau poate de la Leningrad, are nevoie de un ruj în Siberia, înseamnă că are o nevoie disperată de el.
– De ce?
– De ce? De unde să știu eu? Sunt eu o doamnă elegantă de la Moscova?
Și așa am început să vând lucruri la talcioc în fiecare duminică. Într-o duminică un ruj, în alta o sticlă de colonie, o dată o pereche de pantaloni largi de care unchiul Yozia nu mai avea nevoie. Îmi plăcea la nebunie. „Vă garantez sută la sută că rujul acesta nu se șterge...“, „Vă rog să mă credeți. Pantalonii aceștia vă vor ține o viață întreagă...“.

Dar când unchiul Yozia mi-a cerut să îi vând câteva culegeri cu povestiri de Cehov, pentru că avea volumele în dublu exemplar, nu am mai fost un negustor la fel de bun. Nu îmi venea să strig: „... Cele mai bune povestiri scrise vreodată de maestrul narațiunii“. Am stat țintuită în loc, mută, ridicând cartea într-o mână. Am fost însă surprinsă cât de mulți țărani s-au oprit să inspecteze cartea. Știam că nu puteau să citească nici un cuvânt. Fiecare a cerut să țină cartea în mână și a pipăit paginile cu degetele aspre, degerate. Nu știam ce să cred. Era un semn al respectului față de învățătură? Mi se părea emoționant. Femeia care a cumpărat-o, în cele din urmă, părea jenată când i-am spus că speram să îi placă povestirile. Ei bine, mi-am zis, cineva – poate un copil care a învățat să citească – i le va citi cu voce tare.

În scurtă vreme am descoperit motivul pentru care pipăiau paginile cărților.

După câteva săptămâni, un bătrân a ținut o carte în mână mult timp, frecându-i paginile între degetele sale butucănoase.

– Ah, a zis el oftând, hârtia e prea subțire.

– Prea subțire pentru ce? am întrebat. Se vede scrisul destul de clar. Și este o carte minunată, „Ploaia“ de Turgheniev. Dacă nu ați citit-o până acum, cu siguranță o să vă placă.

– Copilă dragă, doar nu-ți închipui că o să citesc cartea?

– Bine, dar pentru ce o cumpărați?
A dat capul pe spate și a izbucnit în râs, de parcă aș fi spus cea mai bună glumă pe care o auzise de luni întregi.
– Ce-i atât de amuzant? am întrebat, iritată. Cărțile sunt de citit – „idiotule“, îmi venea să adaug.
– Nu întotdeauna, draga mea. Aceasta este de fumat.
– De *fumat*?
Mi-a aruncat o privire vicleană.
– Dar nu, asta nu e bună. Paginile sunt prea subțiri pentru a fi rulate. Nu vor ține tutunul.
– Foarte bine, am strigat, pe punctul de a izbucni în plâns, și i-am smuls cartea din mână.
– Nu așa repede, fetițo. Ce preț ziceai că ceri pe carte?
Am dublat prețul inițial.
Bătrânul s-a înfuriat și a început să strige la mine.
– Dar ați spus că hârtia este prea subțire, am strigat și eu, strângând cartea la piept.
Bătrânul a scuipat pe jos și s-a îndepărtat, plângându-se cerurilor de purtarea mea.
Iar eu m-am dus acasă cât am putut de repede, cu mâinile încă încleștate pe carte.
– Dumnezeule mare! a exclamat mama, când i-am povestit ce se întâmplase. Am ajuns să fumăm cărți. Au început cu hârtia de împachetat, apoi ziare – acum au ajuns la

cărți. Sper să se termine războiul înainte ca oamenii să-și fumeze bibliotecile.
Ideea era prea îngrozitoare pentru a fi luată în calcul. Pentru mine, cărțile erau sacre. Mi se părea de-a dreptul un act de canibalism să fie fumate pagină după pagină, capitol după capitol.
Iar dacă deveniseră din ce în ce mai sacre în ochii mei, asta se datora fără îndoială faptului că marea lor preoteasă era Anna Semionovna. Anna Semionovna ne preda literatură rusă, o preda cu o pasiune și o stăpânire a subiectului care ar fi fost extraordinară în orice loc din lume. Predase literatură comparată la Universitatea din Moscova și nu îi considera pe elevii de clasa a șaptea, dintr-o mică școală din Siberia, nedemni de atenția ei. Dimpotrivă, ne preda ca și cum ar fi pus mâna pe noi la momentul optim pentru conversație.
Era foarte bătrână și avea o înfățișare atât de aristocrată, încât mi-o imaginam ca pe o misterioasă supraviețuitoare a uneia din fostele moșii feudale. Frumosul ei păr argintiu și moale, ochii de un albastru surprinzător și pielea de o perfecțiune delicată o înzestrau cu un trecut romantic, în ochii mei plini de romantism.
Eram cea mai bună la orele ei și am devenit prietene. De multe ori părea că mi se adresa mie, de parcă înțelegea că simțeam o nevoie aparte. Poate că aveam dreptate, poate că și

ea fusese trimisă în exil. La orele ei am ajuns să stăpânesc limba rusă și eram în stare să citesc cu mare ușurință, dar și să scriu.
Însă aveam de plătit un preț pentru această iscusință. Anna Semionovna m-a însărcinat să scriu o lucrare care simțeam că mă depășește, iar lucrul acesta m-a făcut să mă întreb dacă îmi era cu adevărat prietenă. Citeam *Fata căpitanului* de Pușkin, iar tema mea era să compar faptele istorice cunoscute despre rebelul Pugaciov cu versiunea scrisă de Pușkin. Asta necesita o muncă de cercetare și niște idei originale.
– Cine crede că sunt? m-am plâns mamei. Unul din studenții ei de la universitate?
– De ce nu? Doar te tragi dintr-o familie veche de oameni cu carte, nu-i așa? Se presupune că ești o elevă bună.
– Of, mamă...
Dar vedeam că, deși mama era extrem de zgârcită cu complimentele, ochii îi sticleau de mândrie.
Am petrecut câteva săptămâni la bibliotecă, făcând muncă de cercetare, și în timpul acela s-a anunțat că urma să se înființeze o gazetă a elevilor. Pentru că nu aveam tipar, avea să fie o gazetă de perete. Cu alte cuvinte, contributorii trebuiau să scrie citeț, articolele urmau să fie lipite pe un panou care avea să fie afișat în holul central, iar elevii să stea la rând pentru a-l citi. Editorul trebuia ales de consiliul elevilor.

Am decis să candidez.
– Tu? Editor al unei gazete rusești? a întrebat mama, nevenindu-i să creadă. Acum trei ani, abia știai câteva cuvinte în limba rusă.
– Trei ani înseamnă mult timp, mamă.
– De parcă n-aș ști. O eternitate, a zis ea, cutremurându-se. Și câți vor mai fi?
La momentul acela, nu-mi păsa. Voiam să fiu editorul acelei gazete. Dar motivul, motivul meu secret, parte a unui plan elaborat, nu avea nimic de-a face cu jurnalismul; era unul pur romantic.
Numele lui era Iuri.

CAPITOLUL 20

Inima unei tinere este indestructibilă. Mereu înfometată și înfrigurată, pe tărâmul exilului, m-am îndrăgostit pentru prima dată. Totul mă atrăgea la Iuri. Avea părul negru și creț, ochii fumurii și un chip blând. Era în ultima clasă, iar fata cu care era văzut mereu – la cinema, la plimbare în sat – era fiica directorului fabricii și cea mai frumoasă elevă din școală. Avea un zâmbet degajat, ochi sclipitori și cea mai luxoasă pufoaică verde, matlasată, la care tânjeam cu toții. Avea cizme *sapogi*. Îl avea pe Iuri. Fata asta avea totul.
Pe Iuri îl întâlneam cel mai des pe coridoare și, folosindu-mă de orice pretext, mai zăboveam pe acolo în speranța de a-l vedea. Și de a fi văzută. Dar el nu avea ochi pentru

mine. Nu știa că exist și, tocmai pentru a schimba această situație, îmi doream să câștig postul de editor.
Era simplu. Mă gândeam că dacă aș fi editorul, printr-o lege naturală a firii, Iuri ar deveni contributor la ziar și ar trebui să petrecem timp împreună.
Am terminat lucrarea despre Pugaciov și, spre mândria, dar și neliniștea mea, Anna Semionovna a fost atât de încântată de ce am scris, încât a citit-o elevilor din ultimul an, ca exemplu de lucrare de notă maximă. Pentru că se apropia timpul când urma să votăm cine să fie editorul, iar eu mă aflam în mijlocul campaniei pentru acel post, ultimul lucru pe care mi-l doream era ca ceilalți elevi să fie invidioși pe mine. Voiam voturile lor.
Și le-am obținut. Am devenit editorul gazetei școlii. Nu am câștigat la o diferență mare. Însă, luând totul în considerare, era o victorie dulce, mai ales pentru bunica și mama, care au luat-o drept dovadă că o familie bună nu poate fi pusă la pământ.
Munca la gazetă s-a dovedit o plăcere. Îmi plăcea să aleg articolele și petreceam ore lungi cu Anna Semionovna, care era consultant al ziarului din partea corpului profesoral.
Cât despre ideea că postul de editor ar atrage atenția lui Iuri asupra mea, aceea a fost un fiasco. Prea târziu am descoperit că Iuri nu avea aspirații literare de nici un fel; îl

interesau exclusiv domeniile științifice – matematica, fizica și chimia.
Nu că aș fi regretat că devenisem editor, dar aveam mai puțin timp pentru noua mea intrigă, una de-a dreptul nerușinată.
M-a copleșit deodată dorința de a-mi îmbunătăți rezultatele slabe la matematică. Aveam nevoie de meditații, i-am spus directorului, care nu a putut să nege. Ba mai mult, știam cu exactitate care profesoară putea să mă ajute, dacă era dispusă – o femeie blândă din Rusia europeană, pe nume Irina Maximovna. Era dispusă și fericită să mediteze o tânără atât de ambițioasă, în schimbul unui pulover pe care urma să i-l tricotez din lâna pe care o adusese cu ea.
Așa că, de trei ori pe săptămână, mă duceam mai întâi acasă de la școală, mă pieptănam, făceam tot ce puteam ca să fiu mai atrăgătoare și apoi porneam la un drum lung prin întuneric și frig până acasă la Irina Maximovna, care, absolut întâmplător, locuia lângă Iuri.
Dar nu l-am zărit niciodată, așa că am început să caut ajutor în cărțile de ghicit. Natașa și Nicolai își trăiau viața în funcție de ce le spuneau ele. În fiecare seară își ghiceau viitorul în cărți. Banii, vremea, sănătatea – cărțile aveau toate răspunsurile. La început, priveam cu dispreț și amuzament la această prosteală. Dar în scurtă vreme am ajuns la concluzia că, în materie de dragoste, nu mă

aflam în poziția de a mă simți superioară. Natașa m-a învățat cum să o fac, iar în serile dinaintea ședințelor mele la Irina Maximovna, îmi dădeam și eu în cărți: aveam să-mi întâlnesc dragostea a doua zi, sau nu? Dacă răspunsul era nu, dorința de a-mi îmbunătăți cunoștințele de matematică atingea un punct atât de scăzut, încât uneori chiuleam de la oră. Dar dacă răspunsul era da, îmi dădeam toată osteneala să îmi calc singura mea fustă, să îmi împrospătez bluza și să mă pieptăn.

Uneori cărțile greșeau, dar de multe ori spuneau adevărul. Legea mediilor, ar fi spus tata. Ce îmi păsa mie de o asemenea lege? Putea să îl facă pe Iuri interesat de mine? Nu, eu îmi puneam credința în cărți. Într-o zi... într-o bună zi, îmi promiteau cărțile.

Între timp, în vreme ce eu fugeam după Iuri, un alt băiat fugea după mine. Numele lui era Șurik. Cânta minunat la chitară, cânta și din gură, și îmi aducea din când în când câte un pahar de semințe de floarea-soarelui. Îmi sculpta andrele din surcele de lemn, iar cu acestea și cu bucățelele de lână pe care le găsisem ici-colo sau le păstrasem din comenzile de tricotaje, mi-am făcut o pereche de șosete desperecheate, în toate culorile curcubeului. Mă invita la plimbare cu el și prietenii lui; mă invita chiar și la cinema. Uneori mă duceam, iar alteori îl

refuzam – din simplul motiv că Șurik nu era Iuri. Eu și Șurik eram prieteni; asta era tot.
Într-o zi, mi s-a spus să anunț la gazetă că urma un bal mascat la școală.
– Un bal mascat? În *Siberia?*
Mamei nu-i venea să creadă.
– Și spune-mi, te rog, în ce ai de gând să te mascherezi? Într-un om de zăpadă?
– Vai, mamă!
La auzul cuvântului „bal", chipul trist și obosit al bunicii a căpătat o licărire mătăsoasă, scăldată în amintiri.
– Și ce dacă nu va fi un bal ca la Veneția? Esther a noastră își va face ceva sau va găsi ceva...
Dar pentru mine urma să fie un bal ca la Veneția. Care primă petrecere nu este un bal? Ardeam cu nerăbdare, așa cum ar fi făcut orice fată, din orice parte a lumii. Cuprinsă însă de această înfrigurare, am început să-mi fac griji cu adevărat în legătură cu hainele pe care aveam să le port. Și așa mi-a venit o idee genială. Fuseseră lipite anunțuri în fața cinematografului că urma să vină o trupă de actori ai unui teatru ambulant. Aveau să joace Cehov. Intenționam să mă duc în culise și să îi rog – foarte politicos – să îmi împrumute un costum.
Zi după zi, mergeam spre casă după orele de școală, fără să mă sinchisesc de frig și de vânt, visând cu ochii deschiși la o rochie

albă, înfoiată. Nu cunoșteam piesele lui Cehov, dar cu siguranță marele Cehov, cel care știa totul despre sufletul omenesc, nu ar fi neglijat să includă un personaj care purta o rochie frumoasă, înfoiată? Și trebuia să fie albă. Iar o diademă din diamante mi-ar fi scânteiat în păr. (Mama spusese în batjocură om de zăpadă; ce uimită avea să fie când își va vedea fiica îmbrăcată ca Regina Zăpezii!) Și, desigur, însoțitorul Reginei Zăpezii avea să fie cel mai chipeș băiat din școală, Iuri.
După câteva zile de visare, m-am convins singură că rochia exista și că tot ce trebuia să fac era să o iau de la teatru oricând doream.
Și așa, cu o încredere neștirbită – și cu nasul vânăt de frig –, m-am prezentat în culisele teatrului. O femeie mică de statură, zbârcită, cu ochii ca mărgelele și buzele țuguiate – care nu arăta deloc așa cum îmi închipuiam că ar trebui să arate o actriță dintr-o trupă de teatru – m-a întrebat ce caut în culise.
Încrederea de mai înainte mă părăsise.
– Mă întreb... mă gândeam... dacă aș putea să împrumut un costum pe care să-l port la un bal mascat la școală?
Femeia a izbucnit în râs.
– Dar cum îți închipui! Unul din minunatele noastre costume? Pentru numele lui Dumnezeu, cine te crezi? Ce lucru straniu ți-a dat prin minte!
Pe punctul de a izbucni în lacrimi, îmi venea să spun: „Dar nu ați aflat, doamnă, că atunci

când totul este straniu în jur, totul încetează să mai fie straniu? Cum de nu ați aflat asta aici, în Siberia?“
M-am întors acasă complet descurajată. Nu aveam nimic de purtat și nici o haină din care să-mi fac o costumație.
– Mamă, nu au vrut să-mi împrumute un costum de la teatru.
– La teatru? Te-ai dus tu acolo și ai cerut un costum?
– Și de ce nu? Aș fi avut grijă de el. Și i-am rugat politicos.
Mama a clătinat din cap – cu neîncredere, un gest pe care îl consideram în secret scuturarea ei din cap tipic siberiană.
– Când te gândești că înainte erai un copil timid…
Nu am răspuns; dar știam că eram încă timidă – din unele puncte de vedere, chiar mai timidă decât înainte.
M-am întins pe pătuțul meu, cu picioarele pe perete, și am concluzionat că viața este o treabă tristă și că eu sunt cea mai tristă ființă în viață.
– De ce nu o întrebi pe Anya dacă n-are ceva să-ți împrumute? mi-a sugerat mama.
– Anya? Ce ar putea ea să aibă?
– Când e vorba de Anya, nu se știe niciodată. Dă fuga la ea și întreab-o. La urma urmelor, era cea mai frumoasă și mai populară fată din Wilno.

– Așa că, în mod firesc, când au izbit cu pumnii în ușa ei, și-a pus în bagaje o rochie de bal frumoasă, cu gândul la mine. Fii serioasă, mamă!
Totuși, m-am dus la Anya. Nu în seara aceea, nici în următoarea. Îmi era greu să mă despart de Regina Zăpezii. Și de Iuri, care cu siguranță nu m-ar fi remarcat îmbrăcată într-o vechitură de-a Anyei.
După ce, descurajată, l-am acceptat pe Șurik drept însoțitor, m-am dus la Anya. Spre surprinderea mea, deși nu își adusese vreuna din rochiile de bal, luase cu ea o rochie vaporoasă, albastră, cu mâneci înfoiate, de tipul celor pe care le purta la ceaiurile dansante din Wilno. Oare unde în Siberia se aștepta să poarte o astfel de rochie? mă întrebam eu.
În timp ce netezea rochia mototolită și o ridica, să o pot vedea mai bine, eu o priveam cu atenție. Sărmana Anya, Siberia nu fusese blândă nici cu ea. Chiar dacă era tânără, pentru că muncise pe șantiere, înfometată – probabil atât din lipsa hranei, cât și din lipsa vieții sale vesele de altădată –, începea să semene cu o actriță îmbătrânită, o fostă stea.
Am luat rochia, dar și pantofii pe care Anya insista să îi port în locul pantofilor mei cu talpă groasă.
– Nu poți dansa în pantofi cu tălpi din cauciuc, îmi spusese Anya.

Dar cum să dansez în pantofi care erau cu cel puțin două numere mai mari? Am probat rochia, dar a picat pe mine ca o parașută aterizată pe pământ; de fapt, arătam de parcă aș fi efectuat un zbor neprogramat și rămăsesem atârnată într-un copac.
– Vai, Doamne! m-am văitat.
Nu puteam suporta să ajung în asemenea hal după visul meu cu Regina Zăpezii.
Natașa și mama mi-au dat târcoale, încercând să vadă ce puteau face să port rochia fără a o strica. Soluția ar fi fost să o însăileze pe corpul meu în seara petrecerii: gulerul, care îmi ajungea până la buric, urma să fie încrețit, iar talia, strânsă bine. Și în ce urma să mă costumez? voiam eu să știu, destul de tardiv.
– În ceva ce nu ești, a zis mama, adăugând: În Siberia, mereu porți o mască…
În seara petrecerii, Șurik a spus că mă va lua de acasă la ora șase.
– Dar Șurik, petrecerea începe abia la opt. Ce facem de la șase la opt? Nu avem de mers decât o oră până la școală.
– Vom merge încet. Și vom vorbi.
Iar eu o să mă transform într-un țurțure, în rochia mea subțire și paltonul la fel de subțire, mi-am zis în gând.
În seara aceea, stepa era fermecată. O lună albă schița desene pe zăpadă, din mii și mii de briliante.

Șurik m-a luat de mână. Mâna mi-a alunecat din strânsoarea lui. Mi-a pus un braț pe după umeri. Eu am făcut un pas într-o parte.
Când am ajuns la școală, petrecerea abia se pornea. Tremuram de frig și de emoție. Oare Iuri mă va invita la dans?
Nu, acesta nu era un bal mascat venețian. Costumele erau departe de a fi somptuoase. Ici-colo, un vechi costum țărănesc de-al bunicii, sau un veston din Primul Război Mondial; unele din fetele elitei de la fabrică aveau rochii vechi din crep, croite pe mărimea lor.
Dar regina balului era fermecătoare.
Dansa în brațele lui Iuri și purta o frumoasă rochie roșie, cu un corsaj ajustat și mâneci pline, iar sub fustă avea multe jupoane.
Trecea în dans, lăsând un siaj de șoapte în urma ei.
– De unde a luat-o?
– *De unde* a luat-o!
– Da, *de unde*?
– Nu ai văzut *Livada de vișini*, de Cehov, săptămâna trecută? Nu-ți amintești de rochie?
M-am împiedicat în pantofii Anyei.
Așa, deci! Când o mică deportată vine cu o astfel de solicitare, e un lucru straniu, nu? Dar când fiica directorului fabricii face aceeași solicitare, este un ordin – nu-i așa? În ciuda tuturor sloganurilor.

CAPITOLUL 21

În primăvara aceea, vagoanele de vite au revenit, într-un șir fără sfârșit; de data aceasta, aduceau prizonieri de război germani. Le dispăruse toată aroganța pasului de marș, le fusese extirpată prin bătaie; alcătuiau un grup deplorabil, înfometați și bolnavi. Dar în ochii noștri rămâneau niște monștri și îi uram cu toții – deportați, ruși europeni, siberieni. Din motive întemeiate; poveștile despre atrocitățile lor erau bine cunoscute.

Stăteau înghesuiți în aceleași barăci în care locuiserăm și noi la venirea în Siberia, dar în scurtă vreme a fost nevoie să fie ridicate altele noi, pentru miile și miile care continuau să sosească. Picau ca muștele, din pricina dizenteriei, holerei și din cine știe ce alte motive – iar nouă nu ne păsa, ni se părea că erau, într-adevăr, muște. Nu aveam milă.

Cel mai adesea, erau puși să sape șanțuri prin care urmau să fie trase țevile care să aducă apă cât mai aproape de colibe, atât apă de băut, cât și pentru scopuri sanitare.

În fiecare dimineață și seară erau obligați să mărșăluiască prin sat în șir indian. Pe drum le erau azvârlite în față strigăte pline de furie, iar aerul însuși părea încărcat de ură. Se arunca și cu gunoaie în ei. Copiii urlau isterici și dădeau cu pietre în ei. Un băiețel a azvârlit o piatră care a făcut o spintecătură

adâncă în obrazul unui neamț, iar din mulțime s-au ridicat urale. Dar în tot acest timp copilul striga fără încetare: „Mi-ai omorât tatăl“. Aproape fără excepție, copiii din acel sat își pierduseră un tată, un unchi, un frate sau un văr; în unele cazuri nu le mai rămăsese în viață nici o rudă de sex bărbătesc.

Existau oameni care se ascundeau de acești prizonieri germani, parcă temându-se că erau capabili încă de atrocități, că nu le fusese stârpită bestialitatea prin bătaie.

Unii stăteau muți de ură, cu pumnii încleș-tați. Eu, mama și bunica ne număram printre aceștia. În tăcere, întotdeauna în tăcere, ne întrebam dacă printre cei care treceau prin fața noastră erau și bărbații care ocupaseră Wilno, care probabil jefuiseră orașul nostru cel frumos, care poate... Fraza aceea rămânea neterminată; tăcerea familiei noastre era un hău plin de teroare.

După ce treceau, scuipam pe pământul pe care călcaseră; numai atunci aveam curaj să scuip și să arunc cu blesteme în urma lor.

Prizonierii înaintau târșâindu-și picioarele, cu ochii în pământ, fără să se uite la noi, fără să ne arate niciodată că ne simțeau ura. Erau tratați rău – înfometați, transformați în sclavi.

În primăvara aceea, în afară de faptul că ne aducea prizonieri, calea ferată transsiberiană transporta o imensă pradă de război.

Când s-a întors roata, când rușii au început să îi împingă pe germani înapoi înspre teritoriul german și i-au hăituit într-acolo, rușii s-au răzbunat teribil, jefuind casele, fermele și fabricile nemților. O parte din această pradă a fost trimisă în sate ca al nostru, în Siberia. Haine, draperii, așternuturi, argintărie, tot felul de obiecte de lux despre a căror existență aproape că uitaserăm, au fost depozitate într-o magazie din *novostroika*. Aceste lucruri au fost distribuite familiilor ale căror tați, soți, frați și fii fuseseră uciși de către nemți.

Pe 8 mai 1945 a avut loc capitularea formală la Reims. Războiul cu Germania se încheiase.

Primăvara și vara aceea au constituit o perioadă furtunoasă pentru spiritul uman: a fost o tristețe adâncă, și o mare bucurie, apoi o suferință lipsită de lacrimi, din care o parte nu va dispărea nicicând.

Cu numai câteva săptămâni înainte de minunata veste că Germania fusese înfrântă, se anunțase moartea președintelui Roosevelt. Noi, cei din comunitatea poloneză, am plâns; ne pierduserăm cavalerul pe un cal alb, eroul care urma să ne salveze.

– Cine va mai avea grijă de noi acum? se tânguia bunica.

În nimeni nu ne puseserăm atâta speranță până atunci ca în președintele Roosevelt – și

în Armata Statelor Unite – să ne salveze de nemți.
– Cine este acest Truman? ne întrebam unii pe alții.
Nu auziserăm niciodată de acest bărbat care urma să devină președintele celei mai mărețe națiuni din lume. Ne era teamă pentru noi, dar îl și iubeam cu adevărat pe Roosevelt.
Apoi a venit bucuria stârnită de sfârșitul războiului. Din punctul nostru de vedere, odată încheiate luptele în Europa, ne apropiam și noi de sfârșitul suferințelor noastre.
Iar apoi au venit cele mai îngrozitoare vești dintre toate. Ne-au fost aduse de supraviețuitorii lagărelor de concentrare, prin scrisorile lor, prin viu grai, prin intermediul Crucii Roșii. Vestea suna așa: dintre toți membrii familiei tatălui meu – frații și surorile lui, copiii lor, mătușile, unchii și verii lui –, nici unul nu supraviețuise masacrului comis de nemți împotriva evreilor. Din familia mamei, am auzit că au supraviețuit numai doi veri și o mătușă. Fratele mamei, sora și mama ei – draga mea bunică –, mătușile și unchii mei, iubiții mei veri, toți erau morți.
Pe mama o chinuia amintirea acelei zile în care îi spusese soldatului rus că nu știa cine e bărbatul de la ușă. Poate dacă i-ar fi spus că era fratele ei, ar fi fost în viață acum.
Poate, poate, poate.

Dar noi eram în viață. Exilul ne salvase viața. Acum ne simțeam incredibil de norocoase că fuseserăm deportate în Siberia. Foamea, frigul și suferințele îndurate nu însemnau nimic; ne fusese dăruită viața. Când mama și bunica au aprins lămpile cu kerosen pentru morții noștri și au început să spună rugăciunile, am înălțat și eu mulțumiri lui Dumnezeu pentru că ne salvase.

Într-o zi, am întrebat-o pe mama dacă aș putea să îi scriu îngrijitorului nostru, Stanislav, din Wilno. Voiam să știu dacă fuseseră salvate albumele cu fotografii. Tânjeam după ele acum; aveam nevoie de trecut, de iubitul meu trecut. Mama mi-a spus că pot să-i scriu, dar se îndoia că voi primi vreun răspuns.

Am scris scrisoarea și am așteptat. În timp ce așteptam, uneori îmi evocam propriile imagini ale trecutului. O rază de lumină care pătrundea printre draperiile din dormitorul meu. Liliacul din grădină. Dar aveam grijă să nu populez aceste imagini cu oameni; era prea devreme pentru asta.

După câteva luni, a venit o scrisoare de la Stanislav, care ne anunța că nu rămăsese nimic. Germanii jefuiseră totul. Nu mai erau fotografii, și nici el nu avea fotografii printre obiectele sale.

A fost o lovitură zdrobitoare. Tot ce ne rămânea era zăvorât în inimile noastre. Dacă

mama m-ar fi lăsat să iau albumele de fotografii în dimineața aceea...
Când s-a terminat războiul cu Japonia, în august, am primit o scrisoare de la tata. Spunea că nu se va întoarce în sat.
– Slavă Domnului! a zis mama. Slavă Domnului că nu se va întoarce în acest loc uitat de lume! Dacă se va putea întoarce în Polonia, atunci ar fi posibil să ne scoată de aici...
Nu mi-am înălțat glasul alături de cel al mamei în această rugăciune. Voiam ca tata să se întoarcă în sat, unde puteam fi sigură că vom fi din nou împreună. Mă înspăimânta gândul că el se va întoarce în Polonia – cine știe cum – și că va dispărea acolo. Cel mai probabil, nu ne va putea scoate de aici și nu îl vom mai vedea niciodată.
– Mamă, de ce nu-l rugăm pe tata să se întoarcă? Războiul s-a terminat. Viața nu va fi atât de rea aici. Avem prieteni în locul ăsta. De ce nu putem locui aici? Te rog, spune-i tatei să se întoarcă la noi...
– Esther! Să nu-mi zici că vrei să stai aici!
Era uluită. Și eu la fel. Toate sentimentele și toate gândurile mele erau un talmeș-balmeș. Eram ca un animal ținut în capcană prea mult timp ca să mai știe ce este libertatea. Eram asemenea oamenilor care stătuseră prea mult în mină și înghețaseră. Îmi era îngrozitor de frică de schimbare. Poate că gândul de a mă întoarce într-o lume care nu

mai era locuită de cei dragi mie avea ceva de-a face cu asta.
Era spre sfârșitul lui august, când am avut această primă conversație despre întoarcerea în Polonia, o conversație care urma să devină un dialog încărcat de emoție. Firida pe care o numeam casa noastră se cocea de-a dreptul; în jurul nostru roiau mușteleș cina, care consta dintr-o supă apoasă de cartofi, fierbea pe plită, la foc mic.
Iar eu nu voiam să plec de aici?
Ei bine, îmi plăcea la școală. Îmi plăceau profesorii. Și prietenele mele. Și presupun că mă obișnuisem cu această viață. Mai cred că în sufletul meu se mai găsea ceva – un plăcut sentiment de mândrie că fata bogată din Wilno îndurase sărăcia laolaltă cu toți ceilalți.
Uitasem cum era viața „acolo, acasă". Lucrurile frumoase, mașinile luxoase și mâncarea delicioasă deveniseră amintiri îndepărtate; viața din Polonia, chiar și cea din casa noastră, se transformase într-o fantezie. Realitatea se afla aici, în Siberia; iar realitatea o puteam suporta.
Dacă tata se întorcea aici, ne-am fi putut construi o viață în sat. Ne-am fi putut muta într-o casă mai frumoasă din *novostroika*. Poate că tata ar fi obținut o slujbă la fabrică.
Am încercat să-i spun aceste lucruri mamei, iar ea m-a privit ca și cum aș fi devenit o străină în ochii ei, poate chiar o trădătoare.

Cu siguranță nu în sens politic, dar poate că în sens tribal.
– Esther! a zis pe un ton ascuțit care îi trăda uluiala.
Apoi i-am spus mamei că mă tem de întoarcere, mă tem să îmi fac prieteni noi și să trăiesc din nou într-un oraș mare.
– Copil prost, mi-a spus ea. Ai cincisprezece ani și vorbești ca un bebeluș. De ce te-ai mai putea teme acolo? Ce ar putea fi mai rău decât traiul aici? Mai bine să ne rugăm să părăsim locul acesta uitat de Dumnezeu. M-am săturat de el.
M-am uitat la ea. Vorbele îi erau înscrise, parcă, în părul frumos și negru ca pana corbului, care începea să încărunțească, în ochii verzi care începeau să o înșele. Chiar și în dinții ei. Contractase o boală a gingiilor, iar dinții începeau să-i cadă. Da, mama se săturase. Avea nevoie de odihnă, mâncare decentă și să scape de griji; mai presus de orice, avea nevoie de *libertate*.
Și mai avea nevoie de tata. Îi ducea dorul. Pe mama a cuprins-o o dorință nebună, sălbatică, de a se elibera, de a se întoarce în Polonia. Se enerva și mă certa dacă îmi exprimam temeri în legătură cu plecarea și dorința de a rămâne.
Agitația i-a crescut când a aflat că unchiul Yozia și mătușa Zaya urmau să se întoarcă la Harkov. În fiecare zi auzea de un alt prieten, de o altă cunoștință care pleca.

Am încercat să-i înțeleg nefericirea, dar mă rugam să se găsească o soluție fericită pentru noi. Nu îndrăzneam să-i scriu tatălui meu și să-l rog să se întoarcă în sat, împotriva voinței mamei. Așa că am făcut singurul lucru care îmi rămânea de făcut: i-am scris o scrisoare plină de descrieri ale plăcerii vieții din Siberia: îi spuneam că traiul aici devenise mult mai plăcut, că îmi plăcea nespus școala, că aveam mulți prieteni. I-am spus că urma un alt concurs de recitări și că, de data aceasta, în ziua concursului aveam să port pantofii mei bleumarin. Și, cine știe? Poate că de data aceasta am să câștig.

Tata mi-a răspuns că era încântat să afle că viața mea era mai ușoară, dar abia aștepta ziua când va fi eliberat și i se va permite să se întoarcă în Polonia. Planul lui, și marea lui speranță, era că se va opri la Wilno – care acum făcea parte din Rusia –, ca să vadă casa noastră, iar apoi își va continua drumul până la Varșovia, sau Łódź, sau alt mare oraș industrial, unde să poată lua viața de la capăt.

Și tata.

Într-o zi am primit o scrisoare. Dintr-o singură privire, am înțeles că nu era de la tata. Era unul din acele plicuri mari, cu aspect oficial, de genul celor care ne dădeau fiori. Mama l-a deschis și a scos un țipăt. Am

înghețat de frică: aceeași exclamație pe care o știam – Doamne sfinte, ce o mai fi acum?
– Ne întoarcem în Polonia, a zis ea izbucnind în lacrimi.
Mama, care fusese puternică și curajoasă, o veritabilă Stâncă a Gibraltarului în toți anii petrecuți în Siberia, care nu-și trădase față de nimeni suferințele, singurătatea și problemele, plângea acum ca un copil, de fericire și ușurare – și poate și un pic de teamă față de ceea ce urma.
Deportații urmau să fie trimiși înapoi în Polonia, dar nu la Wilno. Decizia era oficială și finală: Polonia, da; acasă, nu. În timp ce mama devenea tot mai veselă, eu încercam să-mi ascund temerile și nefericirea.
– Imaginează-ți, spunea mama, nu va mai trebui să plantăm cartofi în primăvara următoare și să ne facem griji pentru ei toată vara. Îți închipui cât de minunat va fi?
Am încercat să-i fac pe plac și să-mi închipui.
– Iar dacă Dumnezeu este bun, în scurt timp îl vom revedea pe tata.
M-am alăturat mamei în rugăciunea fierbinte să se întâmple așa; posibilitatea de a-l revedea pe tata era singurul punct de lumină în acel viitor necunoscut.
Fără întârziere, s-a făcut primul pas spre acel viitor. Tata ne-a scris că fusese eliberat din detașamentul de muncă și că se întorsese la Wilno.

– La Wilno! am întrerupt-o pe mama, care ne citea scrisoarea mie și bunicii. Tata s-a întors la Wilno!
Mama nu mai putea continua; au început să-i șiroiască lacrimile pe obraji și glasul îi tremura în timp ce citea:
„Casa noastră este încă în picioare, iar apartamentul nostru se află într-o stare bună. Cea mai mare parte a mobilei a rămas pe loc, dar nu și bunurile noastre personale. Am căutat fotografii pentru Esther, dar nu am găsit nici una. Când am sunat la sonerie, mi-a deschis un bărbat fioros.
– Cine sunteți și ce doriți? m-a întrebat.
– Mă numesc Samuel Rudomin și am locuit în această casă. Am venit numai ca să o văd și să îmi iau la revedere.
– Luați-vă la revedere și plecați de aici.
– Dar dumneata cine ești? l-am întrebat.
– Eu sunt șeful NKVD din Vilna.
Și, uite așa, Raya și Esther, am lăsat în urmă casa noastră și am plecat…“
Mama nu a mai putut continua, iar eu și bunica am citit singure mai departe că tata s-a dus la cimitirul din afara orașului și a vizitat mormintele rudelor și prietenilor pentru a-și lua rămas-bun de la ei. Iar apoi s-a dus la locurile unde fuseseră masacrați unii dintre ai noștri, ca să își ia și de la ei rămas-bun.
„Voi încerca să ajung la Łódź“, scria el, „și vă voi scrie de acolo. Rămâneți sănătoase și

transmiteți mamei mele toată dragostea mea. Aveți grijă de voi, căci în curând vom fi împreună și vreau să vă văd sănătoase și vesele. Nu mai poate dura mult. Cu drag, Samuel și tata."

De obicei, tata era rezervat când ne scria, dar scrisoarea aceasta era marcată de o emoție profundă. Am plâns pentru ceea ce scrisese și pentru tot ceea ce lăsase nerostit. În noaptea aceea, noi trei, mama, bunica și cu mine, ne-am plâns morții.

Încet-încet, am început să mă obișnuiesc cu această mare răsturnare de situație din viața mea.

– Mamă, aș vrea o pereche de *sapogi*, pe care să le port acasă, în Polonia, din cele elegante pe care le poartă celelalte fete de aici. Și o pufoaică, mamă, una verde. Tare mult mi-ar plăcea o pufoaică.

– Pentru numele lui Dumnezeu, Esther, nu se poartă așa ceva în Polonia!

– De unde știi, mamă?

Chipul mamei s-a înnorat. Înțelegeam că întrebarea mea ridicase o problemă îngrijorătoare, pe care nici ea nu putea să o ignore; cum va arăta Polonia postbelică, jefuită și pustiită? Aveam să ne simțim cu adevărat acasă?

– Nu știu, a recunoscut ea.

Iar apoi, pentru că trebuie să fi început să înțeleagă teama mea și că aveam nevoie de ajutor în acele clipe, a zis:

– Foarte bine, Esther, poate că ți-ar fi de folos o pereche de *sapogi* și o pufoaică. Dar va trebui să câștigi tu banii. Nu ne-a mai rămas nimic de vândut. Dacă găsești ceva de tricotat și să fii plătită cu ruble – nu cu mâncare....

Sapogi și o pufoaică. Cizme din piele lucioasă, înalte până la genunchi, și o pufoaică verde, matlasată. Au devenit o obsesie pentru mine; hainele fermecate care aveau să mă facă invincibilă în lunga și dezolanta călătorie de întoarcere din exil.

CAPITOLUL 22

Călătoria de întoarcere a început din același loc unde se încheiase drumul dinspre Polonia, și anume în piața satului. Către sfârșitul toamnei, când vântul se pornise deja și primele zăpezi acopereau pietrele care în acea primă zi erau fierbinți ca niște cărbuni, deportații polonezi au fost convocați la o întrunire. Adică cei rămași. Mulți muriseră – de gripă și tifos, unii de bătrânețe, alții din cauza slăbiciunii trupului sau de inimă rea. Cei rămași ne-am adunat animați de un spirit de vacanță și ne-am salutat prietenii și cunoștințele cu acea camaraderie tipică oamenilor care au trecut prin încercări împreună și au supraviețuit.

De data aceasta, știam de ce fuseserăm chemați: urma să primim ultima confirmare și detaliile repatrierii noastre. Ni s-a spus că drumul înapoi avea să înceapă în martie.

Avea să fie ultima noastră iarnă în Siberia!
Bucuria era enormă și molipsitoare. Pe moment am uitat de fricile mele; sau poate speranța că temerile îmi vor dispărea m-a făcut să mă las cuprinsă de un entuziasm aproape isteric la gândul călătoriei. Și la gândul că urma să dețin o pereche de *sapogi* și o pufoaică. Fusese mai mult decât înțelept din partea mamei să-mi dea voie să le cumpăr (asta, dacă strângeam destui bani); un moment de inspirație. A început să nu-mi mai pese încotro mergeam, atâta vreme cât ajungeam acolo încălțată cu cizmele mele lucioase și îmbrăcată cu pufoaica mea verde, matlasată.
Am făcut rost de o comandă – și de lână – și tricotam cu furie, de data aceasta pentru bani pești. Înainte de a pleca, în semn de bun-rămas, unchiul Yozia mi-a dăruit câteva ruble, pe care mama mi-a permis să le accept.
Uneori, mama își făcea griji în legătură cu *sapogi* și pufoaica. Nu ar fi fost mai înțelept să încercăm să obținem niște material din care să-mi fac o rochie?
– Dar mi-ai promis, mamă! Paltonul meu e vechi și zdrențuit și mi-a rămas scurt. Tatei o să i se pară că sunt frumoasă în pufoaică.
Ea zâmbea și nu se mai opunea; înțelegea.
Școala continua ca și până atunci. Încercam să nu mă gândesc la cât îmi vor lipsi Anna Semionovna și prietenii mei – Svetlana,

Katiușa, Zina și... Șurik. Încercam să nu mă gândesc cum va fi să iau totul de la capăt – cu o școală nouă, cu prieteni noi.
Dar în timp ce traversam stepa, nu mă puteam împiedica să mă gândesc la oraș. Am descoperit că uitasem cum era să străbați străzile pavate, să te plimbi printre automobile, troleibuze și autobuze, să fii înconjurat de clădiri înalte. Ajunsesem să iubesc stepa, cu întinderea nesfârșită și singurătatea sa. Trăind în colibele acelea mici și înghesuite, stepa devenise locul unde îți puteai pune ordine în gânduri și sentimente, unde puteai visa.
Sentimentele sunt dezordonate; sub stratul de entuziasm plăcut, subzista teama profundă de a mă întoarce la oraș.
În decembrie 1945, Anna Semionovna a anunțat că urma un nou concurs de recitări și că era programat în martie.
De data aceasta, am fost invitată să mă înscriu chiar de către Anna Semionovna, femeia ale cărei laude – chiar și pe cele mai vagi – le purtam ca pe o cunună de lauri pe cap.
I-am spus că îmi doream din tot sufletul să particip, dar în martie urma să ne întoarcem în Polonia.
– Anna Semionovna, credeți că aș putea să mă înscriu totuși, în caz că se întâmplă ceva?
Mi-a dat permisiunea și, când m-a întrebat ce aș vrea să recit, fără nici o urmă de

ezitare, am spus „Visul Tatianei“.
O a doua șansă, care să vindece o rană încă dureroasă; de data aceasta, nu doar că aveam să fiu încălțată, ci aveam să port chiar o pereche de *sapogi*!
Și așa am început să lucrez la „Visul Tatianei“, iar de data aceasta eram în cursă cu un tren care urma să pună capăt exilului nostru.
Acum, Șurik venea la noi aproape în fiecare zi, căci timpul pe care îl aveam de petrecut împreună era pe sfârșite. Mă asculta recitând „Visul Tatianei“; asculta și asculta. Era un băiat răbdător. De asemenea, îmi vorbea despre planurile lui. Tatăl lui era colonel în Armata Roșie, iar când avea să fie eliberat, Șurik și mama lui se vor întoarce la el, la Leningrad, unde locuiau înainte. Acolo, Șurik avea să urmeze cursurile academiei militare, ca să devină soldat, ca tatăl lui.
– Șurik, îi spuneam eu, de ce vrei să te faci soldat? Războaiele sunt oribile. Uite ce ne-au adus nouă, familiilor noastre. Ce sens are ca un popor să se lupte împotriva unui alt popor? Șurik, de ce să nu fii muzician?
– Dar fiecare țară trebuie să aibă o armată, răspundea el, iar eu vreau să fac parte din armata țării mele. Nu vei înțelege niciodată pentru că nu ești băiat.
Avea dreptate; nu am înțeles niciodată.
În timp ce eu tricotam, Șurik îmi citea. Ochii îmi erau încordați și nu mai puteam citi și

tricota în același timp. Șurik îmi citea din *Dombey și fiul* de Dickens și povestiri de Dumas. Dumas mă făcea să visez cu ochii deschiși la baluri minunate și femei frumoase, care leșinau la vederea iubiților. Dickens prezenta o imagine diferită. Florence Dombey trăise timpuri grele într-o lume nemiloasă, dar totul se terminase cu bine – o idee care mă consola atunci când reveriile mele nu reușeau să o facă. Dickens, Dumas, Jack London – ei mă ajutaseră să evadez din Siberia, iar acum aveau să mă ajute pe drumul de întoarcere.

Concursul era programat pentru optsprezece martie, iar pe întâi martie am primit de veste că pe cincisprezece aveam să plecăm!

Am simțit că mi se frânge inima. Să ratez concursul cu numai trei zile! Mi-am cumpărat *sapogi* și pufoaica. Șurik a mers cu mine după școală. Nu a durat mult; știam exact ce vreau. Cizmele *sapogi* erau negre, moi și lucioase; pufoaica era verde, matlasată. Șurik a spus că arăt foarte bine îmbrăcată așa.

În fiecare seară, le scoteam din cutie și le probam. Șurik a venit să ne ajute la împachetat (de parcă catrafusele noastre nu ar fi putut fi strânse într-o oră), iar mama lui ne-a trimis niște făină și șase ouă ca să coacem biscuiți pentru drum. Eu și Șurik am întins coca împreună și am copt biscuiții în cuptorul Nataşei.

Iar Anna Semionovna a trimis după mama. Anna Semionovna voia și ea să îmi facă un cadou la despărțire. Știa cât de mâhnită eram că ratam concursul și se întreba dacă nu cumva mama ar fi de acord să ia un tren care pleca mai târziu, dacă mai era vreunul.
Mama s-a întors de la acea întâlnire cu scânteieri amenințătoare în priviri.
– Tu ai pus-o pe Anna Semionovna să-mi ceară una ca asta? Îți închipui chiar și pentru o clipă că aș putea pierde trenul – trenul pe care l-am așteptat în toți acești ani? De dragul concursului tău sau din oricare alt motiv?
– Nu, nu mă aștept la asta, mamă! Dar Anna Semionovna s-a gândit că am putea afla de la poliție cât timp va rămâne transportul în Barnaul și dacă ar fi posibil să rămân acasă și să te ajung din urmă acolo.
– Esther, ai înnebunit! De-a dreptul! Nu te-aș lăsa în urmă nici o clipă, nici măcar o singură clipă. Vom pleca din locul acesta în ziua stabilită. Și vom pleca împreună!
Pe 15 martie 1946, ne-am îmbarcat în trenul de vite care urma să ne ducă înapoi în Polonia.
Ne-am luat rămas-bun de la Katiușa, Zina, Svetlana și de la Șurik. Mi-am înăbușit plânsul când ne-am promis să ne scriem unii altora și să rămânem prieteni pe veci.
Mi-am luat rămas-bun de la stepă – de la vânt și zăpadă și căldură și monotonie. Și de

la întinderea sa nesfârșită, care la început mă umpluse de atâta teroare, dar mai târziu mă liniștise și mă alinase. Mi-am luat rămas-bun de la frumusețea unică a stepei.
Vagoanele de vite care ne-au dus înapoi în Polonia nu se îmbunătățiseră odată cu trecerea timpului. Dar de data asta nu ne păsa. De data aceasta, încărcătura era atât de plină de bucurie – cântând și râzând –, încât am uitat de teama față de ceea ce mă aștepta.
Am călătorit din nou timp de multe săptămâni, făcând multe opriri. Nu știam niciodată unde va opri trenul; dar numele unor orașe ca Barnaul și Novosibirsk ne deveniseră familiare și jucam un joc în care încercam să ghicim următoarea oprire.
Nici când urma ca trenul să repornească la drum nu știam.
Ne opriserăm undeva în Urali să facem aprovizionarea cu apă. Tânjeam după aer proaspăt cu un dor care devenise o dependență de viața mea în stepă. Mama dormea, așa că am îndrăznit să cobor din vagon pentru un minut, strecurându-mă pe sub bara așezată transversal peste ușa deschisă. (Ușile erau lăsate deschise acum.)
Era atât de frumos acolo, în Urali. De câteva ori, am tras cu nesaț în piept aerul acesta miraculos și mi-am umplut sufletul de frumusețea acestui loc neatins de mâna omului și neprihănit. S-a auzit fluierul.

Trenul a început să se miște. Iar eu eram acolo, singură, admirând Munții Urali. În jur nu se vedea nimeni.
Dar mai era cineva însetat de aer și frumusețe. Stătea aplecat peste bară, admirând aceeași priveliște. Numele lui era Reiner. Îl cunoșteam din Rubțovsk, iar mama îi făcuse câte un serviciu din când în când. Nu conta însă. Ceea ce a făcut ar fi făcut-o oricum.
A sărit din trenul aflat în mișcare, trenul care îl ducea înapoi spre libertate. Înjurându-mă vârtos, m-a ridicat în brațe și m-a aruncat peste bară înapoi în vagon. Trenul a prins viteză în timp ce Reiner alerga pe lângă el.
Mama s-a trezit în zarva creată. Am plâns cu foc pentru ceea ce făcusem. Dar tatăl lui Reiner a stat pe loc liniștit, fără să plângă, fără să rostească nici un cuvânt de reproș.
Orele treceau și erau înfiorătoare. Nu exista posibilitatea de a comunica cu nimeni – vagoanele erau separate unul de celălalt – până la următoarea oprire și cine știa când avea să fie?
Acum în vagon nu se mai auzeau nici cântece și nici discuții vesele.
După trei ore – cele mai lungi din viața mea – am făcut o nouă oprire.
Reiner a venit spre noi, străbătând peronul în fugă. Abia reușise să se apuce cu mâna de mica scară de la capătul trenului și se

ridicase pe platforma minusculă aflată acolo. Fusese o călătorie extrem de friguroasă.
Nu știu dacă am fost iertată sau nu; în orice caz, și-au reluat cântatul, cu voci chiar mai puternice. Mi-am zis că tatăl lui Reiner era bărbatul cel mai nobil pe care l-am întâlnit vreodată. Am decis să nu mai fac opriri personale.
Dar ni s-a spus că urma să ne oprim la Moscova și că aveam o după-amiază în care să vizităm orașul. Eram încântată. Anna Semionovna ne vorbise atât de mult despre Moscova, încât simțeam că știam străzile și legată la ochi și că puteam ajunge în Piața Mare, la Kremlin, la Muzeu, la Teatrul Bolșoi și la draga ei universitate. Când am intrat în gara din Moscova, eram îmbrăcată la patru ace, cu perechea de *sapogi* și pufoaica, gata să joc rolul unei turiste bine îmbrăcate.
Deodată, însă, trenul a făcut o mișcare neașteptată în față și în clipa următoare m-am prăbușit peste soba din fontă care se afla în mijlocul vagonului. Se pare că în cădere m-am sprijinit într-o mână. Arsura era gravă, de dimensiunea unei monede de mari, iar pielea pârlită și înnegrită indica o arsură de gradul trei. Iar s-a agitat toată lumea, dar nu aveau nimic de făcut, în afară de a-mi lega mâna cu o batista. Durerea era chinuitoare.
Vizita la Moscova a fost amânată pe timp nedefinit.

Când am traversat granița dintre Rusia și Polonia, fiecare a reacționat diferit la acest moment – pentru noi unul istoric. Unii au izbucnit în lacrimi, alții în urale, iar alții au înălțat spre cer rugăciuni de recunoștință. Unii au spus Kadișul pentru cei care nu se mai întorseseră.
Iar apoi am continuat să cântăm până ce ne-am oprit în primul sat polonez. În acest sat erau în câțiva polonezi care nu aflaseră nimic despre baia de sânge. Când au aflat că în vagoanele de vite se află evrei, au scos niște huiduieli ascuțite, au țipat și au blestemat și au aruncat cu pietre înspre vagoane.
– Cine are nevoie de voi? strigau ei. Întoarceți-vă în Siberia, jidani împuțiți!
Ne-am oprit din cântat. Îmi amintesc că cineva din vagon a gemut.
– Nu din nou, Dumnezeule mare, nu din nou.
– Amin, am zis eu.
Eram speriată și eram uluită. Polonezii pe care îi idolatrizasem în timpul anilor de exil, gândindu-mă că viața printre ei fusese cea mai bună de care am fi putut avea parte vreodată, strigau la noi să ne întoarcem. În clipa aceea îmi doream să ne aflăm înapoi în Siberia.
Destinația noastră era Łódź. Ne-am uitat cu rândul prin cele patru geamuri micuțe și prima persoană care a zărit orașul și distrugerile a lăsat să îi scape un strigăt de

durere. Când mi-a venit rândul să privesc, am fost la fel de îngrozită. Străzile și casele era pline de dărâmături.
Dar eu urma să-l văd pe tata, așa că mi-am concentrat atenția la lustruirea perechii de *sapogi,* până când aproape că mi-am putut vedea chipul reflectat în cizmele acelea, și la curățarea tuturor firelor de praf – unele imaginare – de pe pufoaica mea.
Trenul s-a oprit.
Toți cei din vagon erau gata să coboare și am așteptat ca funcționarii să ne dea permisiunea să o facem. Am aruncat o ultimă privire afară din vagon, ca să văd dacă tata, primind scrisorile noastre, venise să ne întâmpine. În zilele acelea, astfel de întâlniri erau mici miracole; cel mai adesea se întâmpla să te aliniezi la sediul Crucii Roșii sau la o altă agenție pentru a-ți revedea mama sau tatăl. Uneori dura luni întregi până când oamenii se regăseau, alteori ani.
Deodată l-am văzut.
Purta un palton albastru-închis, cu o croială elegantă, și o pălărie bleumarin. Îmi părea atât de drag și totuși atât de straniu, ca un personaj din fllmele americane pe care le vedeam în Siberia.
– Tată, tată…
Am strecurat o mână prin geamul îngust și i-am făcut semn.
– *Lalinka… lalinka…*
– Ah, tată… tată…

Râdeam și plângeam și fluturam din mână.
– Când o să ne lase să coborâm? În curând?
Chiar și cocoțată pe prici, vedeam lacrimile care luceau în ochii tatei.
Ultimele două sau trei minute ale exilului mi-au părut o eternitate.
Tata privise în jur.
– Iată-i, vin, a zis el, arătând către funcționarii care se îndreptau alene spre vagonul nostru.
Am primit permisiunea să coborâm și mă tem că m-am lovit de mulți oameni în timp ce ieșeam din vagon, croindu-mi drum spre tatăl meu.
A durat mult timp până când am încetat să ne îmbrățișăm și să ne sărutăm, noi patru, singurii rămași din familia noastră. Tata s-a dat un pas în spate și ne-a privit cu luare-aminte – pe mine, pe mama și pe bunica.
A trebuit să i se spună despre mâna mea.
– Cât de slabe sunteți, numai piele și os!
Apoi s-a întors către mine.
– Și uită-te la hainele tale, *lalinka*... Dar nu-ți face griji, primul lucru pe care îl vom face va fi să-ți cumpărăm haine noi.
– Dar, tată...
Am tăcut însă. Numai oamenii de acolo purtau *sapogi* și pufoaice. În Polonia nu aveau cum să fie culmea eleganței.
Am strâns mâna tatălui meu.
Anii petrecuți în stepă se sfârșiseră, exilul nostru se încheiase.